

भीमेश्वर नगरपालिका न्यायिक समितीबाट सम्पादित सेवाप्रति
लाभग्राहीको सन्तुष्टी सम्बन्धि
अध्ययन प्रतिवेदन

समक्ष

भीमेश्वर नगरपालिका
चरीकोट, दोलखा
बागमति प्रदेश, नेपाल ।

तयार गर्ने

रिनोवेशन नेपाल प्रा.लि.
अनामनगर, काठमाडौं नेपाल।

Website: www.renovationnepal.com

Email: info@renovationnepal.com

Email: info.renovationnp@gmail.com

भीमेश्वर नगरपालिका न्यायिक समितीबाट सम्पादित सेवाप्रति
लाभग्राहीको सन्तुष्टी सम्बन्धि
अध्ययन प्रतिवेदन

समक्ष

भीमेश्वर नगरपालिका
चरीकोट, दोलखा
बागमति प्रदेश, नेपाल ।

तयार गर्ने

रिनोवेशन नेपाल प्रा.लि.
अनामनगर, काठमाडौं नेपाल।

Website: www.renovationnepal.com

Email: info@renovationnepal.com

Email: info.renovationnp@gmail.com

Contact : 9826770675

२०८२

विषय सूची

<u>विषय</u>	<u>पेज नं</u>
१. प्रतिवेदन सारांश	२
२. अनुसन्धानको पृष्ठभूमि, समस्याको कथन, साहित्यको पुनरावलोकन र उद्देश्यहरू	५
२.१ परिचय	५
क. अनुसन्धानको पृष्ठभूमि	५
ख. समस्याको कथन	६
ग. साहित्यको पुनरावलोकन	६
घ. उद्देश्यहरू	८
२.२ अनुसन्धान विधि	८
क. अध्ययन डिजाइन	८
ख. नतिजा विश्लेषण विधि	९
२.३ अध्ययनका सीमाहरू	९
३. नतिजा र विश्लेषण	१०
४. सारांश, प्राप्ति र सुझावहरू	४८
४.१ सारांश	४८
४.२ प्राप्ति	४९
४.३ सुझावहरू	५२
५. निष्कर्ष र भविष्यको अनुसन्धानका लागि सुझाव	५४
५.१ निष्कर्ष	५४
५.२ भविष्यको अनुसन्धानका लागि सुझाव	५५
अनुसूचीहरू	५६
सन्दर्भ सामाग्री	६३

तालिका सूची

<u>तालिका नं.</u>	<u>तालिका विषय</u>	<u>पेज नं</u>
तालिका १	निवेदन लेखन प्रक्रिया	११
तालिका २	निवेदन लेखनका लागि ढाँचा वा नमुनाबारे जानकारी	१२
तालिका ३	निवेदन दर्ता गर्ने प्रक्रिया	१३
तालिका ४	निवेदन दर्ता गर्न लाग्ने समय	१४
तालिका ५	निवेदन दर्तामा कर्मचारीको सहयोग	१५
तालिका ६	न्यायिक समितिबाट भएको सम्पर्कको गुणस्तर	१६
तालिका ७	निवेदन दर्ताको प्रक्रियामा पारदर्शिता र खुलापन	१७
तालिका ८	भविष्यमा यस्तै विवाद भएमा पुनः न्यायिक समितिमै जान चाहाना	१८
तालिका ९	विवाद समाधानको प्रक्रिया स्पष्टता	१९
तालिका १०	सुनुवाइको समय	२०
तालिका ११	निर्णय तर्कशिलता	२१
तालिका १२	निर्णय गर्नुअघि समितिले पक्षहरूसँग गरेको संवाद/छलफल	२२
तालिका १३	न्यायिक समितिको निष्पक्षता	२३
तालिका १४	विवाद समाधानको प्रक्रिया र परिमाणप्रति सन्तुष्टि	२४
तालिका १५	विवाद समाधानका क्रममा समितिको व्यवहार	२५
तालिका १६	अन्तिम निर्णय आउन लागेको समय	२६
तालिका १७	न्यायिक समितिको प्रक्रियाबारे जानकारीको पहुँच	२७
तालिका १८	निर्णय गर्नु अघि अन्य विकल्पहरूको जानकारी दिइएको अवस्था	२८
तालिका १९	निर्णयले तपाईंको व्यक्तिगत समस्यामा पारेको प्रभाव	२९
तालिका २०	निर्णयले समुदायमा पारेको परिवर्तन	३०
तालिका २१	न्यायिक समितिको निर्णयप्रतिको विश्वास	३१
तालिका २२	न्यायिक समितिको समग्र कार्यप्रणालीप्रति धारणा	३२
तालिका २३	मेलमिलाप सत्रमा सहभागीताको अवस्था	३३
तालिका २४	मेलमिलाप प्रक्रिया	३४
तालिका २५	मेलमिलापकर्ताको भूमिका	३५
तालिका २६	मेलमिलाप सत्रमा मेलमिलापकर्ताबाट प्राप्त सहयोग	३६
तालिका २७	मेलमिलाप पछि प्राप्त परिणाम	३७
तालिका २८	मेलमिलाप सेवा पुनः लिन इच्छुकको अवस्था	३८
तालिका २९	मेलमिलापकर्ताको निष्पक्षता	३९
तालिका ३०	मेलमिलाप सत्रको समय व्यवस्थापन	४०
तालिका ३१	मेलमिलापबाट प्राप्त सन्तुष्टि	४१

आभार

भीमेश्वर नगरपालिकाको न्यायिक समितिबाट प्रदान गरिँदै आएको न्याय सम्पादन सेवामा न्यायको सेवा प्राप्त गरेका सेवाग्राहीहरूको सन्तुष्टि मापन गर्न गरिएको यस अध्ययनमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा सहयोग गर्ने सम्पूर्ण व्यक्तित्व तथा संस्थाप्रति हामी हार्दिक आभार व्यक्त गर्न चाहन्छौं।

अनुसन्धान कार्यका लागि नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गर्नु हुने भीमेश्वर नगरपालिकाका प्रमुख श्री ईश्वरनारायण मानन्धरज्यू, उपप्रमुख श्री कमला बस्नेतज्यू, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत विशकसेन ढकालज्यू, र न्यायिक समितिका पदाधिकारीज्यूहरू किरण वली र बालकृष्ण राय क्षेत्रीज्यूप्रति विशेष धन्यवाद व्यक्त गर्दछौं। त्यस्तै, न्यायिक समिति सचिवालयको समन्वय र व्यवस्थापन कार्यमा सक्रिय भूमिका खेल्नु हुने सचिवालय प्रमुख नारायण प्रसाद सेढाईज्यू सहित न्यायिक समिति तथा नगरपालिकाका अन्य सम्पूर्ण राष्ट्रसेवक कर्मचारीज्यूहरूप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछौं।

अनुसन्धान प्रक्रिया भरि महत्त्वपूर्ण सुझाव, धारणा र मार्गदर्शन प्रदान गर्नुहुने जिल्ला अदालतका र जिल्ला प्रहरी कार्यालय दोलखाका प्रतिनिधिज्यूहरू, दोलखा जिल्लाका नागरिक समाजका प्रतिनिधिज्यूहरू, साथै न्यायिक समितिको विवाद समाधान प्रक्रियामा प्रत्यक्ष सहभागी सेवाग्राहीज्यूहरू सबैलाई हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछौं।

त्यसैगरी, यस अध्ययन कार्यलाई व्यवस्थित रूपमा सञ्चालन गर्न र प्रतिवेदनको रूप दिन प्राविधिक सहयोग पुऱ्याउने परामर्शदाता ज्यूहरू अधिवक्ता उद्धव प्रसाद अधिकारी, रामबाबु नेपाल, अधिवक्ता उमा थापा, अधिवक्ता शिवराम तिमल्सिनाप्रति हार्दिक धन्यवाद। त्यस्तै गरी तथ्यांक संकलनका लागि फिल्ड सर्वेक्षण कार्यमा सहयोग गर्नुहुने अधिवक्ता इरादा पहाडी अधिकारी, एलिना कार्की, चेतना शिवाकोटी र अञ्जना श्रेष्ठप्रति रिनोवेशन नेपाल प्रा.लि. को तर्फबाट विशेष आभार प्रकट गर्दछौं।

अनुसन्धानको कार्यमा सहयोग पुर्याउनु हुने गौरीशंकर क्याम्पस, दोलखालाई धन्यवाद ज्ञापन गर्दछौं। विशेषत क्याम्पस प्रमुख शान्त बहादुर के.सी.ज्यूले देखाउनु भएको सहकार्यका लागि हामी आभारी छौं।

हामी विश्वास लिन्छौं कि, यो प्रतिवेदनले भीमेश्वर नगरपालिकाको न्यायिक समितिको कार्यप्रणालीलाई जनउत्तरदायित्व, पारदर्शिता र प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्न मद्दत पुऱ्याउनेछ।

धन्यवाद।

रिनोवेशन नेपाल प्रा.लि.
अनामनगर, काठमाडौं
नेपाल।

१.१ प्रतिवेदन सारांश

न्याय निरूपणसम्बन्धी कार्य विशिष्ट प्रकृतिको कार्य भएकोले यसका केही आधारभूत मूल्यहरू रहन्छन् । न्यायिक समितिले विवाद समाधान गर्दा यी आधारभूत मूल्य मान्यताको अवलम्बन गर्नुपर्ने हुन्छ । सिद्धान्ततः न्याय निरूपण गर्ने व्यक्ति वा अधिकारीमा कानून र न्यायसम्बन्धी आधारभूत ज्ञान, दक्षता, क्षमता र सीप हुनु आवश्यक हुन्छ । न्याय निरूपण गर्दा प्रचलित कानून र न्यायिक मनको प्रयोग गरी निष्पक्ष, स्वतन्त्र र तटस्थ रूपमा गर्नुपर्छ । न्यायिक समितिका पदाधिकारी निर्वाचित जनप्रतिनिधि भएका कारण न्याय निरूपण गर्दा विवादका पक्षहरूलाई निष्पक्ष न्याय निरूपण भएको सुनिश्चित गर्नु अझ बढी जरूरी छ । न्यायिक समितिका पदाधिकारी तथा कर्मचारीले कानून र न्यायसम्बन्धी आधारभूत शिक्षा हासिल नगरेको भए तापनि न्यायिक समितिको पदाधिकारीको हैसियतले निर्णयकर्ताको भूमिकासमेत निर्वाह गर्नुपर्ने हुन्छ । न्यायिक समितिबाट सम्पादन भएका न्यायिक निरूपणमा न्यायका सेवाग्राहीहरूको सन्तुष्टी र सरोकारवालाहरूका धारणाको बारेमा थाहा पाउनका लागि गरिएको अनुसन्धानबाट प्राप्त संक्षिप्त नजिताहरू निम्नानुसार रहेका छन् ।

- भीमेश्वर नगरपालिकामा गरिएको यस अध्ययनबाट न्यायिक समितिको सेवाको प्रभावकारिता र नागरिकमा सन्तुष्टिको स्थिति कस्तो छ भन्ने प्रष्टसँग झल्किएको छ । सर्वेक्षणमा सहभागी अधिकांश सेवाग्राहीहरूले सकारात्मक अनुभव व्यक्त गरेका छन् । यसले समितिको कार्यप्रणाली प्रभावकारी रहेको देखाउँछ । जसले समितिको नागरिकमैत्री कार्यशैलीलाई पुष्टि गर्छ । जुन प्रतिक्रियाले नागरिकहरूबीच न्यायिक समितिप्रतिको विश्वासको एउटा सूचक हो।
- अधिकांश सेवाग्राहीले भविष्यमा पुनः न्यायिक समितिमा नै विवाद दर्ता गर्ने इच्छा जनाएका छन् । जसले न्यायिक समितिको विश्वास बढिरहेको संकेत गर्छ । न्यायिक समितिमा कार्यरत कर्मचारीहरूको सेवा लिन आएका विवादका पक्षहरूलाई गरेको सहयोग समेत सराहनीय देखिएको छ । अधिकांश सेवाग्राहीले कर्मचारीको सहयोग अत्यन्त राम्रो रहेको बताएका छन् । यस्ता सकारात्मक संकेतहरूले भीमेश्वर नगरपालिकाको न्यायिक समितिबाट प्रदान गरिएको सेवा सुदृढ प्रभावकारी हुँदै गएको प्रमाणित गर्छ ।
- तर, यसबीच नगरपालिकाले गम्भीर रूपमा लिनुपर्ने केही चुनौतीहरू पनि देखिएका छन् । प्रमुख रूपमा, न्यायिक समितिमा दर्ता गर्ने निवेदनको ढाँचाको जानकारीमा पहुँचमा कमी रहेको पाइएको छ । यसले नगरपालिकाबाट न्यायिक समितिमा प्रयोग हुने लिखतहरूको बारेमा नागरिकलाई उपलब्ध गराउनुपर्ने सूचनामा सुधार आवश्यक रहेको देखाउँछ । यस्तै, मेलमिलाप सत्रमा सहभागि हुन वडास्तरीय मेलमिलाप केन्द्रमा पुनः जानेको संख्या कम देखिएको छ । सहभागि मध्ये आधा नै विवादका पक्षहरू वडा स्तरिय मेलमिलाप केन्द्रमा अनुपस्थित भएको पाइएको छ । यो अर्को ठूलो चुनौती हो, जसले मेलमिलाप केन्द्र र मेलमिलापकर्ताको प्रभावकारिता र पहुँचमा प्रश्न उठाउँछ ।
- त्यसैगरी, निर्णयको प्रभावकारिता सन्दर्भमा पनि सुधार गर्नुपर्ने आवश्यक देखिएको छ । केहि सेवाग्राहीले न्यायिक समितिको निर्णयले कुनै प्रभाव नपरेको बताएका छन् । साथै, निवेदन लेखनको प्रक्रिया नै जटिल

रहेको र निवेदन दर्ता गर्दाको प्रकृत्यामा नै पारदर्शिता नभएको जनाएका गुनासो समेत आएको छ । जसले प्रक्रियागत सरलीकरण र स्पष्टताको खाँचो देखाउँछ । नागरिक तहमा न्यायिक समितिमा निवेदन दर्ताका सबै प्रकृत्या र निवेदन दर्ताका लागि स्थानिय न्यायिक समितीबाट उपलब्ध हुने कानुनी सहायताका बारेमा सुचना संप्रेषण गर्न जरुरी देखिएको छ ।

- साथै माथी उल्लेखित चुनौतीहरूको समाधानका लागि भीमेश्वर नगरपालिकाले केही विशेष कदम चाल्न आवश्यक छ । पहिलो, न्यायिक समितिको न्याय सम्पादन सेवा प्रक्रियाको जानकारी सार्वजनिक रूपमा स्पष्ट भाषामा उपलब्ध गराउने, स्थानिय न्यायिक समितिका बारेमा स्थानीय भाषामा सामग्रीहरू तयार गरी स्थानिय सञ्चार माध्यमहरूको समेत प्रयोग गर्न सकिने । डिजिटल माध्यम (जस्तै: एस एम एस, ईमेल) को प्रयोग गरी नागरिकलाई जानकारी पुऱ्याउने व्यवस्था मिलाउने । दोश्रो, मेलमिलापका फाइदा र मेलमिलापकर्ताका भुमिकाका बारेमा प्रचार-प्रसार गरी न्यायिक समिति अन्तरगतको मेलमिलाप केन्द्रमा विवाद समाधानका लागि पक्षहरूलाई सहभागि गराउन प्रोत्साहन गर्नुपर्छ । मेलमिलापका फाइदा, समय तालिका, र प्रक्रियाको जानकारी अग्रिम रूपमा दिने अभ्यासले मेलमिलाप केन्द्रमा विवाद समाधानका लागि पक्षहरूको सहभागिता बढाउन सहयोग पुग्दछ ।
- अन्ततः निर्णय प्रक्रियामा पारदर्शिता र स्पष्टता ल्याउनु र निर्णयपछिको अनुगमन तथा पृष्ठपोषण संकलन प्रणाली विकास गर्नु अति आवश्यक देखिएको छ । यसले सेवाको गुणस्तर सुधारमा सहयोग पुऱ्याउनेछ, र नागरिकको न्यायिक समिति प्रतिको विश्वास अझ बलियो बनाउनेछ । भीमेश्वर नगरपालिकाले यी सुधारका उपायहरू कार्यान्वयन गर्न सक्दा न्यायिक समितिबाट प्रदान गरिएका सेवा प्रणाली अझ प्रभावकारी, पारदर्शी, र नागरिकमैत्री बन्ने विश्वास गर्न सकिन्छ ।

२.१ परिचय

क. अनुसन्धानको पृष्ठभूमि

नेपालको संविधान, २०७२ ले संघीय शासन व्यवस्थाको परिकल्पना गर्दै स्थानीय सरकारलाई अधिकार सम्पन्न स्थानीय तहको रूपमा स्थापित गरेको छ। संविधानको धारा २१७ अनुसार गाउँपालिका तथा नगरपालिकामा न्यायिक समिति गठनको स्पष्ट व्यवस्था गरिएको छ, जसको उद्देश्य न्यायलाई सर्वसुलभ, छिटो, सस्तो र सुलभ बनाउने हो। संविधानले दिएका यस जिम्मेवारीको कार्यान्वयनका लागि स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को लागू गरिएको छ, जसमा न्यायिक समितिको अधिकारक्षेत्र र कार्यप्रणालीको स्पष्ट रूपमा उल्लेख गरिएको छ।

न्यायिक समिति तीन जना सदस्य रहने व्यवस्था छ। जसमा उपप्रमुख (नगरपालिकामा) वा उपाध्यक्ष (गाउँपालिकामा) संयोजक हुन्छन् र अन्य दुई जना सदस्य गाउँसभा/नगरसभाबाट चयन गरिन्छन्। समितिको मुख्य कार्य स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र पर्ने विवादहरूको कानूनी रूपमा मेलमिलाप वा निर्णय मार्फत समाधान गर्नु हो। समितिले विवाद समाधान गर्दा मेलमिलापलाई प्राथमिकता दिई समुदायमा दीर्घकालीन सामाजिक सद्भाव कायम राख्न भूमिका खेल्छ।

न्यायिक समितिका पदाधिकारीहरू निर्वाचित जनप्रतिनिधि रहने व्यवस्था छ। उहाँहरूसँग प्रयाप्त कानूनी दक्षता, अनुभव र न्यायसम्बन्धी ज्ञानको अभाव पनि हुनसक्छ। न्यायिक कार्य संवेदनशिल र विशिष्ट प्रकृतिको भएकोले न्याय निरूपण गर्दा न्यायिक समितिमा निष्पक्षता, तटस्थता, गोपनीयता, पारदर्शिता, संवेदनशीलता, कानूनी व्याख्या तथा व्यवहारिक विवेक अत्यन्तै महत्त्वपूर्ण हुन्छ। यस्ता मूल्यहरूलाई आत्मसात गरी गरिएको विवाद निरूपणले पीडित वा सेवाग्राहीलाई न्यायको अनुभूति गराउन सकिन्छ। विशेषगरी, गरिब, अशिक्षित, महिला तथा सीमान्तकृत समुदायका व्यक्तिहरूको न्यायमा सहजै पहुँच दिलाउने उद्देश्यले न्यायिक समितिको सेवा अझै प्रभावकारी र समावेशी हुन जरूरी देखिन्छ।

समुदायस्तरमा विवादको समाधान स्थानीय तहमै हुने भएकाले यसले न्यायालयको बोझ घटाउनुका साथै सेवाग्राहीलाई समय र खर्चको दृष्टिले सहज बनाएको हुन्छ। यस कारणले न्यायिक समितिको महत्त्व केवल विवाद समाधानमा मात्र नभई स्थानीय तहमा सुशासन, सामाजिक शान्ति र न्याय प्रवाहको माध्यमका रूपमा समेत स्थापित भएको छ। तथापि, कतिपय अवस्थामा न्यायिक समितिका निर्णयप्रति असन्तुष्टि, अपारदर्शिता, पक्षपात, ढिलासुस्ती वा कानूनी त्रुटिको गुनासो पनि आउने गरेको पाइन्छ, जसले न्यायिक समितिको भूमिकामाथि प्रश्न उठाउने अवस्था पनि सिर्जना गर्दछ।

त्यसैले, न्यायिक समितिको प्रभावकारिता, नागरिकहरूको अनुभव, सन्तुष्टि र सरोकारवालाहरूको धारणा बुझ्न आवश्यक छ। न्यायिक समितिले कुन प्रकृतिका मुद्दा बढी निरूपण गर्दै आइरहेको छ, न्यायका सेवाग्राहीले प्राप्त गरेको सेवा कस्तो महसुस गरिरहेका छन्, न्यायिक समितिको कार्यसम्पादनमा कस्ता बाधा र चुनौतीहरू छन्, र तिनको समाधान कसरी गर्न सकिन्छ भन्ने विषयमा तथ्यमा आधारित अध्ययन हुनु अहिलेको आवश्यकतामा पर्छ। यस अनुसन्धानले भीमेश्वर नगरपालिकाको स्थानीय तहमा न्याय सम्पादनको वर्तमान अवस्था बुझ्न, समुदायमा न्यायमा पहुँच विस्तार गर्न र भविष्यमा न्यायिक समितिको क्षमता अभिवृद्धि गर्नमा टेवा पुऱ्याउने अपेक्षा गरिएको छ।

ख. समस्याको कथन:

नेपालको संविधान, २०७२ को धारा २१७ र त्यसअनुसार लागू गरिएको स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले स्थानीय तहमा न्यायिक समितिको व्यवस्था गरी स्थानीय तहका विवादहरू सहज, सुलभ र मेलमिलापका माध्यमबाट समाधान गर्न सकिने अधिकार प्रत्यायोजन गरेको छ। यस व्यवस्थाले केन्द्रकृत न्याय प्रणालीबाट शक्ति र पहुँचमा रहेका व्यक्तिहरू मात्र लाभान्वित हुने अवस्थाको अन्त्य गरी, सबै वर्ग र समुदायमा न्यायको सहजै पहुँच पुऱ्याउने अपेक्षा गरिएको छ। तर व्यवहारमा, स्थानीय न्यायिक समितिहरूले यस संवैधानिक दायित्वलाई कति प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिरहेका छन् भन्ने प्रश्न अझै अनुत्तरित छन्। न्यायिक समितिका संयोजक तथा सदस्यहरू जननिर्वाचित प्रतिनिधि भए तापनि उहाँहरूमा आवश्यक कानूनी ज्ञान, न्यायिक दक्षता र विवाद समाधानको सीपको कमी हुनु स्वाभाविक हुनेछ। सम्बद्ध कानूनको व्याख्या, प्रमाणको मूल्याङ्कन, निष्पक्षता, तटस्थता र न्यायको सिद्धान्तअनुसार काम गर्नुपर्ने संवेदनशील कार्यप्रणालीमा आवश्यक दक्षता नहुँदा कतिपय निर्णयहरू विवादास्पद हुने गरेका पनि छन्।

भिमेश्वर नगरपालिकामा न्यायिक समितिबाट सेवा लिने न्यायको सेवाग्राहीहरूका अनुभव फरक फरक छन्। कतिपयले छिटो र सस्तो न्याय पाएको अनुभव बताएका छन् भने, कतिपयले पक्षपात, ढिलासुस्ती, अपारदर्शिता, र कमजोर कार्यान्वयनको गुनासो गरेका छन्। न्यायिक समितिबाट निर्णय भएका विवादहरू व्यवहारमा कार्यान्वयन नहुँदा सेवाग्राही निराश भएको पनि पाइएको छ। यस्तै, मेलमिलाप प्रक्रियामा आवश्यक संवेदनशीलता, सामाजिक तथा सांस्कृतिक सन्दर्भ बुझ्ने क्षमता र व्यावहारिक सीपको अभावले मेलमिलापबाट हुने समाधान प्रक्रियामा जटिलता समेत उत्पन्न भइरहेको छ।

यति मात्र होइन, न्यायिक समितिको न्यायको सेवा बारे नागरिकमा व्यापक जनचेतना छैन, जसका कारण पनि नागरिकले न्यायिक समिति मार्फत विवाद समाधान गर्न सक्ने अवस्था सीमित छ। समग्रमा सेवा गुणस्तर, न्यायमा सबैको पहुँच, पारदर्शिता निर्णय प्रकृया, निष्पक्षता, निर्णय कार्यान्वयन, सेवाग्राहीको सन्तुष्टि, र पदाधिकारीको क्षमता जस्ता आयामहरूमा गहिरो अध्ययन र विश्लेषणको खाँचो महसुस गरिएको छ।

त्यसैले, न्यायिक समितिको कार्यसम्पादन कस्तो छ? विवाद समाधानको प्रक्रिया कति प्रभावकारी छ? नागरिक कतिको सन्तुष्ट छन्? अनि सुधारका सम्भावनाहरू के-के छन्? भन्ने यथार्थ बुझ्न आवश्यक भएको छ। यस अनुसन्धानले यस्ता समस्याको पहिचान मात्र होइन, प्रभावकारी सुधारका उपायहरू पनि सिफारिस गरिएको छ, जसले स्थानीय तहमा सशक्त, प्रभावकारी, पारदर्शी र नागरिकमैत्री न्यायिक प्रणालीको विकासमा योगदान पुऱ्याउन सक्नेछ।

ग. साहित्यको पुनरावलोकन:

नेपालको संविधान, २०७२ को धारा २१७ अन्तर्गत स्थानीय तहमा न्यायलाई सर्वसुलभ बनाउने उद्देश्यले न्यायिक समितिको व्यवस्था गरिएको छ। यस व्यवस्थालाई कार्यान्वयनमा ल्याउन स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ लागू गरिएको छ। जसले न्यायिक समितिको गठन, अधिकारक्षेत्र तथा कार्यविधिको स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ। न्यायिक समितिलाई स्थानीय तहका विवादमा मेलमिलाप र न्याय निर्णय गर्ने अधिकार दिइएको छ। यस खण्डमा न्यायिक समितिको कानूनी आधार, सैद्धान्तिक पृष्ठभूमि, अघिल्ला अध्ययनहरू तथा सम्बन्धित सन्दर्भहरूको आलोचनात्मक समीक्षा प्रस्तुत गरिन्छ।

न्यायिक समितिका सम्बन्धमा विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूले विभिन्न अनुसन्धान तथा प्रतिवेदनहरू प्रकाशित गरेका छन्। उदाहरणका लागि, राष्ट्रीय न्यायिक प्रतिष्ठान, नेपाल कानून आयोग, संयुक्त राष्ट्र संघीय विकास कार्यक्रम, द एसिया फाउण्डेसन, नेपाल कानून समाज, लगायतका विभिन्न संघसंस्थाहरूले न्यायिक समितिको भूमिकामाथि अध्ययन गरेका छन्। ती अध्ययनहरूले न्यायिक समितिले न्यायको पहुँच विस्तार गरेको, स्थानीय विवाद समाधान प्रक्रियामा मेलमिलापलाई प्राथमिकता दिएको, र समुदायमै समाधान खोज्ने संस्कृति विकास गर्न भूमिका खेलेको देखाएका छन्। तर यस्ता अध्ययनहरूले कतिपय चुनौतीहरू पनि औँल्याएका छन्, जस्तै: न्यायिक समितिका सदस्यहरूमा कानुनी ज्ञान र सीपको अभाव, राजनीतिक प्रभाव र पूर्वाग्रही निर्णय, महिलाहरू तथा विपन्न समुदायको सेवा पहुँचमा कठिनाइ, र कार्यान्वयनको पक्षमा कमजोरीहरू आदि।

शैक्षिक वृत्तमा पनि स्थानीय न्यायिक समितिको विषयमा शोधपत्र र अनुसन्धानहरू भएका छन्। त्रिभुवन विश्वविद्यालय, पोखरा विश्वविद्यालय लगायतका शैक्षिक संस्थाहरूमा न्याय प्रशासन, स्थानीय शासन र सशक्तीकरणको सन्दर्भमा स्नातक तथा स्नातकोत्तर तहका विद्यार्थीहरूले स्थानीय न्यायिक समितिका अनुभवहरूलाई आधार बनाई शोधपत्र तयार पारेका छन्। यस्ता अध्ययनहरूले न्यायिक समितिका क्षमता निर्माण, संरचनात्मक स्पष्टता, कानुनी साक्षरताको आवश्यकता, र स्थायी मेलमिलाप संस्कृतिको विकासमा जोड दिएका छन्। साथै, केही विश्लेषणहरूले सेवा प्राप्तिको लैंगिक असमानता, दलित तथा जनजाति समुदायको सीमित सहभागिता, र समितिको निर्णयको दीर्घकालीन प्रभावकारिताबारे आलोचनात्मक मूल्याङ्कन गरेका छन्।

सैद्धान्तिक दृष्टिकोणबाट हेर्दा, न्यायिक समितिको कार्यप्रणाली सामाजिक न्याय, आपसी समझदारी, समुदायकै सहभागिता र जनउत्तरदायित्वका सिद्धान्तहरूसँग गाँसिएको पाइन्छ। विकेन्द्रित शासन प्रणालीअन्तर्गत स्थानीय तहलाई अधिकार प्रत्यायोजन गरेर सेवा प्रवाहलाई नजिक पुऱ्याउने सैद्धान्तिक अवधारणाले पनि न्यायिक समितिको औचित्यलाई सुदृढ बनाउँछ। मेलमिलापमा आधारित विवाद समाधान पद्धतिले समुदायको सामाजिक सद्भाव कायम राख्न महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्ने देखिन्छ।

यद्यपि, उपलब्ध अध्ययनहरूले धेरै महत्त्वपूर्ण पक्षहरू उजागर गरे पनि अझै पनि न्यायिक समितिबाट सेवा लिने सेवाग्राहीहरूको सन्तुष्टि कस्तो छ, समितिका निर्णयहरू व्यवहारमा कतिको कार्यान्वयन भएका छन्, र स्थानीय सन्दर्भमा कार्यरत पदाधिकारी तथा कर्मचारीको अनुभव तथा बुझाइ कस्तो छ भन्ने जस्ता पक्षमा गहिरो अनुसन्धानको खाँचो छ। विशेष गरी भिमेश्वर नगरपालिकाको जस्तो भूगोल तथा सामाजिक संरचना भएका क्षेत्रहरूमा न्यायिक समितिको सेवा प्रभावकारितामाथि अध्ययन गरेर स्थानीय आवश्यकता अनुसार सुधारका उपायहरू पहिचान गर्नु जरुरी देखिन्छ।

घ. उद्देश्यहरू:

यस अनुसन्धानको मूल उद्देश्य भीमेश्वर नगरपालिकाको न्यायिक समितिको कार्यप्रणाली, सेवाग्राही सन्तुष्टि, र यसको सामुदायमा पारेको प्रभावको समग्र मूल्याङ्कन गर्नु हो। स्थानीय सरकारको न्याय सम्पादन सम्बन्धी जिम्मेवारी निर्वाह गर्ने न्यायिक समितिको प्रभावकारिता र व्यवहारिक कार्यसम्पादनले न्यायको पहुँच र गुणस्तरमा कस्तो असर पारिरहेको छ भन्ने बुझ्नका लागि निम्न ४ वटा उद्देश्यहरू निर्धारण गरिएका थिए:

- (i) स्थानीय न्यायिक समितिको कार्यसम्पादनको मूल्याङ्कन गर्नु
 - न्यायिक समितिले आफ्नो अधिकारक्षेत्रभित्रका विवाद समाधान प्रक्रियाको अध्ययन गर्नु।
 - न्यायिक समितिको कार्यप्रणाली कत्तिको समयमै, पारदर्शी र न्यायोचित छ भन्ने विश्लेषण गर्नु।
- (ii) विवाद समाधान प्रक्रियामा सरोकारवालाहरूको सन्तुष्टि स्तरको विश्लेषण गर्नु
 - सेवाग्राहीहरूले प्राप्त गरेका न्याय सेवाप्रति कस्तो अनुभव गरेका छन् भन्ने पत्ता लगाउनु।
 - मेलमिलाप वा निर्णय प्रक्रियाबाट समाधान प्राप्त गरेका व्यक्तिहरूको विवाल समाधान प्रतिको धारणा संकलन गर्नु।
 - न्याय प्रक्रियामा पक्षपात, ढिलासुस्ती वा अपारदर्शिता अनुभव भएको छ कि छैन भन्ने विषय बुझ्न।
- (iii) न्यायिक समितिको कार्यले समुदायमा पारेको प्रभावको मूल्याङ्कन गर्नु
 - समितिबाट भएका निर्णयहरूले स्थानीय स्तरमा सामाजिक सम्बन्धमा ल्याएको परिवर्तन बुझ्नु।
 - विवाद समाधानपछि सामाजमा मेलमिलाप, सहकार्य र आपसी विश्वास कति बढेको छ भन्ने मूल्याङ्कन गर्नु।
 - समुदायमा न्यायिक समितिप्रति रहेको विश्वास र वैधानिकता सम्बन्धी धारणा अध्ययन गर्नु।
- (iv) सुधारका सम्भावित क्षेत्रहरू पहिचान गर्नु
 - न्यायिक समितिको कार्यदक्षता अभिवृद्धिका लागि आवश्यक सीप अभिवृद्धि, कानूनी तालिम तथा संरचनात्मक सुधारका लागि सुझावहरू संकलन गर्नु।
 - प्रचलित कानूनी व्यवस्था, कार्यविधि तथा स्रोत साधनमा आधारित समस्याहरूको पहिचान गर्नु।

२.२ अनुसन्धान विधि:

क. अध्ययन डिजाइन:

यस अध्ययनमा गुणात्मक र मात्रात्मक दुवै अनुसन्धान प्रविधि प्रयोग गरिएको छ। न्यायिक समिति सेवाको मूल्याङ्कन गर्न डाटा संकलनका लागि निम्न विधिहरू प्रयोग गरिएका छन्:

- सर्वेक्षण: न्यायिक समितिको सेवा लिएका सेवाग्राहीहरू मध्ये १८ जनासँग सर्वेक्षण प्रश्नावली प्रयोग गरेर डाटा संकलन गरिएको हो।
- अन्तर्वार्ता: न्यायिक समिति सेवासँग प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा सम्बन्धित प्रमुख निकायहरू — जिल्ला अदालत, जिल्ला बार एकाइ, र प्रहरी कार्यालयका प्रतिनिधिहरूसँग प्रत्यक्ष अन्तर्वार्ता लिइएको हो।
- केन्द्रित समूह छलफल: नागरिक समाजका प्रतिनिधिहरू सम्मिलित एउटा वटा केन्द्रित समूह छलफल सञ्चालन गरिएको हो, जसमा ८ जना सहभागी थिए।

- सहभागी छनोट प्रक्रिया: न्यायिक समितिबाट सेवा लिएका निवेदकहरूमा यो अध्ययन गरिएको हो । जसमा प्रत्येक वडाबाट नमूना छनोट विधिबाट ४ जना व्यक्तिहरूको दरले ३६ जना व्यक्तिहरू छनोट गरी त्यस मध्ये चिठ्ठा विधिबमोजिम प्रत्येक वडाबाट दुई दुई जना सहभागी छनोट गरी १८ जना सहभागीमा सर्वेक्षण गरिएको हो । अन्तरवार्ता र केन्द्रित समुह छलफलका सहभागीहरू स्तरिकृत छनोट विधिअनुसार छनोट गरिएको हो । यसमा अध्ययनको विषयवस्तुसँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने तथा अनुभव भएका संस्था तथा व्यक्तिहरूलाई सहभागी गराइएको छ ।

ख. नतिजा विश्लेषण विधि:

- **गुणात्मक विश्लेषण (Qualitative Analysis):** अन्तर्वार्ता र FGD बाट प्राप्त विवरणहरूको गुणात्मक विश्लेषण गरिएको छ। यसले सेवाको पहुँच, कार्यसम्पादन, समावेशिता, तथा सरोकारवालाको धारणा झल्काउने विषयगत श्रेणीहरू विकास गर्न मद्दत पुऱ्याएको छ।
- **मात्रात्मक विश्लेषण (Quantitative Analysis):** सर्वेक्षणबाट प्राप्त तथ्याङ्कहरूलाई प्रतिशतमा विश्लेषण गरी तालिका, पाइचार्ट र कोलम चार्ट प्रस्तुत गरिएको छ ।

२.३ अध्ययनका सीमाहरू

क) नमूना छनोट र प्रतिनिधित्वको सीमा:

यस अध्ययनमा मात्र १८ जना उत्तरदाताहरू समावेश गरिएकोले, नतिजाहरू व्यापक जनसङ्ख्याको प्रतिनिधित्व गर्न सक्ने सांख्यिकीय विश्वसनीयतामा सन्देह छ ।

- ग्रामीण र बजार क्षेत्र, साक्षर र निरक्षर सहभागीहरू र विभिन्न जातीय/सामाजिक समूहहरू बीचको तुलनात्मक विश्लेषण गर्न अपर्याप्त ।
- नमूनामा पक्षपात (Sampling Bias): सहजता पूर्वक उपलब्ध उत्तरदाताहरू (जस्तै: न्यायिक प्रक्रियासँग परिचित) मात्र समावेश भएकोले, न्यायिक समितिका वास्तविक समस्याहरू प्रतिनिधित्व नहुन पनि सक्छन् ।

ख) डाटा संकलनका विधिगत चुनौतीहरू:

- सूचनामा पक्षपात: उत्तरदाताहरूले आफ्नो अनुभवलाई सामाजिक रूपमा स्वीकार्य ढंगमा प्रस्तुत गर्ने प्रवृत्ति हुन सक्छ ।
- समय सीमितता: अध्ययन छोटो अवधिमा गरिएकोले, न्यायिक प्रक्रियाको दीर्घकालीन प्रभाव (जस्तै: निर्णयको स्थायित्व) मूल्यांकन गर्न नसकिने हुन सक्छ ।

ग) बाह्य कारकहरूको प्रभाव:

- भौगोलिक विविधताको अभाव: अध्ययन कुनै एक विशिष्ट भौगोलिक क्षेत्रमा सीमित भएकोले, नतिजाहरू अन्य स्थानीय तहहरूमा सामान्यीकरण गर्न नमिल्न सक्छ ।
- सांस्कृतिक पूर्वाग्रह: प्रश्नावलीले स्थानीय भाषा, मान्यता, र संस्कृतिको विविधतालाई पूर्ण रूपमा समेट्न नसकेको पनि हुन सक्दछ ।

भाग ३ नतिजा विप्लेशण

३.१ सर्वेक्षणबाट प्राप्त नतिजा :

भीमेश्वर नगरपालिका न्यायिक समितिमा विभिन्न समयमा सेवा लिएक सेवाग्राहीहरूको सन्तुष्टीको अवस्था मापनका लागि व्यक्तिगत रूपमा तयार गरिएको प्रश्नावलीमार्फत विवरण संकलन गरिएको छ । नगरपालिका का ९ वटै वडाबाट समान रूपमा सहभागी छनौट गरी अन्तरवार्ता गरिएको हो । जसमा १८ जना विवादका पक्षहरूको प्रतिक्रिया समावेश गरिएको छ, जसमा ३१ वटा प्रश्नहरू को विश्लेषण गरिएको छ । यहाँ प्रमुख नतिजाहरू तपशिलबमोजिम प्रस्तुत गरिएको छ:

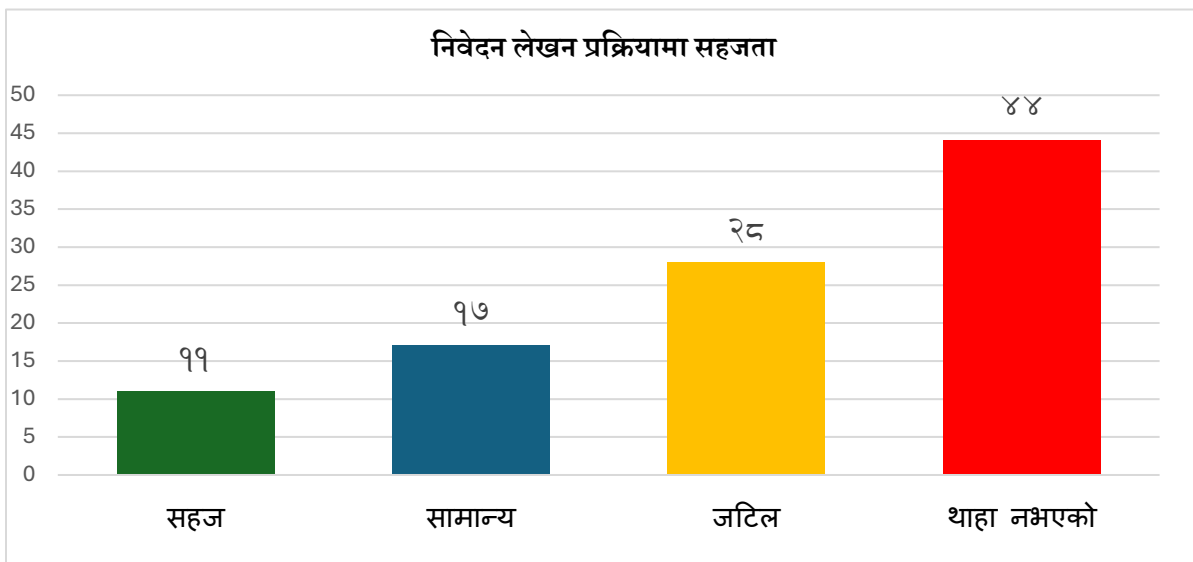
१. न्यायिक समितिमा पेश गर्ने निवेदन लेखन प्रक्रिया:

न्यायिक समितिमा विवाद दर्ताको सुरुवात निवेदन लेखनबाट हुन्छ । यसरी आफुलाई मर्का परेको बिषयमा न्यायिक समितिमा निवेदन पेश गर्दा क्षेत्राधिकार, हकद्वैया, हदम्याद, र मागदावी प्रष्टसँग उल्लेख गर्नुपर्दछ । न्यायिक समितिमा पेश गर्ने निवेदन लेखनको प्रक्रिया कस्तो लाग्यो भन्ने प्रश्न गरिएको थियो । जसमा तपशिलबमोजिमको प्रतिक्रिया प्राप्त भएको छ ।

तालिका नं. १: निवेदन लेखन प्रक्रिया

क्र.स. प्रतिशत	सहज	सामान्य	जटिल	थाहा नभएको
	११	१७	२८	४४

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०८१

भीमेश्वर नगरपालिका न्यायिक समितिमा पेश गर्ने निवेदन लेखन प्रक्रियाका बारेमा अधिकांश उत्तरदातामा अन्यौल रहेको पाइयो । उत्तरदाताहरू मध्ये ४४ प्रतिशतले न्यायिक समितिमा पेश गर्ने निवेदन लेखन प्रक्रियाको बारेमा थाहा नभएको बताए । त्यसैगरी २८ प्रतिशत उत्तरदाताले प्रक्रिया जटिल, १७ प्रतिशत उत्तरदाताले प्रक्रिया सामान्य रहेको बताएका छन् । भने केवल ११ प्रतिशत उत्तरदाताले मात्र निवेदन लेख्ने प्रक्रिया सहज रहेको बताएका छन् ।

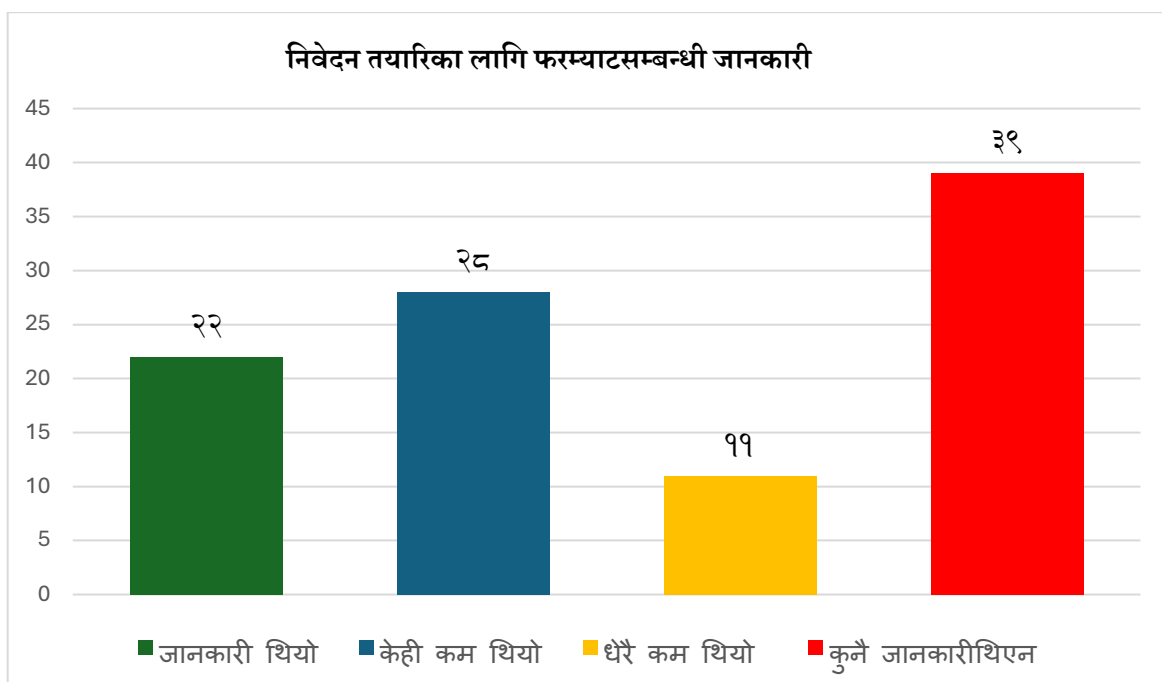
२. निवेदन तयारिका लागि न्यायिक समितीको फरम्याटको आवश्यक जानकारी:

न्यायिक समितिमा निवेदन दर्ता गर्नका लागि तोकिएको ढाँचामा निवेदन लेखिएको हुनु आवश्यक छ । भीमेश्वर नगरपालिकामा पनि न्यायिक समिति सञ्चालन तथा व्यवस्थापन कार्यबिधि ऐन २०७४ (संशोधनसहित) को अनुसूची १ मा सो व्यवस्था गरिएको छ । सो अनुसूचीबमोजिम निवेदनको ढाँचाको जानकारीबारेमा गरिएको प्रश्नमा तपशिलबमोजिमको प्रतिक्रिया आएको छ ।

तालिका नं. २: निवेदन लेखनका लागि ढाँचा वा नमुनाबारे जानकारी

क्र.स.	जानकारी थियो	केही कमी थियो	धेरै कमी थियो	कुनै जानकारी थिएन
प्रतिशत	२२	२८	११	३९

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०८१

भीमेश्वर नगरपालिका न्यायिक समितिमा पेश गर्ने निवेदनको ढाँचाको बारेमा अधिकांश उत्तरदातामा निवेदनको ढाँचाका जानकारी नभएको पाइयो । उत्तरदाताहरू मध्ये ३९ प्रतिशतले न्यायिक समितिमा पेश गर्ने निवेदनको ढाँचा बारे कुनै जानकारी नभएको बताए । ११ प्रतिशत उत्तरदाताले निवेदनको ढाँचाको जानकारी धेरै कम भएको बताए । त्यसैगरी २८ प्रतिशत उत्तरदाताले निवेदनको ढाँचाका बारेमा केहि जानकारी रहेको बताए भने केवल २२ प्रतिशत उत्तरदाताले मात्र निवेदनको ढाँचाको बारेमा सबै जानकारी रहेको बताएका छन् ।

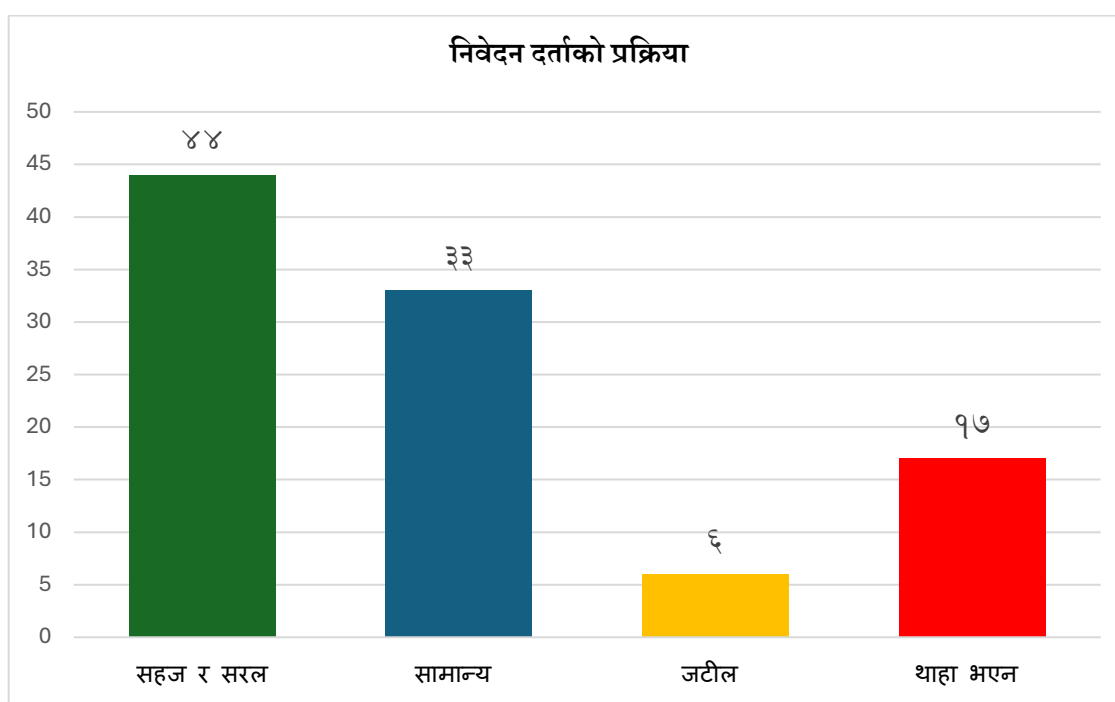
३. निवेदन दर्ताको प्रक्रिया:

न्यायिक समितिमा निवेदन दर्ता गर्ने प्रक्रिया एक औपचारिक तर सहज प्रणाली हो, जसले स्थानीय तहमा न्यायमा पहुँच सुनिश्चित गर्न मद्दत पुऱ्याउँछ । मर्का परेको व्यक्तिले विवाद सम्बन्धी स्पष्ट विवरणसहित निवेदन तयार गरी सम्बन्धित न्यायिक समितिमा पेश गर्नुपर्छ। प्राप्त निवेदनलाई समितिका कर्मचारी वा न्यायिक समितिले तोकेको उजुरी प्रशासकले विवाद दर्ता गरी दर्ता नम्बर प्रदान गर्छन् । भीमेश्वर नगरपालिका न्यायिक समितिमा विवाद दर्ता गर्ने प्रक्रिया तपाईंलाई कस्तो लाग्यो भनेर प्रश्न गरिएको थियो । जसको प्रतिक्रिया तपशिलबमोजिम रहेको छ ।

तालिका नं. ३: निवेदन दर्ता गर्ने प्रक्रिया

क्र.स.	सहज र सरल	सामान्य	जटिल	थाहा भएन
प्रतिशत	४४	३३	६	१७

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०८१

न्यायिक समितिमा निवेदन दर्ता गर्ने प्रक्रियाका बारेमा अधिकाँस उत्तरदातामा निवेदन दर्ता प्रक्रिया सहज र सरल भएको भन्ने प्रतिक्रिया पाइयो । उत्तरदाताहरु मध्ये ४४ प्रतिशतले न्यायिक समितिमा निवेदन दर्ता गर्ने प्रक्रिया सहज र सरल रहेको बताए । त्यसैगरी ३३ प्रतिशत उत्तरदाताले न्यायिक समितिमा निवेदन दर्ता गर्ने प्रक्रिया सामान्य रहेको, ६ प्रतिशत उत्तरदाताले निवेदन दर्ताको प्रक्रिया जटिल भएको बताएका छन् भने १७ प्रतिशत उत्तरदाताले निवेदन दर्ताको प्रक्रियाका बारेमा थाहा नै नभएको बताएका छन् ।

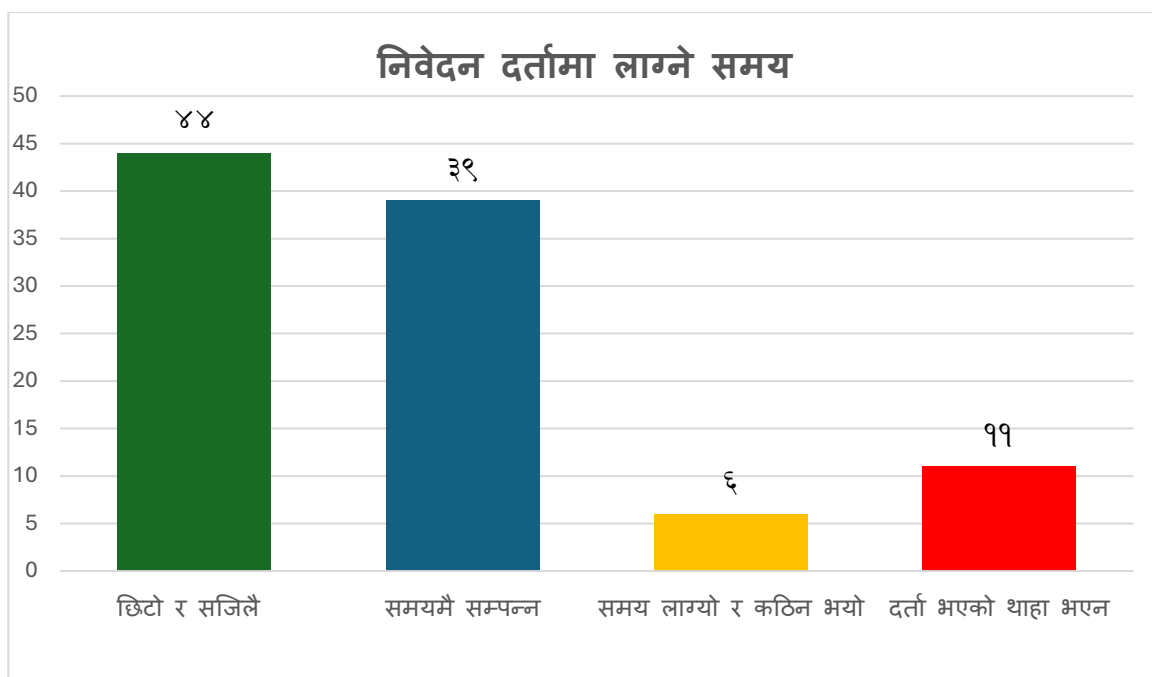
४. निवेदन दर्तामा लाग्ने समय:

न्यायिक समितिमा निवेदन दर्ता गर्न लाग्ने समय सामान्यतः छोटो हुन्छ । जसले नागरिकलाई छिटो न्याय प्रदान गर्ने प्रक्रिया सुरु गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ। यदि निवेदन आवश्यक निर्दिष्ट ढाँचामा पेश हुन आएको छ भने, त्यसलाई सोही दिनमा नै वा अधिकतम १-२ दिनभित्र दर्ता गरिन्छ। तर, निवेदन यदि तोकिएको निर्दिष्ट ढाँचामा छैन रहेछ भने केही दिनको समय दिन सकिन्छ । सामान्यतया न्यायिक समितिले छिटो र प्रभावकारी रूपमा निवेदन दर्ता गर्ने प्रयास गर्छ। भीमेश्वर नगरपालिका न्यायिक समितिमा निवेदन दर्तामा लाग्ने समय कस्तो थियो भन्ने प्रश्नमा प्रतिक्रिया तपशिलबमोजिम रहेको छ ।

तालिका नं. ४: निवेदन दर्ता गर्न लाग्ने समय

क्र.स.	छिटो र सजिलै	समयमै सम्पन्न	समय लाग्यो र कठिन भयो	दर्ता भएको थाहा भएन
प्रतिशत	४४	३९	६	११

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०८१

न्यायिक समितिमा निवेदन दर्तामा लाग्ने समयका बारेमा अधिकांश उत्तरदातामा निवेदन दर्ता छिटो र सजिलै सम्पन्न भएको भन्ने प्रतिक्रिया पाइयो । उत्तरदाताहरू मध्ये ४४ प्रतिशतले न्यायिक समितिमा निवेदन दर्ता छिटो र सजिलै सम्पन्न भएको बताए । त्यसैगरी ३९ प्रतिशत उत्तरदाताले न्यायिक समितिमा निवेदन दर्ता समयमै सम्पन्न रहेको, ६ प्रतिशत उत्तरदाताले निवेदन दर्तामा धेरै समय लाग्यो र कठिन भएको बताएका छन् भने ११ प्रतिशत उत्तरदाताले कसरी निवेदन दर्ता भयो भन्ने बारेमा थाहा नै नभएको बताएका छन् ।

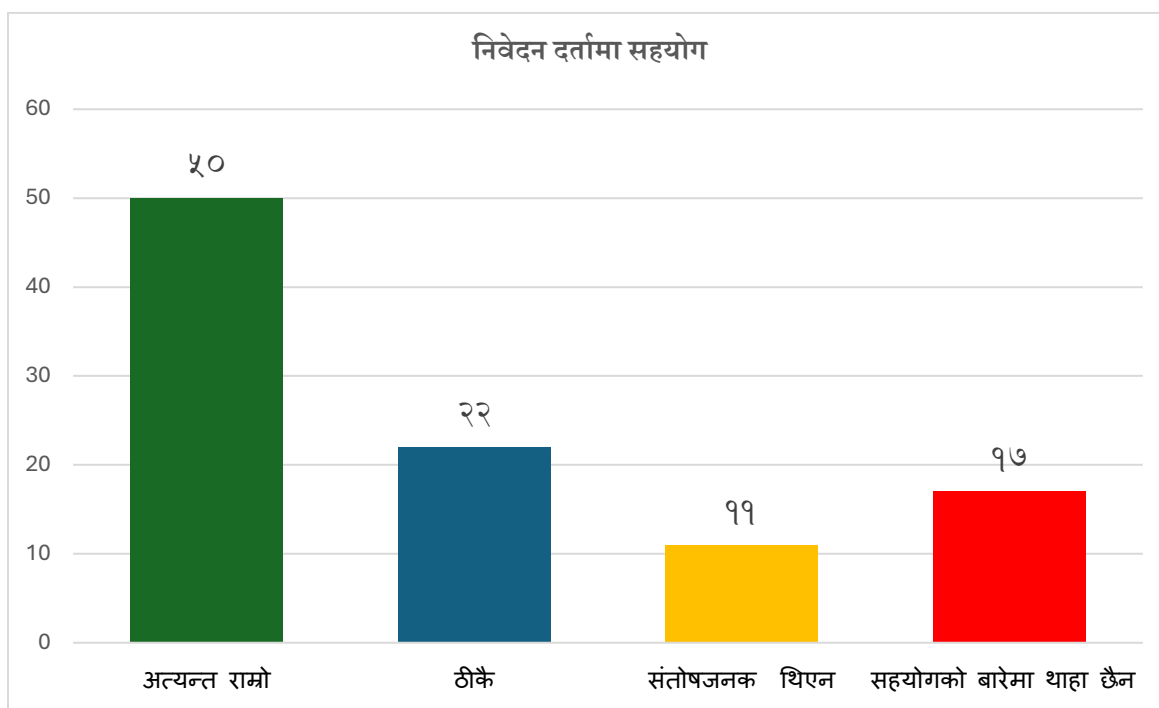
५. न्यायिक समितिका कर्मचारीबाट निवेदन दर्तामा सहयोग:

न्यायिक समितिका कर्मचारीहरूबाट निवेदन दर्तामा प्रदान गरिने सहयोगको नागरिकमैत्री र सेवाग्राहिमैत्री हुनु जरूरी छ। धेरैजसो अवस्थामा कर्मचारीहरूले निवेदकलाई आवश्यक जानकारी, निवेदनको फरम्याट, चाहिने कागजातहरूको सूची तथा प्रक्रिया सम्बन्धी मार्गदर्शन स्पष्ट रूपमा दिनुपर्दछ। विशेष गरी कम शिक्षित, कानुनी ज्ञान नभएका वा पहिलोपटक सेवा लिन आउने नागरिकहरूका लागि कर्मचारीहरूको व्यवहार र सहजीकरण महत्वपूर्ण हुन्छ। भीमेश्वर नगरपालिका न्यायिक समितिका कर्मचारीबाट निवेदन दर्तामा सहयोगको स्तर कस्तो थियो भन्ने प्रश्नमा प्रतिक्रिया तपशिलबमोजिम रहेको छ।

तालिका नं. ५: निवेदन दर्तामा कर्मचारीको सहयोग

क्र.स.	अत्यन्त राम्रो	ठीकै	संतोषजनक थिएन	सहयोगको बारेमा थाहा छैन
प्रतिशत	५०	२२	११	१७

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०८१

न्यायिक समितिका कर्मचारीबाट निवेदन दर्तामा सहयोगको बारेमा अधिकांश उत्तरदातामा कर्मचारीबाट प्राप्त सहयोग अत्यन्त राम्रो थियो भन्ने प्रतिक्रिया पाइयो। उत्तरदाताहरू मध्ये ५० प्रतिशतले कर्मचारीबाट प्राप्त सहयोग अत्यन्त राम्रो भएको बताए। त्यसैगरी २२ प्रतिशत उत्तरदाताले कर्मचारीबाट प्राप्त सहयोग ठीकै थियो, ११ प्रतिशत उत्तरदाताले कर्मचारीबाट प्राप्त सहयोग संतोषजनक नरहेको बताएका छन् भने १७ प्रतिशत उत्तरदाताले कर्मचारीबाट प्राप्त सहयोगको बारेमा थाहा नै नभएको बताएका छन्।

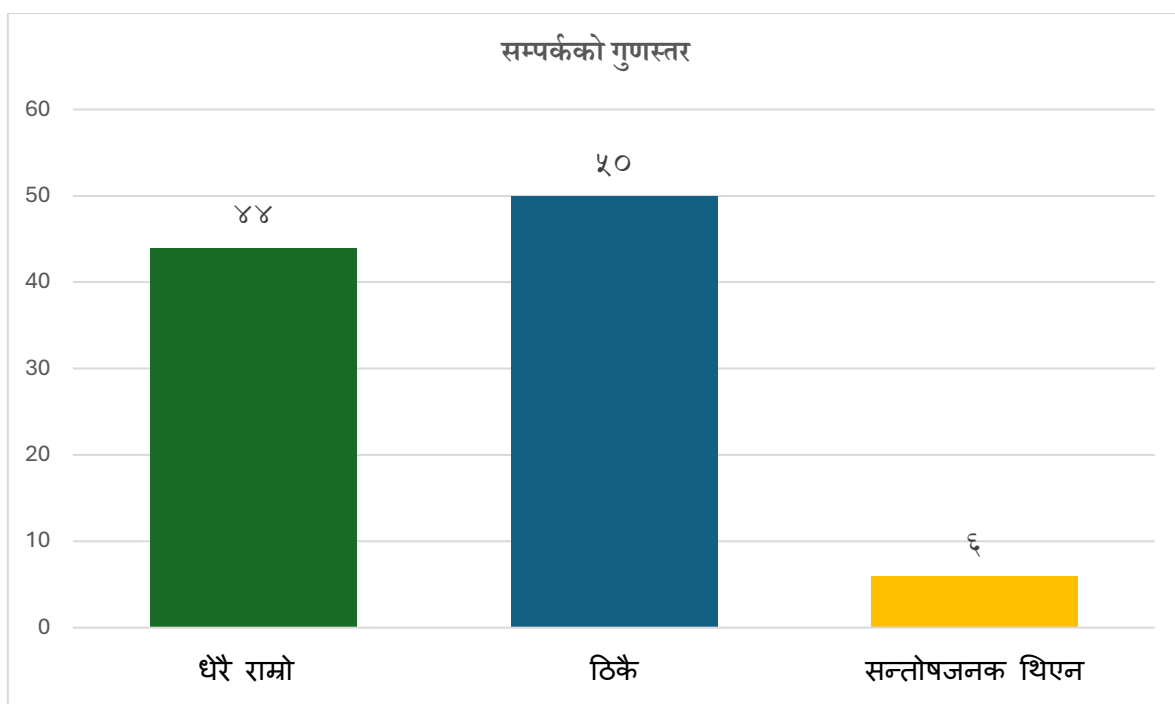
६. न्यायिक समितीबाट भएको सम्पर्कको गुणस्तर:

न्यायिक समितीबाट हुने सम्पर्क स्पष्ट प्रयोजनको जानकारी, समयमै, र मर्यादित हुनुपर्छ। न्यायिक समितीबाट सम्पर्क गर्दा दुबै पक्षलाई समान महत्व दिएर सूचना प्रदान गर्नुपर्छ र प्रक्रिया सम्बन्धी जानकारी बुझ्ने भाषामा सरल ढंगले दिनुपर्छ। सम्पर्क बहुआयामिक हुनुसक्दछन् जस्तै: फोन कल, पत्र, वा प्रत्यक्ष बोलाएर। सूचना प्रवाह गर्दा आवश्यकताअनुसार दोहोरिनुपर्छ ताकि विवादका पक्षहरू अन्योलमा परेका वा अनभिज्ञ हुन नपरोस्। सम्पर्क गर्दा समितिका सदस्य वा कर्मचारीहरू संयमित, इमान्दार र निष्पक्ष व्यवहार प्रदर्शन गर्नुपर्छ, जसले विवाद समाधानको प्रक्रियामा विश्वास र सहजता कायम गर्दछ। भीमेश्वर नगरपालिका न्यायिक समितीबाट भएको पटक पटकको सम्पर्कको गुणस्तर कस्तो थियो भन्ने प्रश्नमा प्रतिक्रिया तपशिलबमोजिम रहेको छ।

तालिका नं. ६: न्यायिक समितीबाट भएको सम्पर्कको गुणस्तर

क्र.स.	धेरै राम्रो	ठीकै थियो	सन्तोषजनक थिएन	सम्पर्क भएकै छैन
प्रतिशत	४४	५०	६	०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०८१

न्यायिक समितीबाट भएको पटक पटकको सम्पर्कको गुणस्तरका बारेमा अधिकांश उत्तरदातामा ठिकै थियो भन्ने प्रतिक्रिया पाइयो। उत्तरदाताहरू मध्ये ४४ प्रतिशतले न्यायिक समितीबाट भएको सम्पर्कको गुणस्तर धेरै राम्रो भएको बताएका छन्। ५० प्रतिशतले न्यायिक समितीबाट भएको सम्पर्कको गुणस्तर ठिकै भएको बताए भने केवल ६ प्रतिशत उत्तरदाताले न्यायिक समितीबाट भएको सम्पर्कको गुणस्तर सन्तोषजनक नरहेको बताएका छन्।

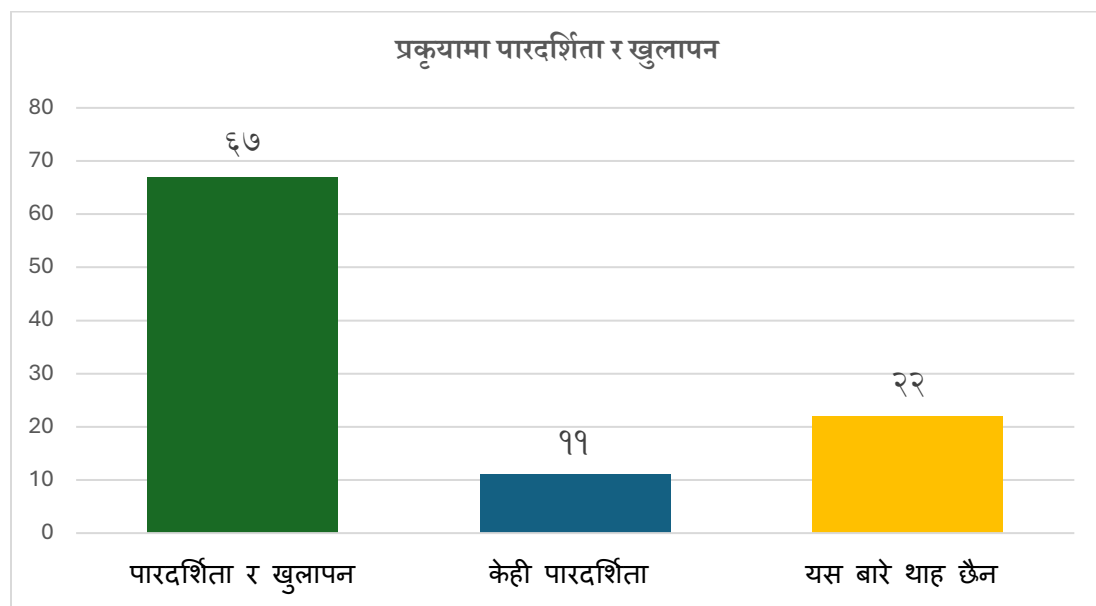
७. निवेदन दर्ता गर्दाको प्रकृत्यामा पारदर्शिता र खुलापन

न्यायिक समितिमा निवेदन दर्ता गर्दा अपनाइने प्रत्येक प्रक्रियामा पारदर्शिता र खुलापन अत्यन्तै महत्वपूर्ण हुन्छ। निवेदन प्राप्त भएदेखि दर्ता, दर्ता शुल्क, छलफलको मिति तोक्ने, तथा सम्बन्धित पक्षलाई जानकारी दिने सबै चरणमा स्पष्ट र दस्तावेजीकृत प्रणाली हुनु आवश्यक हुन्छ। निवेदन दर्ता के भयो, कति शुल्क लाग्छ, र अबको प्रक्रिया के हो भन्ने कुरा विवादका पक्षलाई जानकारी दिनु पारदर्शिताको मूल आधार हो। साथै, दर्ता प्रक्रिया सार्वजनिक रूपमा अनुगमन गर्न मिल्ने, कुनै पक्षलाई प्राथमिकता नदिइने र सबै सेवाग्राहीलाई समान व्यवहार गरिने व्यवस्था हुनु पर्दछ। यसरी प्रक्रियामा पारदर्शिता र खुलापन कायम राख्दा न्यायप्राप्तिको अधिकारमा विश्वास बढ्ने र न्यायिक समिति माथिको जनआस्थामा बृद्धि हुनेछ। भीमेश्वर नगरपालिका न्यायिक समितिमा निवेदन दर्ता गर्दा लिइएको हरेक प्रकृत्यामा पारदर्शिता र खुलापन कस्तो पाउनुभयो भन्ने प्रश्नमा प्रतिक्रिया तपशिलबमोजिम रहेको छ ।

तालिका नं. ७: निवेदन दर्ताको प्रक्रियामा पारदर्शिता र खुलापन

क्र.स.	पारदर्शिता र खुला	केही पारदर्शिता थियो	पारदर्शिता थिएन	पारदर्शिता थाहा छैन
प्रतिशत	६७	११	०	२२

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०८१

न्यायिक समितिमा निवेदन दर्ता गर्दा लिइएको हरेक प्रकृत्यामा पारदर्शिता र खुलापनका बारेमा अधिकांश उत्तरदातामा प्रकृत्या पारदर्शिता र खुलापन भएको भन्ने प्रतिक्रिया पाइयो। उत्तरदाताहरू मध्ये ६७ प्रतिशतले निवेदन दर्ता गर्दा लिइएको हरेक प्रकृत्यामा पारदर्शिता र खुलापन भएको बताए। ११ प्रतिशत उत्तरदाताले निवेदन दर्ता गर्दा लिइएको हरेक प्रकृत्यामा पारदर्शिता र खुलापनमा केहि पारदर्शिता रहेको बताएका छन् भने २२ प्रतिशतले निवेदन दर्ता गर्दा लिइएको हरेक प्रकृत्यामा पारदर्शिता र खुलापनका बारेमा थाहा नभएको बताएका छन्।

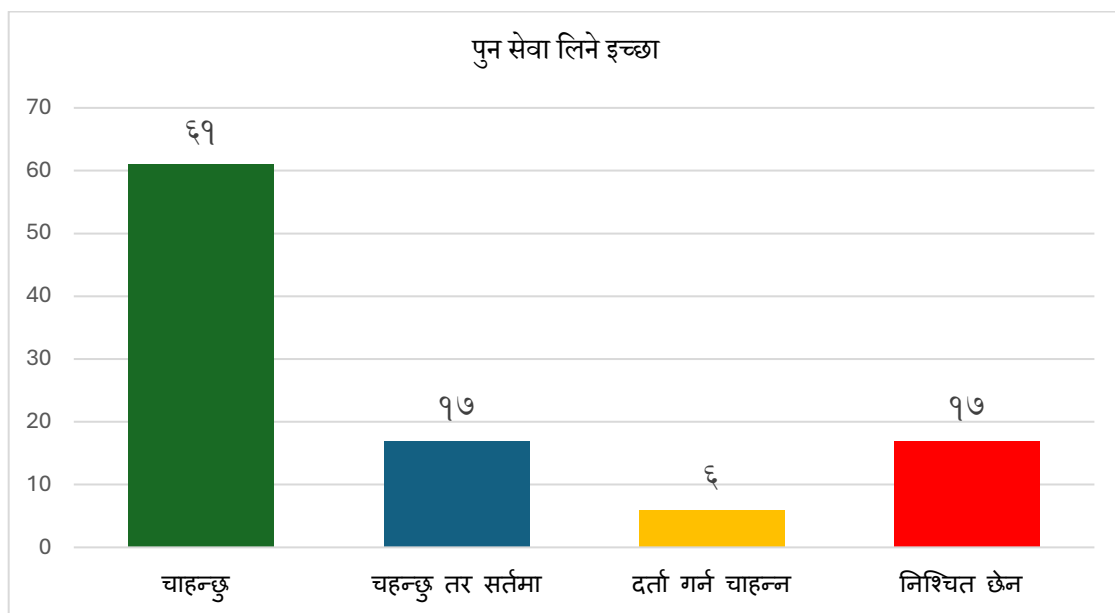
८. भविष्यमा यस्तो विवाद पुन भएमा न्यायिक समितिमा नै विवाद दर्ता गर्ने इच्छा

न्यायिक समितिबाट पुनः सेवा लिनका लागि पक्षहरू न्यायिक समितिबाट विवाद समाधान गर्दाको अनुभव, समितिबाट प्राप्त निर्णयको सन्तुष्टि, र निष्पक्षताको अनुभूतिले समेत प्रभाव पार्दछ। यदि समितिबाट समयमै, निष्पक्ष, पारदर्शी र समाधानमुखी न्याय प्राप्त भएको अनुभूति भएको छ भने, अधिकांश सेवाग्राहीहरू पुनः त्यही माध्यम रोज्ने इच्छाशील हुन्छन्। किनभने स्थानीय स्तरमै सहज पहुँच, खर्च न्यून, र मेलमिलापमा आधारित समाधानले सेवाग्राहीलाई आत्मीयता महसुस गराउँछ। तर यदि विगतको अनुभव असन्तोषजनक, ढिलासुस्तीपूर्ण वा पूर्वाग्रही भएको अनुभूति छ भने, उनीहरू वैकल्पिक माध्यम खोज्न सक्छन्। त्यसैले भविष्यमा पनि न्यायिक समितिलाई नै रोज्ने इच्छा सेवाको गुणस्तर, व्यवहार, र परिणाममा आधारित रहन्छ। न्यायिक समितिमा भविष्यमा यस्तो विवाद पुन भएमा न्यायिक समितिमा नै विवाद दर्ता गर्ने इच्छा कस्तो छ तपाइलाइ भन्ने प्रश्नमा प्रतिक्रिया तपशिलबमोजिम रहेको छ।

तालिका नं. ८: भविष्यमा यस्तै विवाद भएमा पुनः न्यायिक समितिमै जान चाहाना

क्र.स.	चाहन्छु	चाहन्छु, तर सर्तमा	दर्ता गर्न चाहन्न	निश्चित छैन
प्रतिशत	६१	१७	६	१७

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०८१

न्यायिक समितिमा भविष्यमा यस्तो विवाद पुन भएमा न्यायिक समितिमा नै विवाद दर्ता गर्ने इच्छाका बारेमा अधिकांश उत्तरदातामा दर्ता गर्न चाहन्छु भन्ने प्रतिक्रिया पाइयो। उत्तरदाताहरू मध्ये ६१ प्रतिशतले न्यायिक समितिमा नै विवाद दर्ता गर्ने इच्छाका बारेमा अधिकांश उत्तरदातामा दर्ता गर्न चाहन्छु भन्ने बताए। त्यसैगरी १७ प्रतिशत दर्ता गर्न चाहन्छु, तर सर्तमा भनेका छन्। ६ प्रतिशत उत्तरदाताले भविष्यमा यस्तो विवाद पुन भएमा न्यायिक समितिमा नै विवाद दर्ता गर्न नजाने बताएका छन् भने १७ प्रतिशत उत्तरदाताले निश्चित नभएको बताएका छन्।

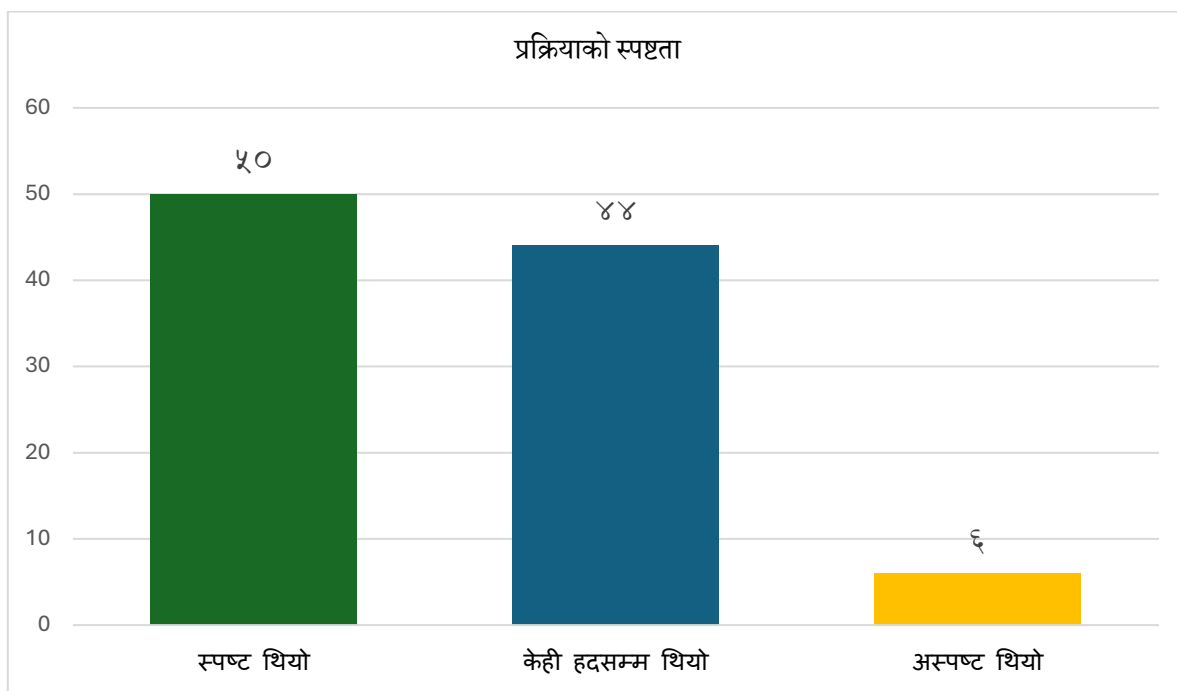
९. न्यायिक समितिबाट विवाद समाधान गर्ने प्रक्रियाको स्पष्टता

न्यायिक समितिबाट विवाद समाधान गर्ने प्रक्रियाको स्पष्टता पक्षहरूका लागि अत्यावश्यक पक्ष हो, जसले न्यायिक समितिका सम्पूर्ण न्याय निरूपणका प्रक्रियालाई बुझ्न र सहभागी हुन सहज बनाउँछ। समितिले विवाद दर्ता भएपछि त्यसको प्रारम्भिक अध्ययन गर्ने, दुबै पक्षलाई सूचना दिने, छलफलका लागि बोलाउने, प्रमाण संकलन गर्ने, मेलमिलापको प्रयास गर्ने, र अन्तिम निर्णयको प्रक्रिया चरणबद्ध रूपमा स्पष्ट ढंगले अघि बढाउनु पर्छ। प्रत्येक चरणबारे पक्षहरूलाई बुझ्ने भाषामा जानकारी गराइनु, प्रक्रिया सम्बन्धी लिखित निर्देशिका वा मार्गदर्शक उपलब्ध गराइनु, र सुनुवाईको मिति तथा निर्णयहरू अभिलेखिकरण गर्नु स्पष्टताका सूचक हुन्। यदि यी सबै कुराहरू पारदर्शी र सुचारु रूपमा सञ्चालित छन् भने, पक्षहरूलाई विवाद समाधानको प्रक्रियामा सहभागिता जनाउन सजिलो हुने र न्याय प्राप्तमा विश्वास बढ्ने हुन्छ। न्यायिक समितिबाट विवाद समाधान गर्ने प्रक्रियाको स्पष्टता कस्तो पाउनु भयो भन्ने प्रश्नमा प्रतिक्रिया तपशिलबमोजिम रहेको छ।

तालिका नं. ९: विवाद समाधानको प्रक्रिया स्पष्टता

क्र.स.	स्पष्ट थियो	केही हदसम्म थियो	अस्पष्ट थियो	पूर्ण रूपमा अस्पष्ट थियो
प्रतिशत	५०	४४	६	०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०८१

न्यायिक समितिबाट विवाद समाधान गर्ने प्रक्रियाको स्पष्टताका बारेमा अधिकांश उत्तरदाताले प्रक्रिया स्पष्ट थियो भन्ने प्रतिक्रिया दिएको पाइयो। उत्तरदाताहरू मध्ये ५० प्रतिशतले प्रक्रिया स्पष्ट थियो भन्ने बताए। त्यसैगरी ४४ प्रतिशत केही हदसम्म स्पष्ट थियो, ६ प्रतिशत उत्तरदाताले अस्पष्ट रहेको बताएका छन्। विवाद समाधान गर्ने प्रक्रियाको स्पष्टता पूर्ण रूपमा अस्पष्ट थियो भन्ने उत्तरदाताको संख्या शून्य रहेको छ।

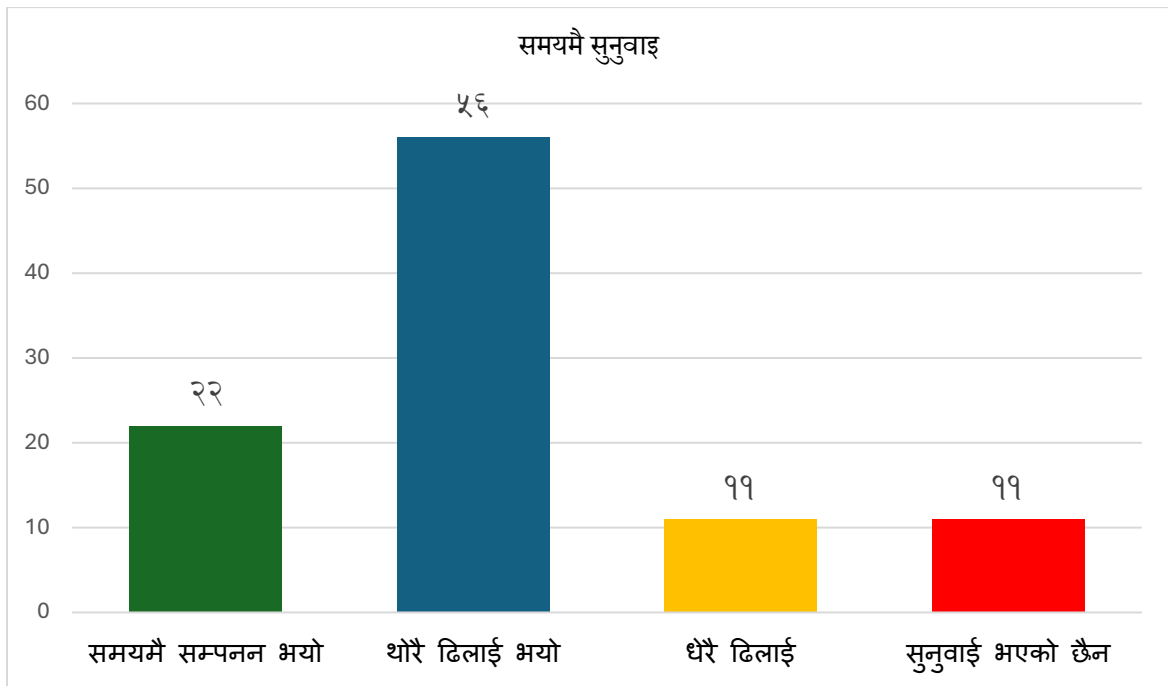
१०. विवादको सुनुवाइको समय

न्यायिक समितिबाट विवादको सुनुवाइको समय सम्बन्धी व्यवस्था स्पष्ट रूपमा परिभाषित गरिएको छ, जसअनुसार मेलमिलाप प्रक्रियाबाट समाधान गर्न सकिने विवादहरूलाई तीन महिनाभित्र टुंग्याउनु पर्ने प्रावधान छ। यो समयावधिभित्र दुबै पक्षसँग छलफल र मेलमिलापको प्रयास सम्पन्न गरी सहमति कायम गरिनुपर्छ। त्यस्तै मेलमिलाप सम्भव नभएका र फैसलाबाट टुंगो लगाउनुपर्ने विवादहरू सकेसम्म छिटो, न्यूनतम समयावधिभित्र सम्पादन गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। यस्तो व्यवस्थाले विवादका पक्षहरूलाई अनावश्यक ढिलासुस्तीबाट जोगाउन, निष्पक्ष र समयमै न्याय पाउन सहयोग पुऱ्याउँछ। भीमेश्वर नगरपालिकाको न्यायिक समितिबाट विवादको सुनुवाइको समय तपाइलाई कस्तो लाग्यो भन्ने प्रश्नमा प्रतिक्रिया तपशिलबमोजिम रहेको छ।

तालिका नं. १०: सुनुवाइको समय

क्र.स.		थोरै ढिलाइ भयो	धेरै ढिलाइ भयो	सुनुवाइ भएको छैन
प्रतिशत	२२	५६	११	११

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०८१

न्यायिक समितिबाट विवादको सुनुवाइको समयका बारेमा अधिकांश उत्तरदाताले थोरै ढिलाइ भएको थियो भन्ने प्रतिक्रिया दिएको पाइयो। उत्तरदाताहरू मध्ये २२ प्रतिशत समयमै सम्पन्न भएको बताए। ५६ प्रतिशतले थोरै ढिलाइ भएको बताए। त्यसैगरी, ११ प्रतिशत उत्तरदाताले धेरै ढिलाइ भएको बताएका छन् भने ११ नै प्रतिशत उत्तरदाताले सुनुवाइ भएको छैन भनेका छन्।

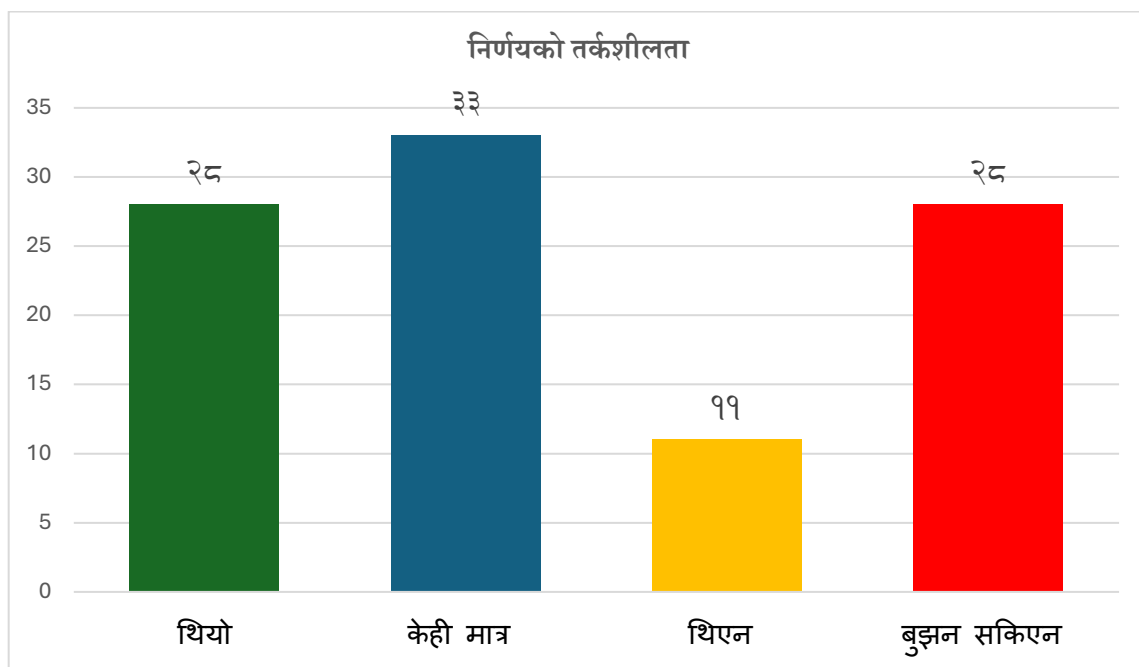
११. न्यायिक समितिबाट भएको निर्णयको तर्कशीलता

न्यायिक समितिबाट गरिने निर्णय वा फैसला तर्कसंगत, स्पष्ट र कानुनी आधारमा आधारित हुन अन्यावश्यक हुन्छ । निर्णय गर्दा समितिले सम्बद्ध कानून, स्थानीय शासनसम्बन्धी कानुनी प्रावधानहरू तथा विगतका व्यवहार र प्रमाणहरूलाई ध्यानमा राखी वस्तुगत तर्क प्रस्तुत गर्नुपर्छ । कुनैपनि पक्षलाई अन्याय नहोस भन्नका लागि निर्णयमा प्रयोग गरिएको तर्क खुलस्त रूपमा उल्लेख गरिनु पर्दछ, जसले सेवाग्राहीलाई निर्णय किन र कसरी गरियो भन्ने बुझ्न सहयोग गर्छ। यसले समितिको निष्पक्षता र व्यावसायिकताको मापन गर्न सकिने आधार तयार पार्छ। तर्कहीन वा केवल भावनात्मक रूपमा गरिएको निर्णयले विवाद झन् जटिल बनाउन सक्छ, त्यसैले न्यायिक समितिको निर्णय सधैं कानुनी मान्यतामा आधारित, तर्कपूर्ण र न्यायोचित हुनुपर्छ । भीमेश्वर नगरपालिकाको न्यायिक समितिबाट भएको निर्णयको तर्कशीलता तपाइलाई कस्तो लाग्यो भन्ने प्रश्नमा प्रतिक्रिया तपशिलबमोजिम रहेको छ ।

तालिका नं. ११: निर्णय तर्कशीलता

क्र.स.	थियो	केही मात्र थियो	थिएन	निर्णयको तर्क बुझ्न सकिएन
प्रतिशत	२८	३३	११	२८

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०८१

न्यायिक समितिबाट भएको निर्णयको तर्कशीलताका बारेमा अधिकांश उत्तरदाताले केही मात्र तर्कसंगत थियो भन्ने प्रतिक्रिया दिएको पाइयो । उत्तरदाताहरू मध्ये ३३ प्रतिशतले केही मात्र तर्कसंगत थियो भन्ने बताए । त्यसैगरी २८ प्रतिशत तर्कसंगत र न्यायपूर्ण थियो भन्ने बताए भने २८ प्रतिशतले नै उत्तरदाताले निर्णयको तर्क बुझ्न सकिएन भनि बताएका छन् भने ११ प्रतिशत उत्तरदाताले न्यायिक समितिबाट भएको निर्णय तर्कसंगत थिएन भनेका छन् ।

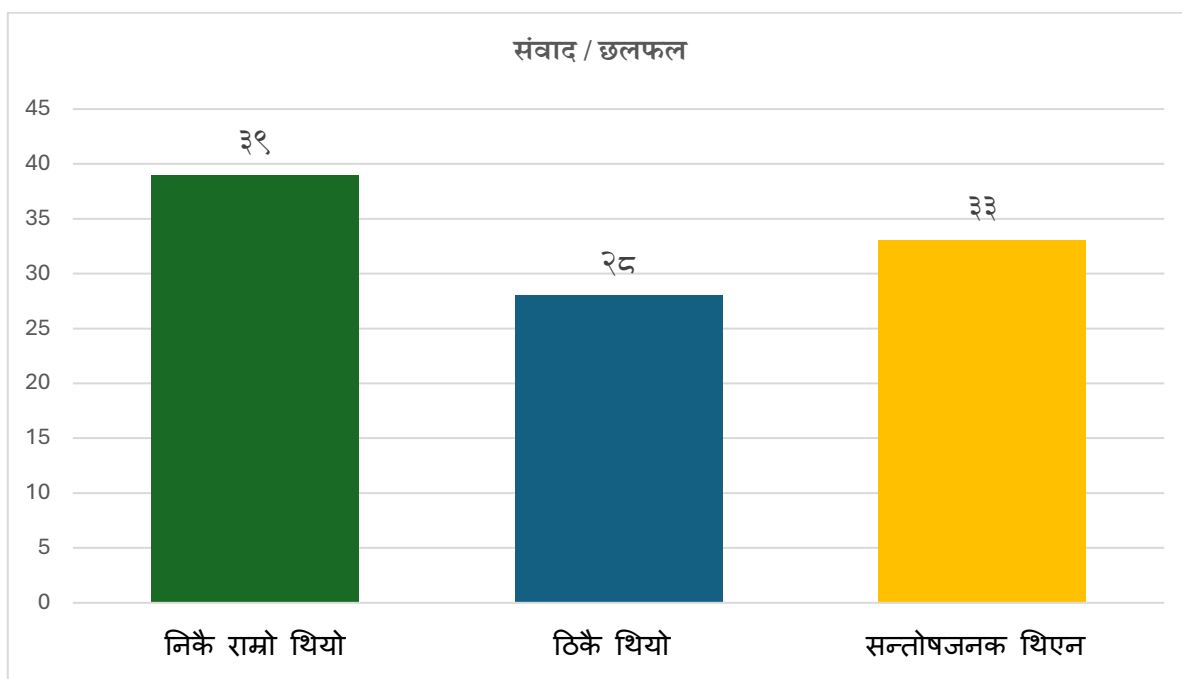
१२. न्यायिक समितिले गरेको संवाद वा छलफल

निर्णय वा फैसला गर्नुअघि न्यायिक समितिले गर्ने संवाद वा छलफल विवाद समाधान प्रक्रियाको एक महत्वपूर्ण चरण हो, जसले निष्पक्ष र सन्तुलित निर्णय लिन सहयोग पुऱ्याउँछ। समितिले दुबै पक्षलाई सुन्ने, उनीहरूको तर्क, प्रमाण र मागहरू ध्यानपूर्वक अध्ययन गर्ने, र आवश्यक परेमा साक्षी वा अन्य सरोकारवालासँग समेत संवाद गर्ने प्रक्रिया अपनाउनुपर्छ। यस्तो छलफल खुला, मर्यादित र सहभागीमूलक हुनुपर्छ, जसमा दुबै पक्षलाई आत्मविश्वासका साथ आफ्ना कुरा राख्ने वातावरण प्रदान गरिन्छ। न्यायिक समितिका पदाधिकारीहरूबीच पनि सम्बन्धित विवादको बिषयमा कानुनी प्रावधान, विवादको प्रकृति र सम्भावित समाधानका विकल्पहरूबारे गम्भीर छलफल हुनु आवश्यक हुन्छ। यसरी निर्णय गर्नुअघि गरिएको संवाद र छलफलले निर्णयलाई तर्कयुक्त, न्यायोचित र दीर्घकालीन समाधानमुखी बनाउन महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ। भीमेश्वर नगरपालिकाको न्यायिक समितिबाट निर्णय गर्नुपूर्वको न्यायिक समितिले गरेको संवाद वा छलफल कस्तो लाग्यो भन्ने प्रश्नमा प्रतिक्रिया तपशिलबमोजिम रहेको छ।

तालिका नं. १२: निर्णय गर्नुअघि समितिले पक्षहरूसँग गरेको संवाद/छलफल

क्र.स.	निकै राम्रो थियो	ठीकै थियो	संतोषजनक थिएन	मेरो कुनै सहभागिता थिएन
प्रतिशत	३९	२८	३३	०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०८१

न्यायिक समितिबाट निर्णय गर्नुपूर्वको न्यायिक समितिले गरेको संवाद वा छलफलका बारेमा अधिकांश उत्तरदाताले निकै राम्रो थियो भन्ने प्रतिक्रिया दिएको पाइयो। उत्तरदाताहरू मध्ये ३९ प्रतिशतले समितिबाट भए गरेको संवाद वा छलफल निकै राम्रो थियो भन्ने बताए। त्यसैगरी २८ प्रतिशतले ठीकै थियो भनि बताएका छन् भने ३३ प्रतिशतले समितिबाट भए गरेको संवाद वा छलफल संतोषजनक थिएन भनेका छन्।

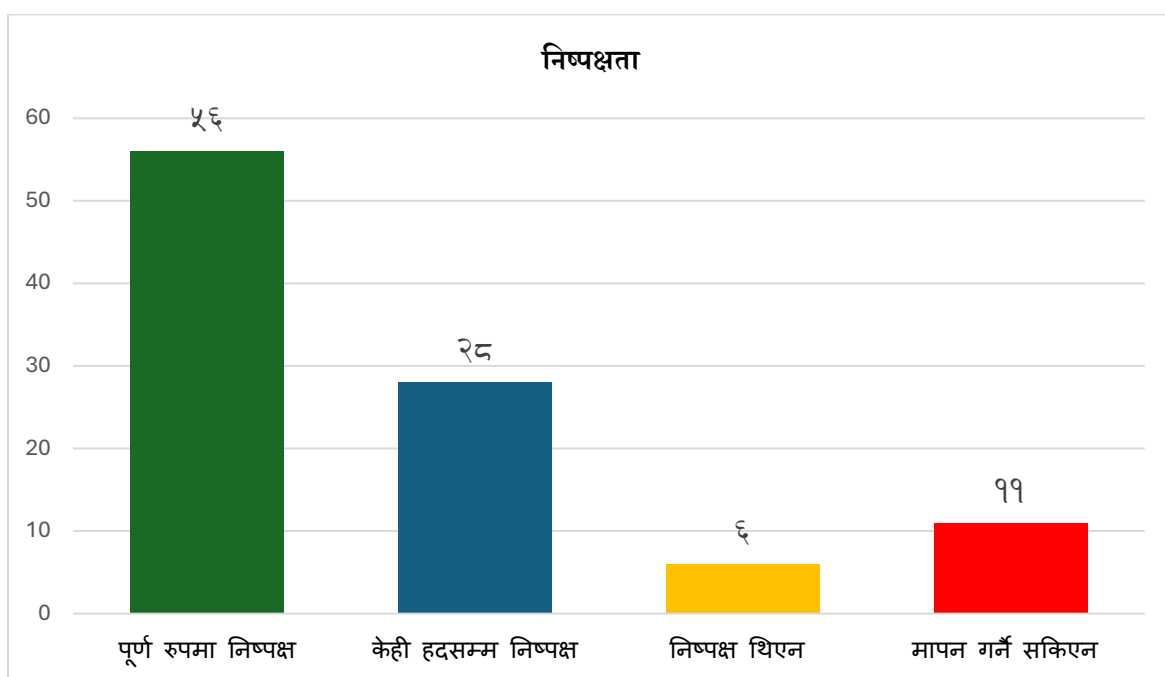
१३. न्यायिक समितीको निष्पक्षता

न्यायिक समितिको निष्पक्षता स्थानीय सरकारमाथीको भरोसाको मूल आधार हो, जसले नागरिकबीच समान व्यवहारको अनुभूति दिलाउँछ। समितिले कुनै पनि विवादमा जात, लिङ्ग, धर्म, सामाजिक हैसियत वा राजनीतिक आस्थाका आधारमा पक्षपात नगरी दुबै पक्षलाई समान अवसर र सम्मानका साथ सुनुवाई गर्नु पर्छ। निष्पक्षता कायम गर्न समितिका सदस्यहरूले व्यक्तिगत पूर्वाग्रह वा दबाबबाट मुक्त रही केवल कानुनी मापदण्ड र प्रमाणका आधारमा निर्णय गर्नुपर्छ। साथै, कार्यप्रणाली पारदर्शी, निर्णय तर्कयुक्त र लिखित रूपमा अभिलेखिकरण गर्नाले समितिको निष्पक्षताको स्तर प्रस्ट देखिन्छ। न्यायिक समितिले निष्पक्षता व्यवहारमा उतारेमा मात्र त्यसप्रति जनविश्वास स्थापित हुन्छ र नागरिकहरूले स्थानीय तहमै न्याय पाउने आशा गर्न सक्छन्। भीमेश्वर नगरपालिकाको न्यायिक समितीको निष्पक्षता कस्तो लाग्यो भन्ने प्रश्नमा प्रतिक्रिया तपशिलबमोजिम रहेको छ।

तालिका नं. १३: न्यायिक समितिको निष्पक्षता

क्र.स.	पूर्ण रूपमा निष्पक्ष	केही हदसम्म निष्पक्ष	निष्पक्ष थिएन	निष्पक्षता मापन गर्न सकिन
प्रतिशत	५६	२८	६	११

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०८१

न्यायिक समितिबाट सम्पादन गरिने कार्यप्रक्रिया निष्पक्ष हुनु पर्छ। सेवाग्राहीहरूमा निष्पक्षताको अनुभूति सन्दर्भमा गरिएको प्रश्नमा ५६ प्रतिशत उत्तरदाताले न्यायिक समितिको कार्यसम्पादन पूर्ण रूपमा निष्पक्ष रहेको बताएका छन्। २८ प्रतिशत उत्तरदाताले केही हदसम्म निष्पक्ष रहेको महशुस गरेका छन्। ६ प्रतिशत उत्तरदाताले निष्पक्ष नभएको बताए भने ११ प्रतिशतले निष्पक्षता मापन गर्न नसकिको बताएका छन्।

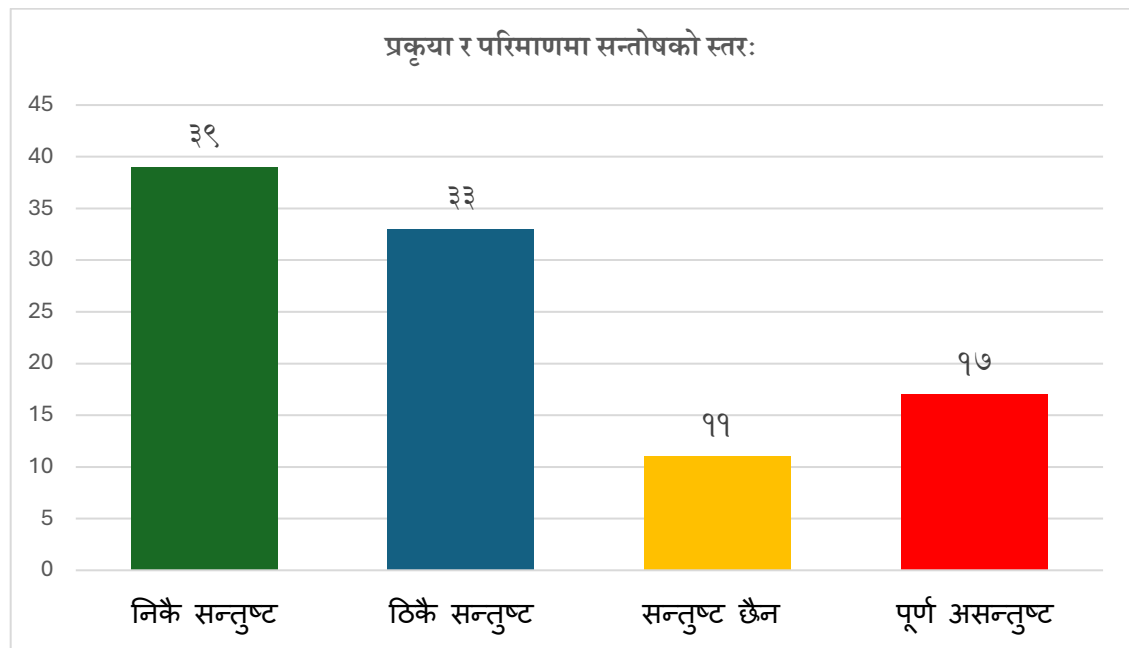
१४. विवाद समाधानमा अवलम्बन गरिएको प्रकृत्या र परिमाणमा सन्तोषको स्तर:

विवाद समाधान प्रक्रियामा सेवाग्राहीको सन्तुष्टिमा मुख्यतः न्यायिक समितिले अपनाइएको प्रक्रियाको पारदर्शिता, निष्पक्षता र सहभागितामूलक ढाँचामाथि निर्भर रहन्छ। विवाद समाधानका क्रममा चरणहरू, सबै पक्षलाई सुन्ने अवसर, निर्णयको औचित्य, र समयमै आवश्यक सूचना प्रदान गरिनु सन्तोषजनक अनुभवका आधार हुन्। साथै, मेलमिलाप वा फैसलामार्फत विवाद समाधान हुँदा त्यसको परिमाणले दुवै पक्षलाई न्यायको अनुभूति दिनु आवश्यक हुन्छ। न्यायिक समितिले प्रयोग गर्ने विधि र प्रक्रिया व्यवहारिक, सुलभ, र स्थानीय सन्दर्भ अनुकूल हुनुपर्दछ, जसबाट सेवाग्राहीमा संस्थामाथिको भरोसा कायम रहन्छ। त्यसैले, विवाद समाधानको प्रक्रिया र परिमाण सेवाग्राहीको सन्तोषको मुख्य मापक बन्न जान्छ। भीमेश्वर नगरपालिकाको न्यायिक समितीबाट विवाद समाधानका लागि अवलम्बन गरेको सबै प्रकृत्या र परिमाणमा तपाईंको सन्तोषको स्तर के छ भन्ने प्रश्नमा प्रतिक्रिया तपशिलबमोजिम रहेको छ।

तालिका नं. १४: विवाद समाधानको प्रक्रिया र परिमाणप्रति सन्तुष्टि

क्र.स.	निकै सन्तुष्ट	ठिकै सन्तुष्ट	सन्तुष्ट छैन	पूर्ण रूपमा असन्तुष्ट
प्रतिशत	३९	३३	११	१७

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०८१

न्यायिक समितीबाट भएको विवाद समाधानका लागि अवलम्बन गरेको सबै प्रकृत्या र परिमाणमा सन्तुष्टिका बारेमा अधिकांश उत्तरदाताले निकै सन्तुष्ट रहेको भन्ने प्रतिक्रिया दिएको पाइयो। उत्तरदाताहरू मध्ये ३९ प्रतिशतले विवाद समाधानका लागि अवलम्बन गरेको सबै प्रकृत्या र परिमाणमा निकै सन्तुष्ट रहेको भन्ने बताए। त्यसैगरी ३३ प्रतिशतले सबै प्रकृत्या र परिमाणमा ठिकै सन्तुष्ट रहेको बताए। त्यस्तै ११ प्रतिशतले सन्तुष्ट छैन भनि बताएका छन्। १७ प्रतिशतले पूर्ण रूपमा असन्तुष्ट रहेको भनि बताएका छन्।

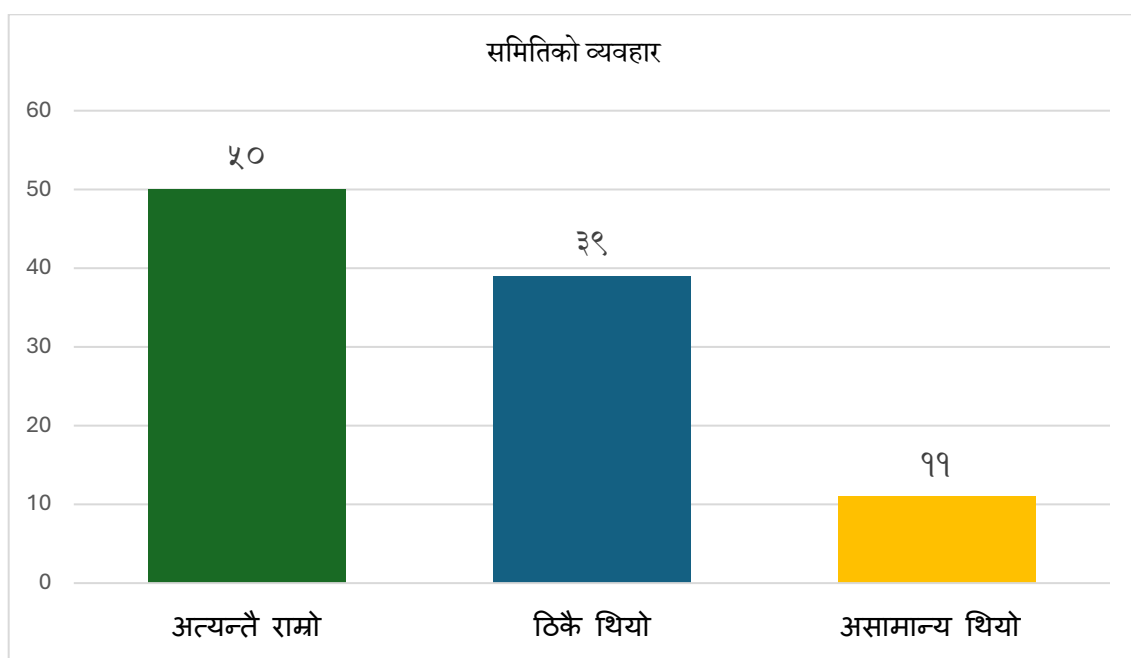
१५. समितीले विवादका पक्षहरू र सरोकारवालाहरूसँग गर्ने व्यवहार

न्यायिक समितीले विवाद समाधानको क्रममा सम्बन्धित पक्षहरू तथा सरोकारवालाहरूसँग गर्ने व्यवहार निष्पक्ष, सम्मानजनक र संवेदनशील हुनुपर्दछ। समितिको भूमिका केवल विवाद टुंगो लगाउने मात्र होइन, सेवाग्राहीलाई सुन्ने, बुझ्ने र निष्पक्ष रूपमा प्रक्रिया अघि बढाउने पनि हो भन्ने भावना व्यवहारमै झल्किनु आवश्यक हुन्छ। समितिले सबै पक्षलाई बराबरीका आधारमा व्यवहार गर्नु, आरोप नलाग्ने तरिकाले संवाद गर्नु र आपसी विश्वास कायम राख्नु आवश्यक हुन्छ। यस्तो व्यवहारले विवाद समाधान प्रक्रियाप्रति सेवाग्राही र समुदायमा भरोसा बढाउँछ र मेलमिलापको सम्भावना अझ सुदृढ बनाउँछ। न्यायिक समितिको व्यवहारले नै निष्पक्षता र न्यायको अनुभूति दिने आधार निर्माण गर्दछ। भीमेश्वर नगरपालिकाको न्यायिक समितीबाट विवाद समाधानमा तपाइलाइ न्यायिक समितीले विवादका पक्षहरू र सरोकारवालाहरूसँग गर्ने व्यवहार कस्तो लाग्यो भन्ने प्रश्नमा प्रतिक्रिया तपशिलबमोजिम रहेको छ ।

तालिका नं. १५: विवाद समाधानका क्रममा समितिको व्यवहार

क्र.स.	अत्यन्तै राम्रो थियो	ठिकै थियो	असामान्य थियो	अस्वीकार्य थियो
प्रतिशत	५०	३९	११	०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०८१

न्यायिक समितीले विवादका पक्षहरू र सरोकारवालाहरूसँग गर्ने व्यवहारका बारेमा अधिकांश उत्तरदाताले अत्यन्तै राम्रो थियो रहेको भन्ने प्रतिक्रिया दिएको पाइयो । उत्तरदाताहरू मध्ये ५० प्रतिशतले समितीले विवादका पक्षहरू र सरोकारवालाहरूसँग गर्ने व्यवहार अत्यन्तै राम्रो रहेको भन्ने बताए । त्यसैगरी ३९ प्रतिशतले ठिकै रहेको बताए । ११ प्रतिशतले असामान्य रहेको भनि बताएका छन् भने न्यायिक समितिको व्यवहार स्वीकार्य छैन भन्नेमा कसैको पनि मत रहेको छैन ।

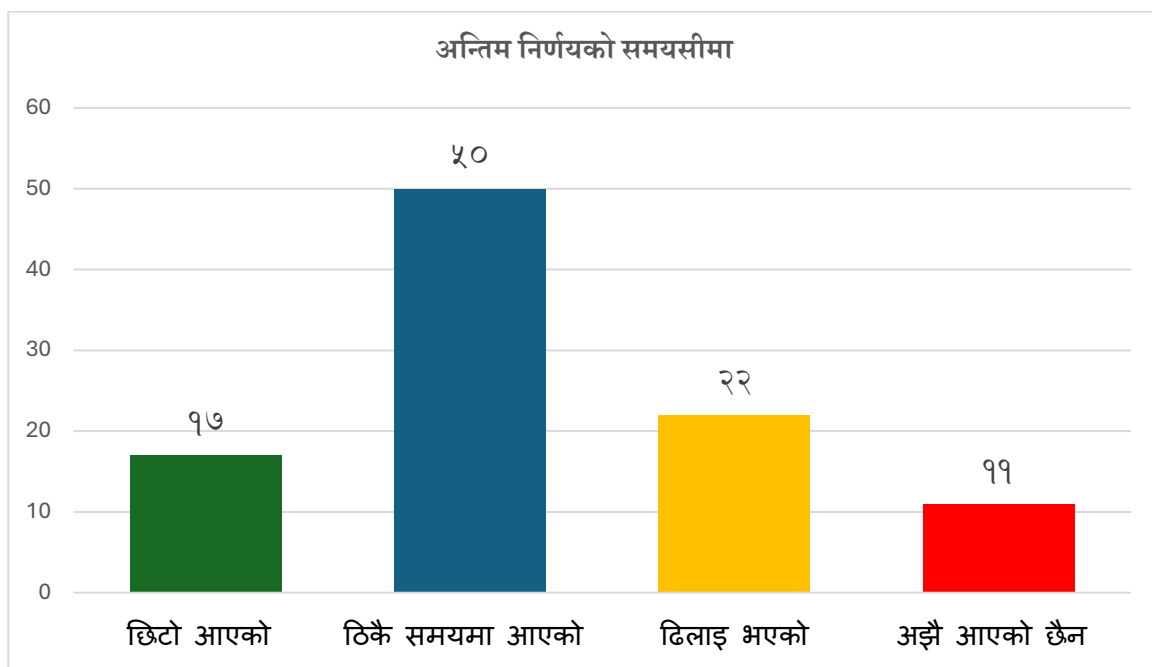
१६. न्यायिक समितीबाट भएको अन्तिम निर्णयको समयसीमा

न्यायिक समितिले गर्ने अन्तिम निर्णयको समयसीमा स्पष्ट रूपमा कानूनमा परिभाषित गरिएको छ, जसले विवाद समाधान प्रक्रियालाई व्यवस्थित र भरपर्दो बनाउन भूमिका खेल्दछ। मेलमिलापका माध्यमबाट टुंग्याउनुपर्ने विवादहरू तीन महिनाभित्र निष्कर्षमा पुऱ्याउनुपर्ने व्यवस्था छ, जसले सेवाग्राहीलाई समयमै न्यायको अनुभूति दिलाउनुपर्ने अपेक्षा जनाउँछ। फैसलामार्फत निर्णय गरिने मुद्दाहरूको हकमा पनि यथासक्य छिटो प्रक्रिया टुंग्याउने अभ्यास गरिनुपर्छ भन्ने मान्यता रहेको छ। समयसीमा भित्रै टुंगिएको निर्णयले समितिप्रति विश्वास बढाउँछ, जबकि अनावश्यक ढिलाइले निष्पक्षताप्रति प्रश्न उठ्न सक्छ। त्यसैले, निर्णयको समयसीमा पालना गर्नु न्यायिक समितिको उत्तरदायित्व र विश्वसनीयताको आधारस्तम्भ मानिन्छ। भीमेश्वर नगरपालिकाको न्यायिक समितीबाट विवाद समाधानमा न्यायिक समितिले गरेको अन्तिम निर्णयको समयसीमा तपाईंलाई कस्तो लाग्यो भन्ने प्रश्नमा प्रतिक्रिया तपशिलबमोजिम रहेको छ।

तालिका नं. १६: अन्तिम निर्णय आउन लागेको समय

क्र.स.	छिटो आयो	ठिकै समयमा आयो	ढिलाइ भयो	निष्कर्ष अझै आएन
प्रतिशत	१७	५०	२२	११

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०८१

न्यायिक समितिले गरेको अन्तिम निर्णयको समयसीमाका बारेमा अधिकांश उत्तरदाताले ठिकै समयमा आयो भन्ने प्रतिक्रिया दिएको पाइयो। उत्तरदाताहरू मध्ये ५० प्रतिशतले निर्णयको समयसीमाका ठिकै समयमा आयो भन्ने बताए। १७ प्रतिशतले निष्कर्ष सोचेभन्दा छिटो आएको बताए। त्यसैगरी २२ प्रतिशतले ढिलाइ भयो भनि बताएका छन् भने ११ प्रतिशतले निष्कर्ष अझै नआएको बताएका छन्।

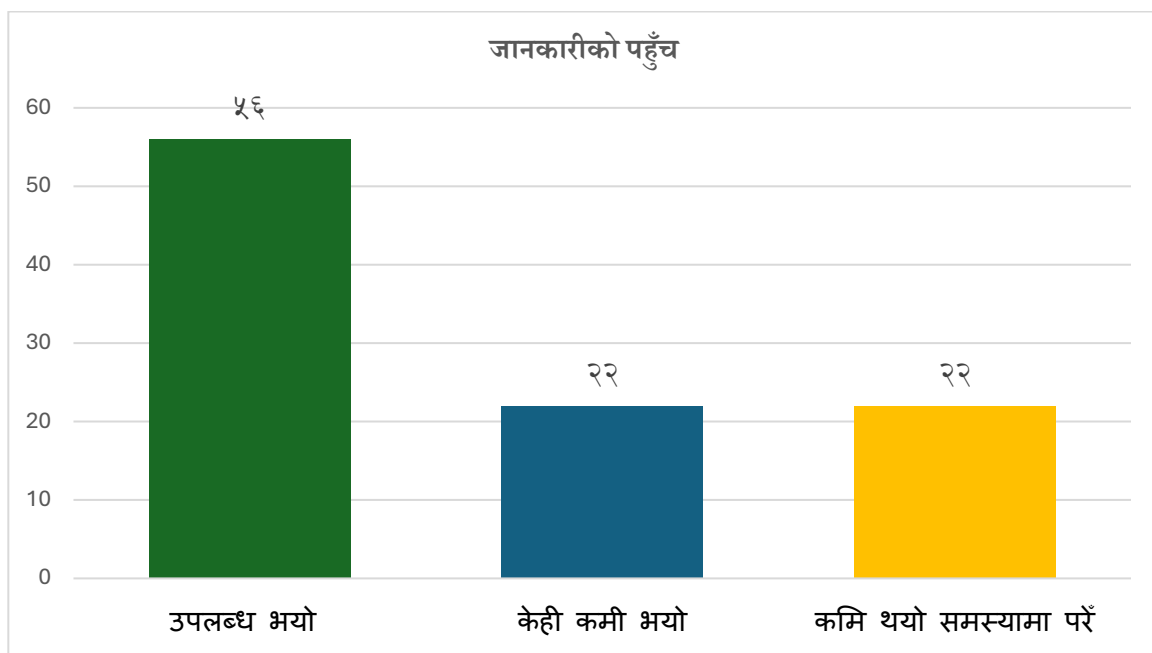
१७. न्यायिक समितिको प्रकृयाका बारेमा तपाईंलाई जानकारीको पहुँच

विवाद समाधानको प्रक्रियामा विवादका पक्षलाई न्यायिक समितिले अवलम्बन गर्ने विधि र चरणहरूको बारेमा स्पष्ट जानकारीको पहुँच हुनु अत्यन्त महत्वपूर्ण हुन्छ। यस्तो जानकारीले सेवाग्राहीलाई आफू कुन प्रक्रियामा सहभागी हुँदैछु, कुन चरणमा के हुन्छ, आफ्नो अधिकार र कर्तव्य के हो भन्ने बुझ्न मद्दत गर्छ। यदि समितिले प्रारम्भदेखि नै प्रक्रिया खुलस्त रूपमा प्रस्तुत गर्छ, जानकारी लिखित वा मौखिक रूपमा दिन्छ, र सेवाग्राहीका जिज्ञासाको उत्तर दिन तत्पर रहन्छ भने न्यायिक समिति प्रति पारदर्शिता र विश्वास दुवै बढ्छ। प्रकृयाको जानकारीको अभावमा भने विवादका पक्षलाई अन्याय, भ्रम र असन्तुष्टि उत्पन्न हुनसक्छ। त्यसैले, न्यायिक समितिले अपनाउने प्रक्रियाको जानकारी सबै पक्षसम्म सरल र सहज तरिकाले पुऱ्याउनु आवश्यक हुन्छ। भीमेश्वर नगरपालिकाको न्यायिक समितीबाट विवाद समाधानमा समितिले अवलम्बन गर्ने प्रकृयाका बारेमा तपाईंलाई जानकारीको पहुँच कस्तो थियो भन्ने प्रश्नमा प्रतिक्रिया तपशिलबमोजिम रहेको छ।

तालिका नं. १७: न्यायिक समितिको प्रक्रियाबारे जानकारीको पहुँच

क्र.स.	उपलब्ध भयो	केही थियो	कमी थियो र समस्यामा परेको छु	जानकारी के लिनै भन्ने मसँग कुनै जानकारी नै थिएन
प्रतिशत	५६	२२	२२	०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०८१

न्यायिक समितिले अवलम्बन गर्ने प्रकृयाको जानकारीको पहुँच बारेमा अधिकांश उत्तरदाताले सबै जानकारी उपलब्ध भयो भन्ने प्रतिक्रिया दिएको पाइयो। उत्तरदाताहरू मध्ये ५६ प्रतिशतले प्रकृयाको सबै जानकारी उपलब्ध भएको बताए। त्यसैगरी २२ प्रतिशतले प्रकृयाको सबै जानकारी केही कमी थियो बताए। २२ प्रतिशत नै उत्तरदाताले प्रकृयाको सबै जानकारी केही कमी थियो र त्यसका कारण म समस्यामा परेको छु भनि बताएका छन् भने जानकारी के लिनै भन्ने मसँग कुनै जानकारी नै थिएन भन्नेमा कसैको पनि मत थिएन।

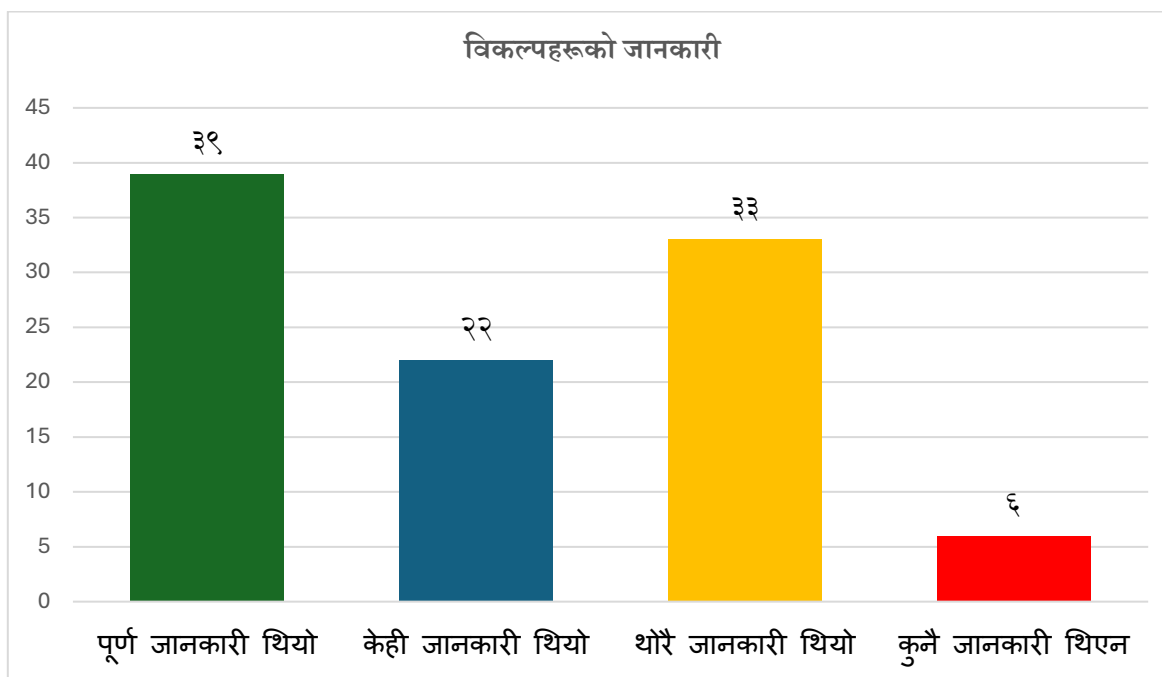
१८. निर्णय गर्नु भन्दा अन्य कुनै विकल्पहरूको जानकारी

विवाद समाधानको क्रममा निर्णयमा पुग्नु भन्दा पहिला उपलब्ध वैकल्पिक उपायहरूबारे विवादका पक्षलाई जानकारी दिनु न्यायिक समितिको महत्त्वपूर्ण भूमिका हो। मेलमिलाप, वार्ता, मैत्रीवार्ता, वा अन्य गैर-न्यायिक माध्यमबाट गरिने विवाद समाधानका सम्भावनाबारे पक्षहरूलाई अवगत गराउँदा उनीहरूले सौहार्दपूर्ण र दीगो समाधान रोज्न सक्छन्। यसले औपचारिक फैसलाको आवश्यकता नपर्न पनि सक्छ, जसले दुबै पक्षबीचको सम्बन्धलाई पनि सुदृढ गर्न सक्छ। यदि विवादका पक्षलाई यस्तो जानकारी समयमै, स्पष्ट र निष्पक्ष तरिकाले दिइन्छ भने उनीहरू आफ्नो विकल्प स्वतन्त्र रूपमा रोज्न सक्षम हुन्छन्। त्यसैले, निर्णयअघि अन्य सम्भावित विकल्पहरूको जानकारी उपलब्ध गराउनु न्यायिक समितिको पारदर्शिता र संवेदनशीलताको बिषय मानिन्छ। निर्णय गर्नु भन्दा अन्य कुनै विकल्पहरूको बारेमा तपाइलाइ जानकारी थियो भन्ने प्रश्नमा प्रतिक्रिया तपशिलबमोजिम रहेको छ।

तालिका नं. १८: निर्णय गर्नु अघि अन्य विकल्पहरूको जानकारी दिइएको अवस्था

क्र.स.	पूर्ण जानकारी थियो	केही जानकारी थियो	थोरै जानकारी थियो	कुनै जानकारी थिएन
प्रतिशत	३९	२२	३३	६

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०८१

न्यायिक समितिबाट निर्णय गर्नु भन्दा अन्य कुनै विकल्पहरूको बारेमा पक्षलाई जानकारी छ वा छैन भन्ने बारेमा अधिकांश उत्तरदाताले पूर्ण जानकारी भन्ने प्रतिक्रिया दिएको पाइयो। उत्तरदाताहरू मध्ये ३९ प्रतिशतले अन्य कुनै विकल्पहरूको बारेमा पूर्ण जानकारी रहेको बताए। त्यसैगरी ३३ प्रतिशतले थोरै जानकारी थियो भनेर बताए। २२ प्रतिशतले केही जानकारी थियो भनि बताएका छन् भने ६ प्रतिशतले निर्णय गर्नु भन्दा अन्य कुनै विकल्पहरूको बारेमा कुनै जानकारी नरहेको बताएका छन्।

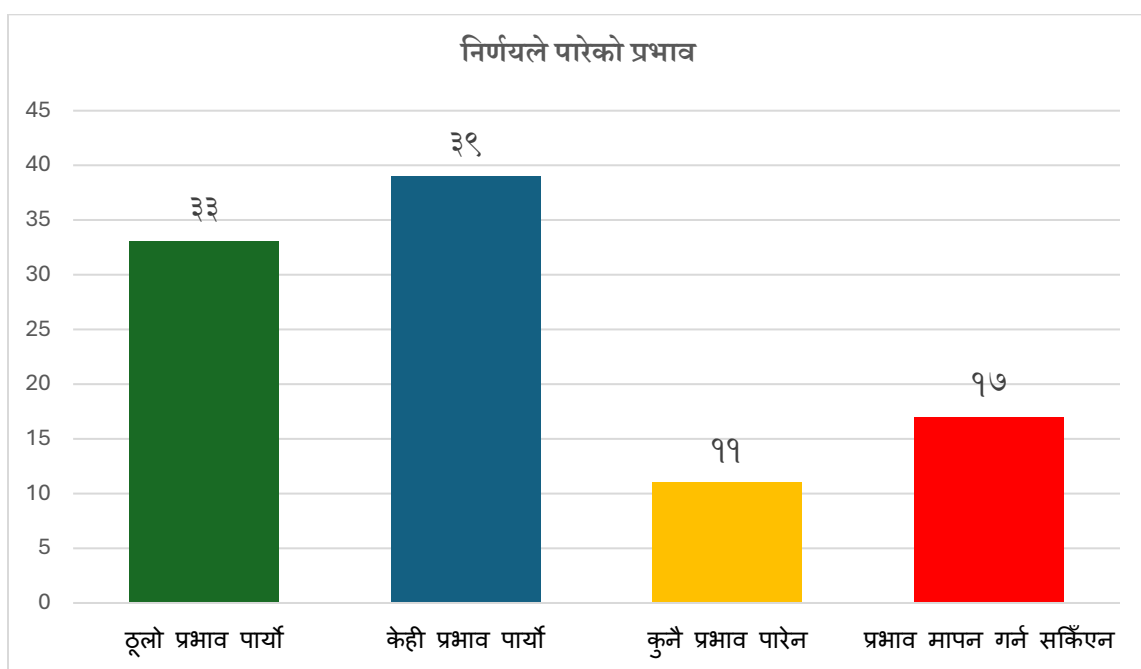
१९. न्यायिक समितिको निर्णयले तपाइको समस्यामा पारेको प्रभाव

न्यायिक समितिले गरेको निर्णयले विवादका पक्षहरूमा प्रत्यक्ष रूपमा सामाजिक, आर्थिक र मानसिक प्रभाव पार्न सक्छ। निर्णय यस्तो हुनुपर्छ जसले दुबै पक्षलाई न्यायको अनुभूति दिलाओस् र विवादको दीगो समाधानतर्फ उन्मुख गराओस्। यदि निर्णय तर्कसँगत, कानुनी आधारमा र निष्पक्ष रूपमा गरिएको छ भने त्यसले पक्षहरूलाई आफ्नो समस्याको टुंगो लागेको अनुभूति दिन्छ र उनीहरू समाजमा पुनः सहज रूपमा बस्न सक्ने अवस्था सिर्जना गर्दछ। न्यायिक समितिको निर्णयको प्रभाव यसर्थमा गहिरो हुन्छ कि यसले केवल विवाद समाधान मात्रै गर्दैन, बरु पक्षहरूका सम्बन्ध सुधार र सामाजिक सद्भाव कायम गर्न पनि योगदान दिन्छ। भीमेश्वर नगरपालिकाको न्यायिक समितिले गरेको निर्णयले तपाइको समस्यामा कस्तो प्रभाव पारेको छ भन्ने प्रश्नमा प्रतिक्रिया तपशिलबमोजिम रहेको छ।

तालिका नं. १९: निर्णयले तपाइको व्यक्तिगत समस्यामा पारेको प्रभाव

क्र.स.	ठूलो प्रभाव पायो	केही प्रभाव पायो	कुनै प्रभाव पारेन	प्रभाव मापन गर्न सकिएन
प्रतिशत	३३	३९	११	१७

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०८१

न्यायिक समितिले गरेको निर्णयले पक्षको समस्यामा पारेको प्रभावका बारेमा अधिकांश उत्तरदाताले आफुलाई केही प्रभाव पायो भन्ने प्रतिक्रिया दिएको पाइयो। उत्तरदाताहरू मध्ये ३३ प्रतिशतले ठूलो प्रभाव पायो भनेर बताए भने ३९ प्रतिशतले न्यायिक समितिले गरेको निर्णयले आफ्नो समस्यामा केही मात्र प्रभाव पारेको बताए। त्यसैगरी ११ प्रतिशतले आफ्नो समस्यामा कुनै प्रभाव पारेन भनेर बताएका छन् भने १७ प्रतिशतले प्रभाव मापन गर्न सकिएन भनि बताएका छन्।

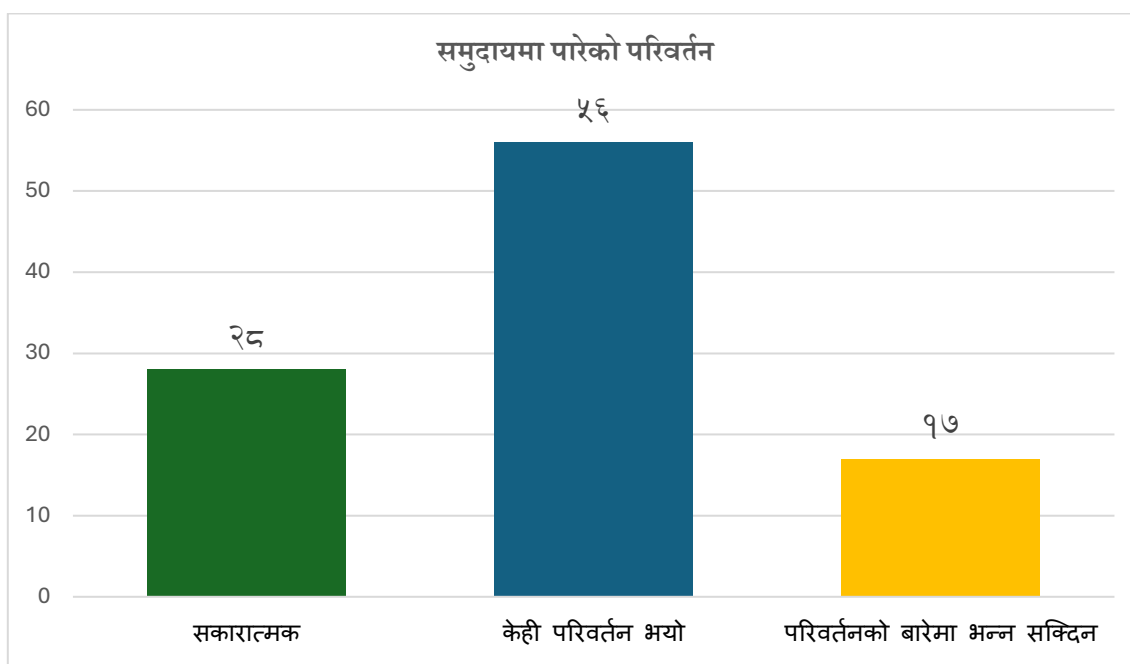
२०. समुदायमा पारेको परिवर्तन

न्यायिक समितिले गरेको निर्णयले केवल व्यक्तिको विवाद समाधानमा मात्र होइन, समुदायमा समेत सकारात्मक परिवर्तन ल्याउने सम्भावना बोकेको हुन्छ। यदि निर्णय निष्पक्ष, न्यायोचित र सामुदायिक मूल्यहरू अनुरूप गरिन्छ भने त्यसले समग्र समाजमा न्यायप्रति विश्वास बढाउँछ र समान व्यवहारको संस्कार विकास गर्न सहयोग पुर्याउँछ। यस्ता निर्णयहरूले स्थानीय स्तरमा कानुनी चेतना, मेलमिलापको संस्कृति र सामाजिक उत्तरदायित्वको भावना अभिवृद्धि गर्न सक्छन्। साथै, विवाद समाधानमा अपनाइने विधि र तर्कहरूले अन्य नागरिकलाई पनि कानुनी प्रक्रिया र समाधानको वैकल्पिक तरिकाबारे मार्गदर्शन दिने काम गर्छ। यसर्थ, न्यायिक समितिका निर्णयहरूले समुदायमा दीगो शान्ति, सहिष्णुता र सामाजिक सद्भावको आधार बलियो बनाउने महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछन्। भीमेश्वर नगरपालिकाको न्यायिक समितिले गरेको निर्णयले समुदायमा कस्तो परिवर्तन गरेको पाउनु भएको छ भन्ने प्रश्नमा प्रतिक्रिया तपशिलबमोजिम रहेको छ।

तालिका नं. २०: निर्णयले समुदायमा पारेको परिवर्तन

क्र.स.	सकारात्मक	केही परिवर्तन भयो	नकारात्मक	परिवर्तनको बारेमा भन्न सकिदैन
प्रतिशत	२८	५६	०	१७

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०८१

न्यायिक समितिले गरेको निर्णयले समुदायमा पारेको प्रभावका बारेमा अधिकांश उत्तरदाताले समुदायमा केही परिवर्तन ल्याएको भन्ने प्रतिक्रिया दिएको पाइयो। उत्तरदाताहरू मध्ये २८ प्रतिशतले न्यायिक समितिले गरेको निर्णयले समुदायमा सकारात्मक परिवर्तन ल्यायो भनेर बताए भने ५६ प्रतिशतले न्यायिक समितिले गरेको निर्णयले समुदायमा केही मात्र भएपनि परिवर्तन ल्याएको बताए। त्यसैगरी १७ प्रतिशतले समुदायमा आएको परिवर्तनको बारेमा भन्न सकिदैन भनि बताएका छन्। न्यायिक समितिले गरेको निर्णयले समुदायमा नकारात्मक परिवर्तन आएको भनि कसैले पनि मत व्यक्त गरेको पाइएन।

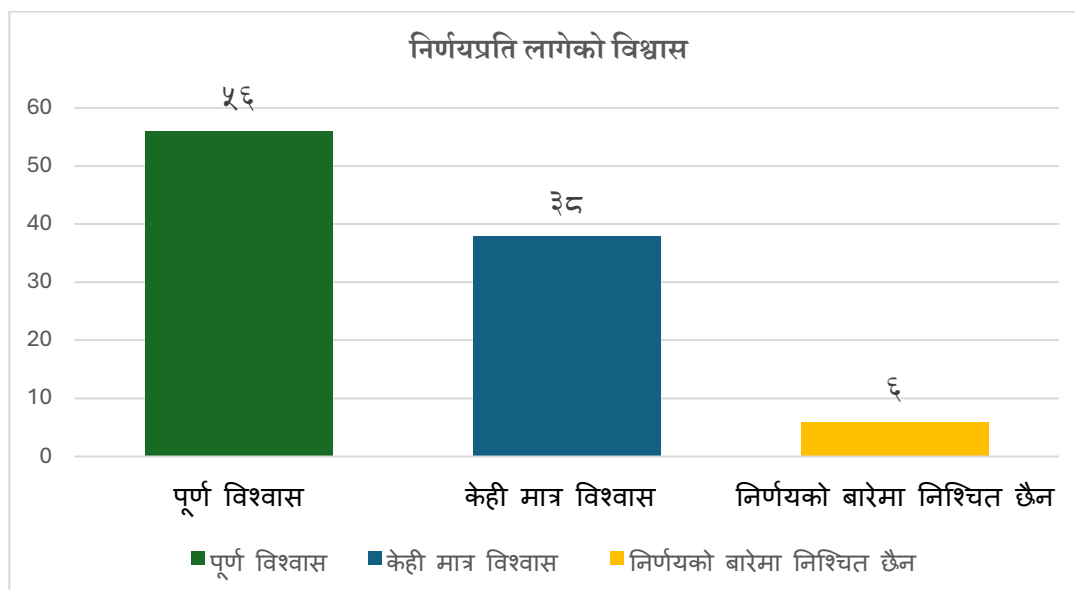
२१. न्यायिक समितिको निर्णयप्रति लागेको विश्वास

न्यायिक समितिको निर्णयप्रति विवादका पक्षहरूको विश्वास समितिको निष्पक्षता, पारदर्शिता, कानुनी आधारमा भएका निर्णय, र विवादका पक्षहरूसँगको व्यवहारमा निर्भर रहन्छ। यदि समितिले दुबै पक्षलाई बराबरीको व्यवहार गर्दै, तथ्य र प्रमाणमा आधारित निर्णय लिएको छ भने सेवाग्राहीहरूले त्यसलाई न्यायोचित ठानेर सहज रूपमा स्वीकृति जनाउने सम्भावना रहन्छ। पक्षलाई विश्वास कायम गराउन न्यायिक समितिले विवाद समाधानमा संवादको शैली, प्रक्रिया बारेको जानकारी, निर्णयको तर्कशीलता र समयमै निष्कर्षमा पुगेमा ठूलो भूमिका खेल्दछ। निर्णयप्रति विश्वास हुँदा पक्षहरूमा पुनरावेदनको आवश्यकता कम हुन्छ, समाधान दीगो हुन्छ र समितिप्रति समुदायमा सकारात्मक धारणा विकास हुन्छ। त्यसैले, विवादका पक्षहरूले न्यायिक समितिको निर्णयलाई विश्वसनीय माने भने त्यो समितिको सफलता र स्थानीय न्याय प्रणालीको मजबुतीको संकेत हो। भीमेश्वर नगरपालिकाको न्यायिक समितिको निर्णयप्रति तपाईंलाई कततिको विश्वास लाग्यो भन्ने प्रश्नमा प्रतिक्रिया तपशिलबमोजिम रहेको छ।

तालिका नं. २१: न्यायिक समितिको निर्णयप्रतिको विश्वास

क्र.स.	पूर्ण विश्वास	केही मात्र विश्वास	अविश्वास	निर्णयको बारेमा निश्चित छैन
प्रतिशत	५६	३९	०	६

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०८१

न्यायिक समितिले गरेको निर्णयप्रतिको विश्वासका बारेमा अधिकांश उत्तरदाताले म न्यायिक समितिको निर्णय पूर्ण विश्वास गर्छु भन्ने प्रतिक्रिया दिएको पाइयो। उत्तरदाताहरू मध्ये ५६ प्रतिशतले न्यायिक समितिको निर्णय पूर्ण विश्वास गर्छु भनि बताएका छन्। त्यसैगरी ३९ प्रतिशतले न्यायिक समितिले गरेको निर्णय केही मात्र विश्वास गर्छु भनेर बताए। ६ प्रतिशतले भने न्यायिक समितिले गरेको निर्णयको बारेमा निश्चित छैन भनि बताएका छन्। न्यायिक समितिले गरेको निर्णय विश्वास नै गर्दिन भनि कसैले पनि मत व्यक्त गरेको पाइएन।

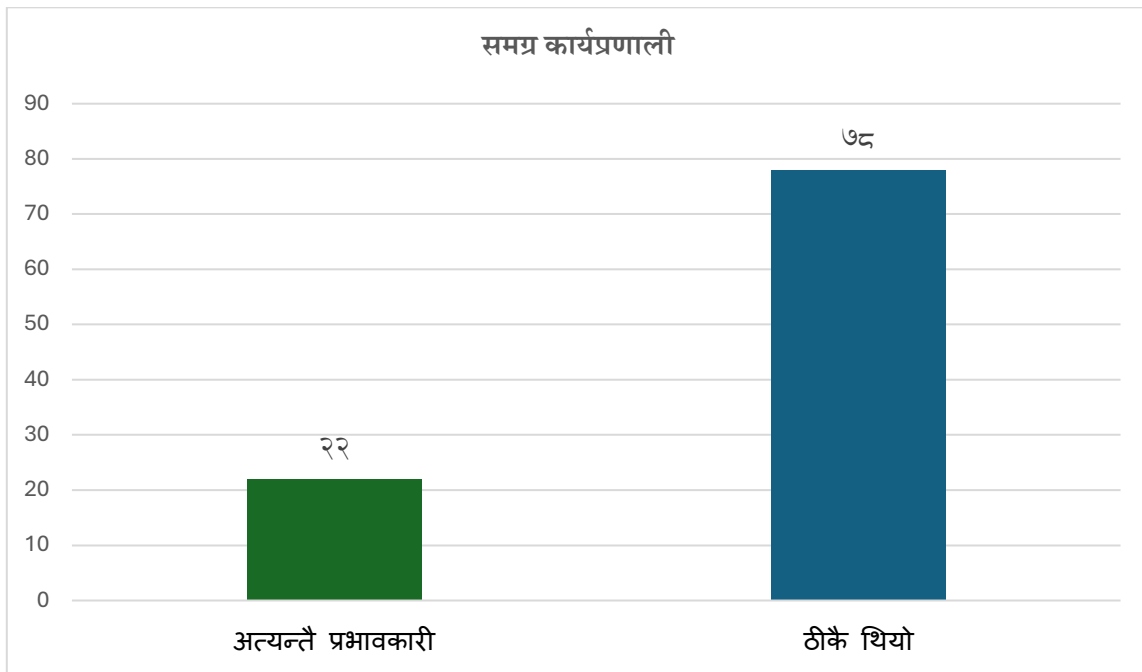
२२. न्यायिक समितीको समग्र कार्यप्रणाली

न्यायिक समितिको कार्यप्रणाली प्रभावकारी, पारदर्शी, समयमै सेवा दिने र सेवाग्राहीमैत्री हुनुपर्छ। समितिले कानुनी मापदण्ड र स्थानीय सन्दर्भ दुवैलाई ध्यानमा राखी निष्पक्ष ढंगले कार्य गर्नुपर्छ, जसले विवादका पक्षलाई समान व्यवहारको अनुभूति दिलाओस्। काम गर्ने शैली स्पष्ट, प्रक्रिया केन्द्रित र प्रमाणमा आधारित हुनुपर्छ, जसबाट सेवाग्राहीलाई अन्याय नहोस्। प्रत्येक कदममा जानकारीको पहुँच, संवादको खुलापन र समयको सम्मान गरिनु आवश्यक हुन्छ। समितिको कार्यशैलीले मेलमिलाप, संवाद, र सामाजिक सद्भावलाई प्राथमिकता दिनुपर्छ ताकि निर्णय मात्र होइन, दीगो समाधान र सामुदायिक शान्तिको वातावरण पनि तयार होस्। यस्तो उत्तरदायी कार्यप्रणालीले मात्र न्यायिक समितिप्रति जनविश्वास र सम्मान कायम रहन सक्छ। भीमेश्वर नगरपालिकाको न्यायिक समितीको कार्यप्रणाली तपाइलाइ कस्तो लाग्यो भन्ने प्रश्नमा प्रतिक्रिया तपशिलबमोजिम रहेको छ।

तालिका नं. २२: न्यायिक समितिको समग्र कार्यप्रणालीप्रति धारणा

क्र.स.	अत्यन्तै प्रभावकारी	ठीकै थियो	असंतोषजनक थियो	यस बारेमा थाहा भएन
प्रतिशत	२२	७८	०	०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०८१

न्यायिक समितीको समग्र कार्यप्रणाली बारेमा अधिकांश उत्तरदाताले ठीकै थियो भन्ने प्रतिक्रिया दिएको पाइयो। उत्तरदाताहरू मध्ये ७८ प्रतिशतले न्यायिक समितीको समग्र कार्यप्रणाली ठीकै थियो भनि बताएका छन्। त्यसैगरी २२ प्रतिशतले अत्यन्तै प्रभावकारी थियो भनेर बताए। कार्यप्रणालीको बारेमा थाहा नहुने र कार्यप्रणालीको असंतोषजनक थियो भनि कसैले पनि मत व्यक्त गरेको पाइएन।

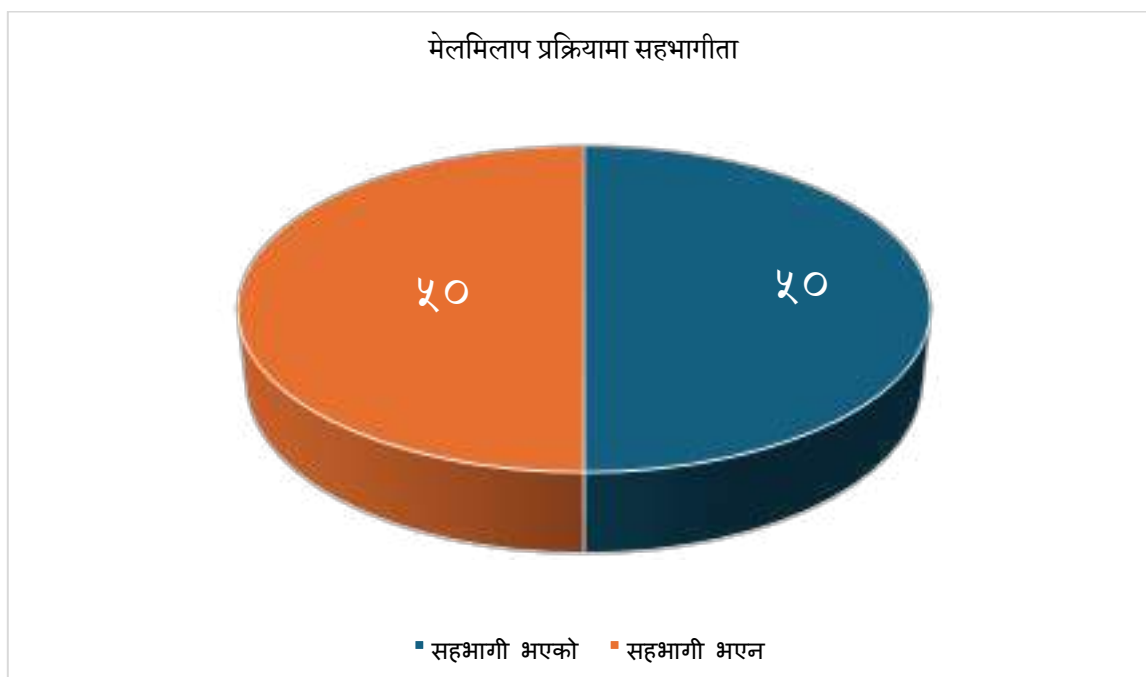
२३. मेलमिलाप सेवा लिएको वा नलिएको

विवादका पक्षहरू मेलमिलाप सत्रमा सहभागी हुने निर्णय एक महत्वपूर्ण कदम हो, जसले विवाद समाधानको प्रक्रियामा सहमति र समझदारीको मार्ग प्रशस्त गर्छ। जब दुवै पक्ष मेलमिलापमा सहभागी हुन तयार हुन्छन्, तब उनीहरूले कानूनी पक्षबाट भन्दा आपसी समझदारीका माध्यमबाट समाधान खोज्ने इच्छा प्रकट गर्छन्। यस्तो सत्रमा, प्रत्येक पक्षलाई आफ्नो बिचार प्रस्तुत गर्नको साथ साथै अर्कोतर्फको पक्षलाई बुझ्ने र सामूहिक समझदारीमा पुग्ने अवसर प्राप्त हुन्छ। मेलमिलाप सत्रको सफलता पक्षहरू कत्तिको खुलेर संवाद गर्न सक्षम हुन्छन् र समाधानको लागि वास्तविक चुगो कुरा राख्छन् भन्नेमा हुन्छ। मेलमिलाप सत्रले पक्षहरूबिचको संघर्षको अवस्थालाई शान्ति र सहिष्णुतामा परिणत गर्न मद्दत गर्दछ। दुवै पक्षलाई दीगो र न्यायोचित समाधान प्राप्त गर्नका लागि उत्साहित बनाउँछन्। न्यायिक समितीबाट भएको आदेश बमोजिम तपाईं मेलमिलाप सत्रमा सहभागी हुनु भयो भन्ने प्रश्नमा प्रतिक्रिया तपशिलबमोजिम रहेको छ।

तालिका नं. २३: मेलमिलाप सत्रमा सहभागीताको अवस्था

क्र.स.	सहभागी भए	सहभागी भएन	मेलमिलापको बारेमा थाहा भएन	सुझाव दिनु भएन
प्रतिशत	५०	५०	०	०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०८१

माथीको तथ्यांकलाई हेर्दा उत्तरदाताहरू मध्ये ५० प्रतिशतले मेलमिलापमा सहभागी भएको बताएका छन् भने ५० प्रतिशतले मेलमिलापमा सहभागी नभएको बताएका छन्।

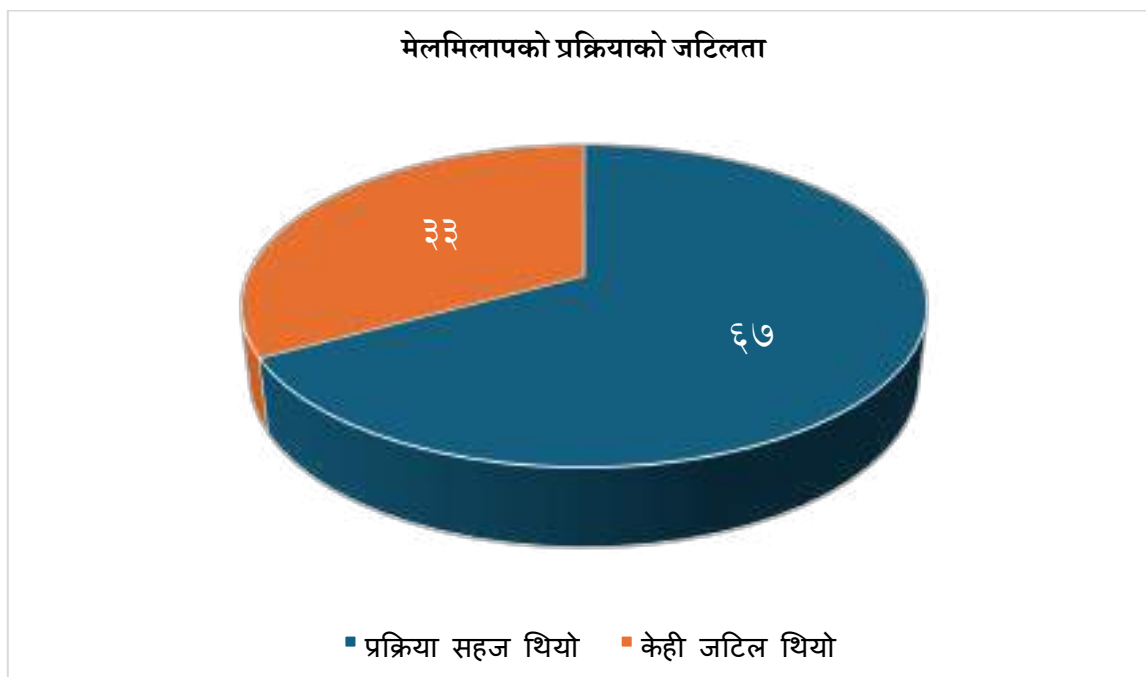
२४. मेलमिलापको प्रक्रिया कस्तो थियो

मेलमिलापको प्रक्रिया एक सहज, सरल र पारदर्शी संवादको माध्यमबाट विवाद समाधान गर्ने प्रक्रिया हो। यो प्रक्रिया स्वेच्छिक र सहमतिको आधारमा अघि बढ्छ, जहाँ दुवै पक्षलाई आफ्ना कुराहरू स्पष्ट गर्ने र अर्को पक्षको कुरा सुन्ने अवसर दिइन्छ। शुरुवातमा, एक निष्पक्ष मेलमिलापकर्ता चयन गरिन्छ, जसले पक्षहरूलाई शान्त र सकारात्मक वातावरणमा आपसी समझदारीको लागि प्रोत्साहन दिन्छ। मेलमिलाप सत्रमा, पक्षहरूले विवादका कारणहरू, अपेक्षाहरू र समाधानका सम्भावित उपायहरूको बारेमा खुलेर कुरा गर्छन्। मेलमिलापकर्ताले दुवै पक्षलाई तर्कसंगत र व्यावहारिक समाधानहरू प्रस्तुत गर्ने प्रयास गर्छ, जसबाट समझदारीको सम्भावना बढ्छ। यदि दुवै पक्ष सहमत हुन्छन् भने, त्यसको आधारमा सहमती पत्र तयार गरिन्छ। मेलमिलापको प्रक्रिया सबै पक्षलाई न्यायको अनुभूति दिलाउन र विवादको दीगो समाधानको लागि मार्गप्रशस्त गर्न मद्दत गर्छ। तपाईंले लिनुभएको मेलमिलाप सेवाको प्रक्रिया कस्तो थियो भन्ने प्रश्नमा प्रतिक्रिया तपशिलबमोजिम रहेको छ।

तालिका नं. २४: मेलमिलाप प्रक्रिया

क्र.स.	प्रक्रिया सहज थियो	केही जटिल थियो	धेरै जटिल थियो	प्रक्रिया नै थाहा भएन
प्रतिशत	६७	३३	०	०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०८१

मेलमिलाप सेवाको प्रकृयाका बारेमा अधिकांश उत्तरदाताले प्रक्रिया सहज थियो भन्ने प्रतिक्रिया दिएको पाइयो। उत्तरदाताहरू मध्ये ६७ प्रतिशतले मेलमिलाप प्रक्रिया सहज थियो भनि बताएका छन्। त्यसैगरी ३३ प्रतिशतले केही जटिल थियो भनेर बताए। तर मेलमिलाप प्रक्रिया धेरै जटिल थियो र प्रक्रिया नै थाहा भएन भनि कसैले पनि मत व्यक्त गरेको पाइएन।

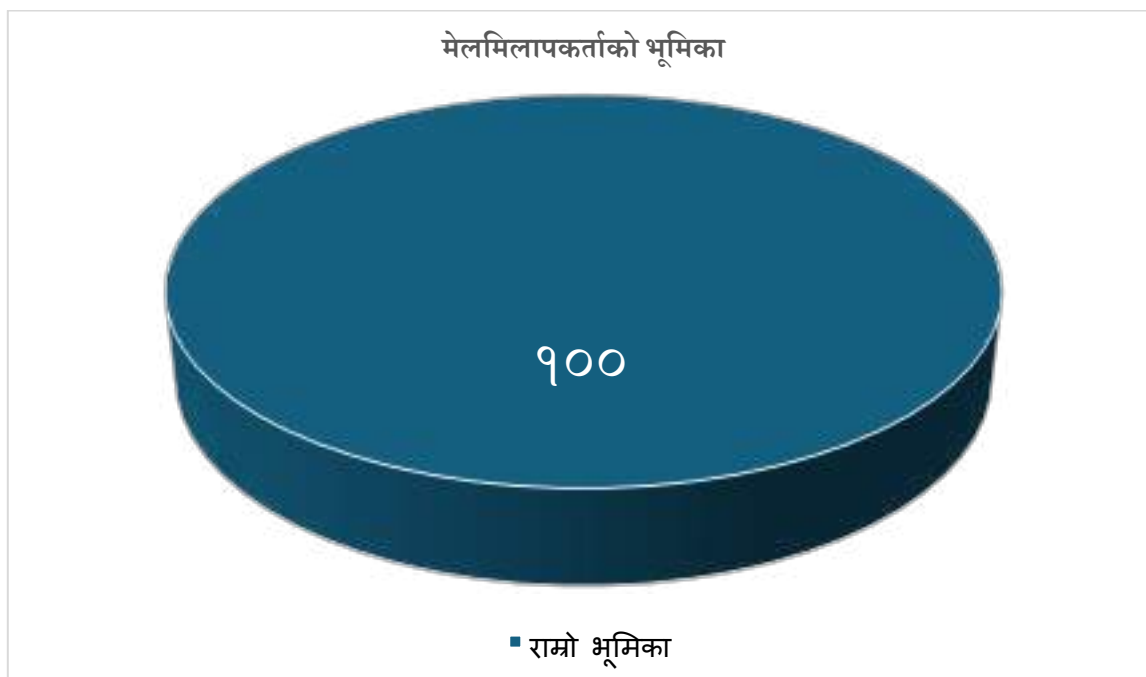
२५. मेलमिलापकर्ताको भूमिका

मेलमिलापकर्ताको भूमिका विवाद समाधान प्रक्रियामा सहजकर्ताको रूपमा महत्वपूर्ण हुन्छ। उनीहरूको मुख्य काम पक्षहरू बीच शान्तिपूर्ण र सहमतिपूर्ण संवादको वातावरण सिर्जना गर्नु हो। मेलमिलापकर्ता निष्पक्ष, संवेदनशील र तटस्थ हुनु पर्दछ, जसले दुवै पक्षको सुनवाई गर्न र उनीहरूको भावनाहरूलाई उचित सम्मानका साथ सम्हाल्न सक्षम हुन्छ। मेलमिलापकर्ताले पक्षहरूको विचारलाई बुझेर र त्यसलाई एक आपसमा साझा गरेर समस्या समाधानका सम्भावित उपायहरू प्रस्तुत गर्छ, जसबाट दुवै पक्षको सहमति प्राप्त गर्न सकिन्छ। यस्ता प्रक्रियामा, मेलमिलापकर्ताले केवल व्यावहारिक दृष्टिकोणबाट मात्र होइन, मानविय र सामाजिक दृष्टिकोणबाट पनि पक्षहरूको मद्दत गर्नुपर्छ। तसर्थ, मेलमिलापकर्ताको भूमिका केवल संवादको सहजकर्ता मात्र नभएर, विवादका पक्षहरूको विश्वास र समझदारीको पुल बन्ने काम पनि हो। तपाईंले लिनुभएको मेलमिलाप सेवामा मेलमिलापकर्ताको भूमिका कस्तो पाउनु भयो भन्ने प्रश्नमा प्रतिक्रिया तपशिलबमोजिम रहेको छ ।

तालिका नं. २५: मेलमिलापकर्ताको भूमिका

क्र.स.	राम्रो भूमिका	भूमिका ठीकै	भूमिका असंतोषजनक	भूमिका नै थाहा भएन
प्रतिशत	१००	०	०	०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०८१

मेलमिलाप सेवामा मेलमिलापकर्ताको भूमिका कस्तो पाउनु भयो भन्ने बारेमा सबै १०० प्रतिशत उत्तरदाताले नै मेलमिलापकर्ताको भूमिका राम्रा थियो भन्ने प्रतिक्रिया दिएको पाइयो ।

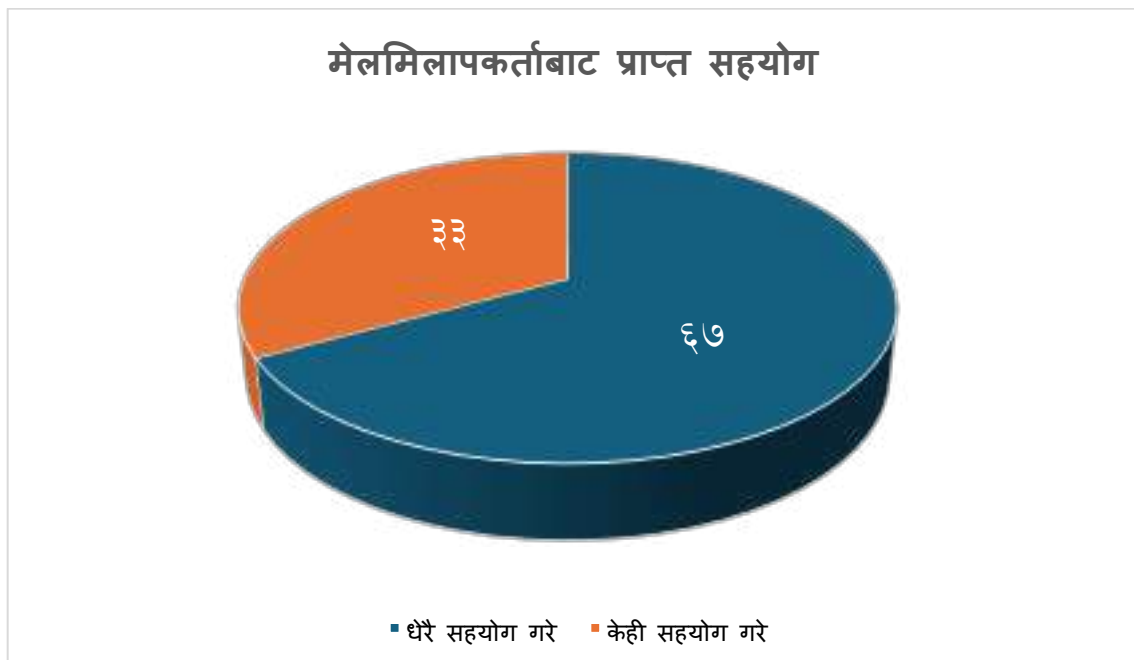
२६. मेलमिलापकर्ताबाट मेलमिलाप सत्रमा प्राप्त गरेको सहयोग

मेलमिलापकर्ताबाट मेलमिलाप सत्रमा पक्षहरूलाई प्रदान गरिने सहयोग अत्यन्तै महत्त्वपूर्ण हुन्छ । मेलमिलापकर्ताले सत्रको प्रारम्भमा प्रक्रिया र उद्देश्यहरू स्पष्ट रूपमा बुझाउँछन्, जसले पक्षहरूलाई आत्मविश्वासका साथ सहभागी हुन सहयोग पुर्याउँछ । उनीहरूले पक्षहरूलाई खुला र सुरक्षित वातावरणमा आफ्नो कुरा राख्न प्रोत्साहित गर्छन् र भावनात्मक रूपमा संवेदनशील विषयहरूलाई सम्हाल्न सन्तुलित भूमिका खेल्छन् । मेलमिलापकर्ताले समुदायमा नै विवाद समाधान गर्दा त्यहाँको सामाजिक सन्दर्भ वा व्यवहारिक समाधानका उपायहरूबारे पनि जानकारी दिई सहमतिको प्रक्रियामा स्पष्टता ल्याउँछन् । साथै, मेलमिलापकर्ताले निष्पक्ष रही दुवै पक्षको समान सहभागिता सुनिश्चित गरेर दीगो सहमतिको आधार तयार गर्न सहयोग पुर्याउँछन् । यसबाट विवाद समाधान मात्र होइन, पक्षहरूका बिचमा भविष्यमा पुनः विश्वास र सहकार्यको सम्भावनालाई पनि बल दिन्छ । तपाईंले लिनुभएको मेलमिलाप सेवामा मेलमिलापकर्ताले तपाईंलाई मेलमिलाप सत्रमा प्राप्त गरेको सहयोग कस्तो थियो भन्ने प्रश्नमा प्रतिक्रिया तपशिलबमोजिम रहेको छ ।

तालिका नं. २६: मेलमिलाप सत्रमा मेलमिलापकर्ताबाट प्राप्त सहयोग

क्र.स.	धेरै सहयोग गरे	केही सहयोग गरे	सहयोग गरेनन्	सहयोगको स्तर थाहा छैन
प्रतिशत	६७	३३	०	०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०८१

मेलमिलाप सत्रको क्रममा मेलमिलापकर्ताबाट पाएको सहयोगका बारेमा सोधिउको प्रश्नमा उत्तरदाताहरू मध्ये ६७ प्रतिशतले मेलमिलापकर्ताले धेरै नै सहयोग गरेको बताएका छन् भने ३३ प्रतिशतले केही सहयोग गरेको बताए । मेलमिलापकर्ताले सहयोग नै नगरेको र यो बारेमा थाहै नभएको भनेर कसैले पनि मत व्यक्त गरेको पाइएन ।

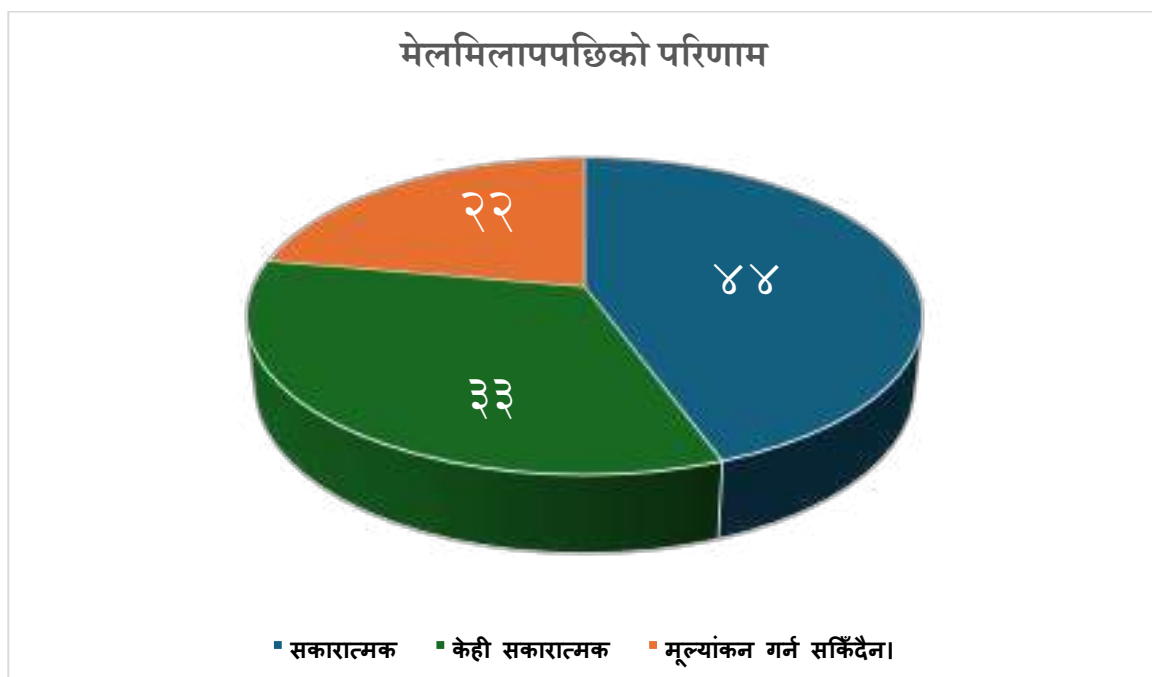
२७. मेलमिलापपछिको परिणाम

मेलमिलाप प्रक्रिया सफलतापूर्वक सम्पन्न भएपछि त्यसका परिणामहरू सकारात्मक र दीर्घकालीन हुनेछन् । मेलमिलापपछि विवादका पक्षहरूबीच सम्बन्ध सुधार हुने, आपसी विश्वास पुनःस्थापित हुने र समाजमा सहिष्णुता तथा समझदारीको भावना बलियो बन्ने अपेक्षा गरिन्छ। साथै, कानुनी प्रक्रिया र आर्थिक खर्चबाट जोगिँदै दुवै पक्षलाई सहज र व्यवहारिक समाधान प्राप्त हुन्छ। मेलमिलापको निर्णयमा दुवै पक्षको स्वेच्छिक सहमति हुने भएकाले त्यसलाई कार्यान्वयन गर्न सहज हुन्छ र भविष्यमा पुनः त्यही विवाद नदोहरिने सम्भावना बढी रहन्छ। यस्तो प्रक्रियाले समुदायमा सामाजिक सद्भाव कायम राख्न, अन्य व्यक्तिहरूलाई पनि मेलमिलापप्रति प्रेरित गर्न र समावेशी न्याय प्रणालीप्रति विश्वास बढाउन महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ। तपाईंले लिनुभएको मेलमिलाप सेवामा मेलमिलाप भइसकेपछि आएको परिणाम तपाईंलाई कस्तो लाग्यो भन्ने प्रश्नमा प्रतिक्रिया तपशिलबमोजिम रहेको छ ।

तालिका नं. २७: मेलमिलापपछि प्राप्त परिणाम

क्र.स.	सकारात्मक	केही सकारात्मक	नकारात्मक	मूल्यांकन गर्न सकिँदैन।
प्रतिशत	४४	३३	०	२२

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०८१

मेलमिलाप भइसकेपछि आएको परिणामका बारेमा अधिकांश उत्तरदाताले सकारात्मक परिणाम आएको भन्ने प्रतिक्रिया दिएको पाइयो । उत्तरदाताहरू मध्ये ४४ प्रतिशतले मेलमिलाप पछि आएको परिणाम सकारात्मक भएको भनि बताएका छन् । त्यसैगरी ३३ प्रतिशतले केही सकारात्मक भएको भनेर बताए । २२ प्रतिशतले मेलमिलाप पछि आएको परिणाम मूल्यांकन गर्न नसकिएको बताएका छन् तर प्रतिशतले मेलमिलाप पछि आएको परिणाम नकारात्मक भयो भनि कसैले पनि मत व्यक्त गरेको पाइएन ।

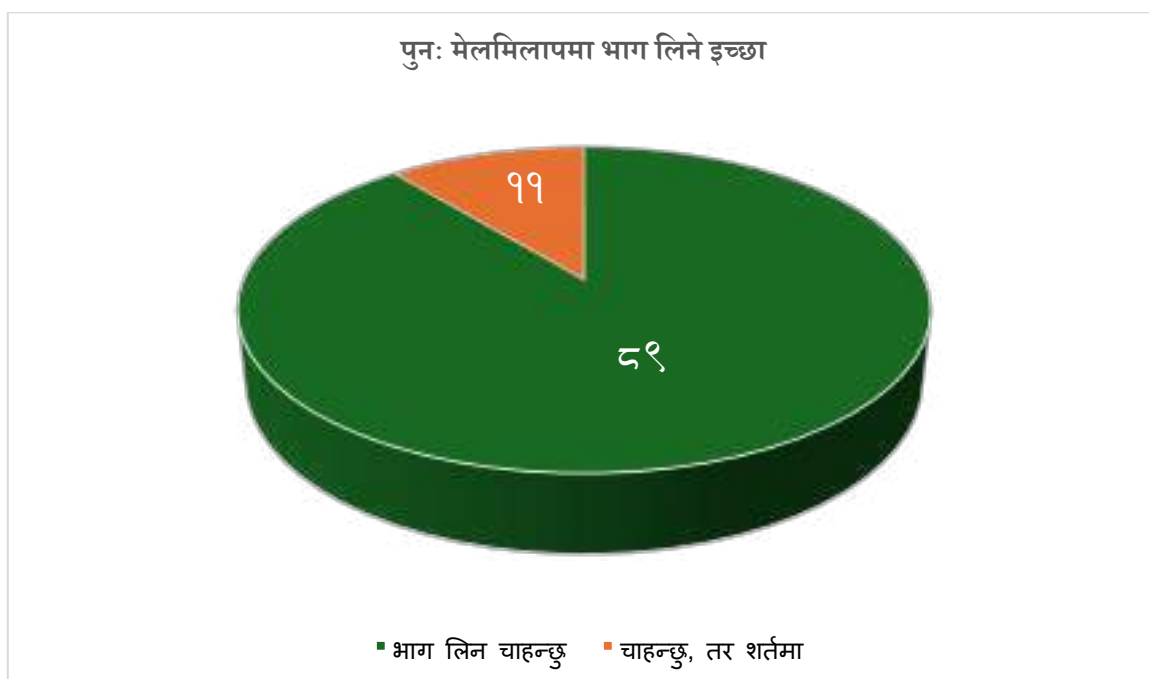
२८. पुनः मेलमिलापमा भाग लिने इच्छा

मेलमिलाप प्रक्रियाबाट सकारात्मक अनुभव प्राप्त गरेका पक्षहरूमा आगामी दिनमा पुनः यस्तै प्रक्रियामा सहभागी हुने इच्छाशक्ति प्रबल देखिन्छ। मेलमिलापले विवाद समाधानमा अपनाइने एक सरल, सुलभ, कम खर्चिलो र आपसी समझदारीमा आधारित विधि भएको अनुभूति दिलाउँछ। जब पक्षहरूले आफूलाई सम्मानपूर्वक सुन्ने वातावरण र निष्पक्ष सहजीकरण गरेको अनुभव गर्छन्, तब उनीहरू भविष्यमा पनि यस्तै समाधानको बाटो रोज्न इच्छुक हुन्छन्। विशेष गरी न्यायिक प्रक्रियाको जटिलता र ढिलासुस्तीबाट थाकेका नागरिकहरूका लागि मेलमिलाप एक भरपर्दो विकल्पको रूपमा स्थापित हुँदै गएको छ। त्यसैले, मेलमिलापको अनुभव सन्तोषजनक भएको खण्डमा, आगामी दिनमा पनि यसप्रति विश्वास कायम रहनुका साथै स्वयं सहभागी हुने मात्र नभई अरूलाई पनि यस्तै समाधानको सल्लाह दिने प्रवृत्ति देखिन्छ। तपाईंले लिनुभएको मेलमिलाप सेवा पश्चात आगामी दिनमा पुनः मेलमिलापमा भाग लिने इच्छाशक्ति के छ भन्ने प्रश्नमा प्रतिक्रिया तपशिलबमोजिम रहेको छ।

तालिका नं. २८: मेलमिलाप सेवा पुनः लिन इच्छुकको अवस्था

क्र.स.		चाहन्छु, तर शर्तमा	भाग लिन चाहन्न	निश्चित छैन
प्रतिशत	८९	११	०	०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०८१

आगामी दिनमा पुनः मेलमिलापमा भाग लिने इच्छाशक्तिका बारेमा अधिकांश उत्तरदाताले पुनः भाग लिन चाहन्छु भन्ने प्रतिक्रिया दिएको पाइयो। उत्तरदाताहरू मध्ये ८९ प्रतिशतले पुनः भाग लिन चाहन्छु भनि बताए। त्यसैगरी ११ प्रतिशतले आगामी दिनमा भाग लिन चाहन्छु तर केहि शर्तमा भन्ने प्रतिक्रिया दिएका छन्। तर आगामी दिनमा पुनः मेलमिलापमा भाग लिने इच्छाशक्तिमा भाग लिन चाहन्न र निश्चित छैन भन्ने कुरामा कसैले पनि मत व्यक्त गरेको पाइएन।

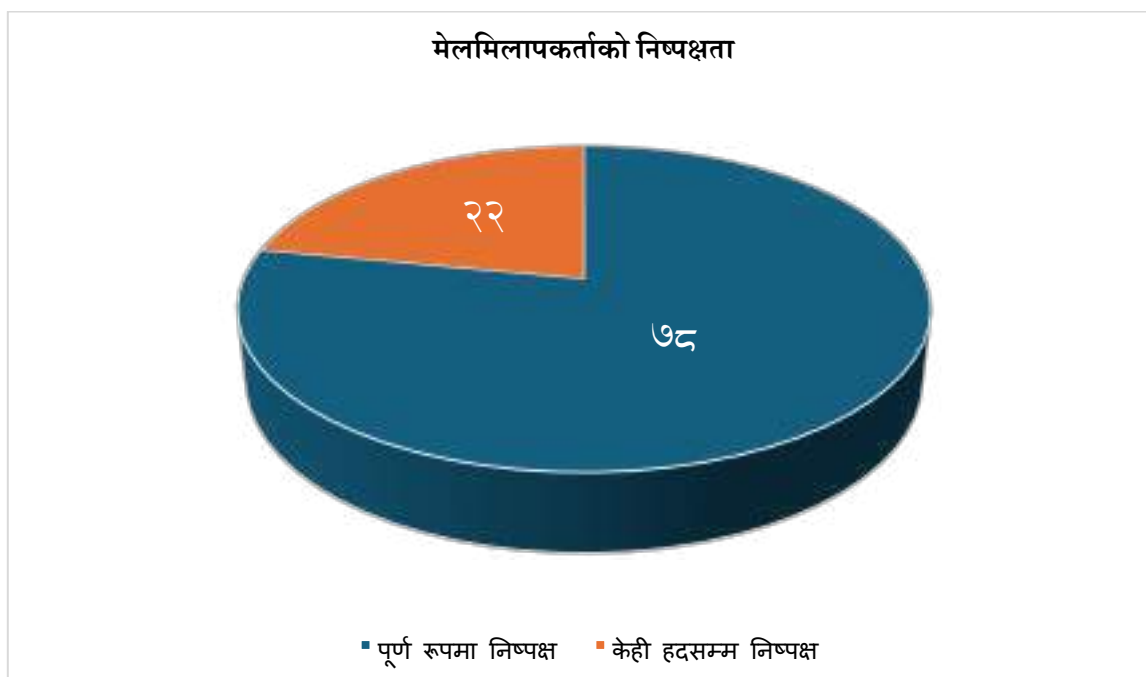
२९. मेलमिलापकर्ताको निष्पक्षता

मेलमिलाप सत्रमा मेलमिलापकर्ताको निष्पक्षता अत्यन्त महत्वपूर्ण पक्ष हो, जसले सम्पूर्ण प्रक्रियाको विश्वसनीयता र परिणाममा प्रत्यक्ष प्रभाव पार्दछ । मेलमिलापकर्ताले कुनै पक्षको समर्थन वा विरोध नगरी, सबै पक्षलाई समान रूपमा आफ्ना कुराहरु राख्नका लागि अवसर दिनुपर्दछ र उनीहरुको दृष्टिकोणलाई समान महत्व दिनुपर्दछ। निष्पक्ष मेलमिलापकर्ताले वातावरणलाई विश्वासिलो र सुरक्षित बनाउन सहयोग पुऱ्याउँछ, जसले गर्दा पक्षहरु खुलेर बोल्न सक्ने अवस्था सिर्जना हुन्छ। यदि मेलमिलापकर्ताको व्यवहार पक्षपाती देखिन्छ भने, सत्रमा सहभागिताको भावना कमजोर हुन सक्छ र सहमति कायम गर्न गाह्रो पर्न सक्छ। त्यसैले, निष्पक्षताको भूमिकाले मेलमिलापको सफलता सुनिश्चित गर्न निर्णायक आधार प्रदान गर्दछ र त्यसले मेलमिलाप प्रक्रियाप्रति विश्वास बढाउँछ । तपाईंले लिनुभएको मेलमिलाप सेवामा मेलमिलापको सत्रमा रहँदा मेलमिलापकर्ताको निष्पक्षताको भुमिका कस्तो थियो भन्ने प्रश्नमा प्रतिक्रिया तपशिलबमोजिम रहेको छ ।

तालिका नं. २९: मेलमिलापकर्ताको निष्पक्षता

क्र.स.	पूर्ण रूपमा निष्पक्ष	केही हदसम्म निष्पक्ष	निष्पक्ष थिएनन्	निष्पक्षता थाहा छैन
प्रतिशत	७८	२२	०	०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०८१

मेलमिलापको सत्रमा रहँदा मेलमिलापकर्ताको निष्पक्षताका बारेमा अधिकांश उत्तरदाताले मेलमिलापकर्ताको भुमिका पूर्ण रूपमा निष्पक्ष थियो भन्ने प्रतिक्रिया दिएको पाइयो । उत्तरदाताहरु मध्ये ७८ प्रतिशतले मेलमिलापकर्ताको भुमिका पूर्ण रूपमा निष्पक्ष थियो भनि बताएका छन । त्यसैगरी २२ प्रतिशतले मेलमिलापकर्ताको भुमिका केहि हदसम्म निष्पक्ष थियो भनेर बताए । तर मेलमिलापकर्ताको भुमिका निष्पक्ष थिएन र निष्पक्षता थाहा छैन भनि कसैले पनि मत व्यक्त गरेको पाइएन।

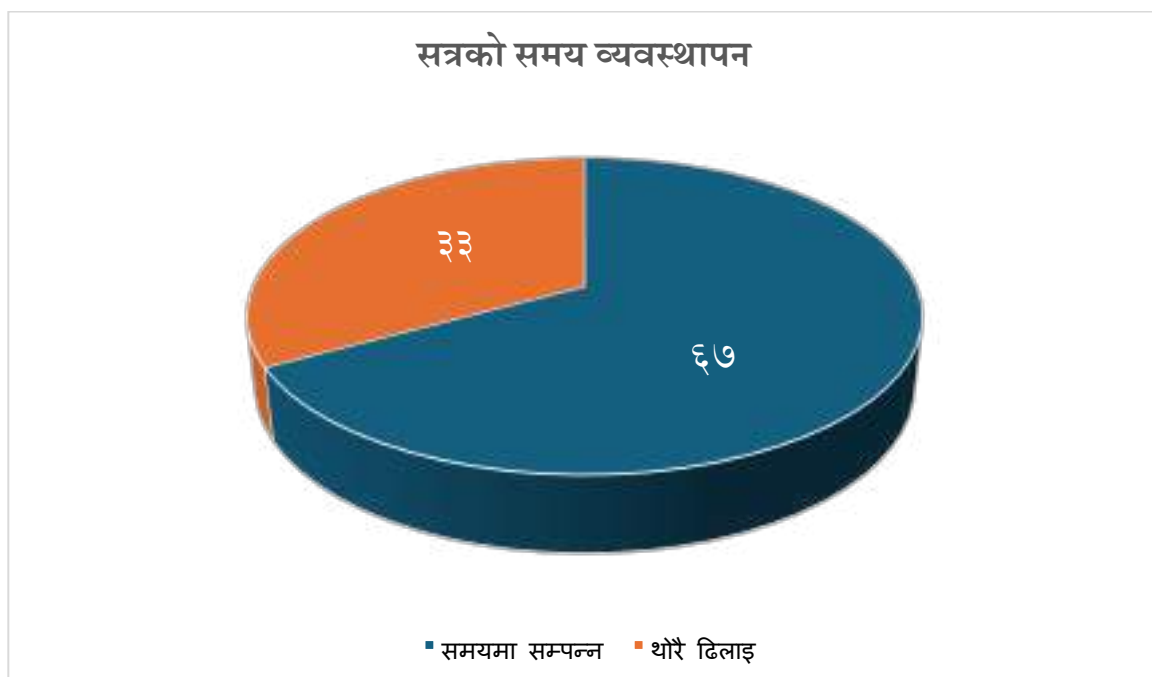
३०. मेलमिलाप सत्रको समय व्यवस्थापन

मेलमिलाप सत्रको समय व्यवस्थापन मेलमिलाप प्रक्रियाको प्रभावकारिता र सहभागिताको गुणस्तरसँग प्रत्यक्ष रूपमा सम्बन्धित हुन्छ। मेलमिलाप सत्र समयमै सुरु र अन्त्य गर्नु, पूर्वनिर्धारित समयसीमा भित्र छलफल सम्पन्न गर्नु र सबै पक्षको समयलाई सम्मान गर्नु प्रभावकारी समय व्यवस्थापनका संकेत हुन्। राम्रो समय व्यवस्थापनले पक्षहरूलाई मानसिक रूपमा तयार गराउने, थकान वा असहजता कम गर्ने र सत्रलाई लक्ष्यमा केन्द्रित राख्न सहयोग पुऱ्याउँछ। साथै, मेलमिलापकर्ताले सत्रको प्रत्येक चरण पक्षहरूलाई सुन्ने, सहमति खोज्ने, विकल्पहरूको खोजि गर्ने जस्ता कार्यहरूलाई सन्तुलित रूपमा समय छुट्याउनु आवश्यक हुन्छ। समयको सही उपयोगले मेलमिलाप प्रक्रियालाई व्यवस्थित र सन्तुलित बनाउँछ, जसले गर्दा समाधानसम्म पुग्न सहज हुन्छ। तपाईंले लिनुभएको मेलमिलाप सेवामा मेलमिलाप सत्रको समय व्यवस्थापन कस्तो लाग्यो भन्ने प्रश्नमा प्रतिक्रिया तपशिलबमोजिम रहेको छ।

तालिका नं. ३०: मेलमिलाप सत्रको समय व्यवस्थापन

क्र.स.	समयमा सम्पन्न	थोरै ढिलाइ	धेरै ढिलाइ	मेलमिलाप नै भएको छैन
प्रतिशत	६७	३३	०	०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०८१

मेलमिलाप सत्रको समय व्यवस्थापनका बारेमा अधिकांश उत्तरदाताले मेलमिलाप सत्र समयमा नै सम्पन्न भएको भन्ने प्रतिक्रिया दिएको पाइयो। उत्तरदाताहरू मध्ये ६७ प्रतिशतले मेलमिलाप सत्र समयमा नै सम्पन्न भएको थियो भनि बताएका छन। त्यसैगरी ३३ प्रतिशतले केही ढिलाई भएको थियो भनेर बताए। तर मेलमिलाप सत्र धेरै ढिला भएको र मेलमिलाप नै भएको छैन भनि कसैले पनि मत व्यक्त गरेको पाइएन।

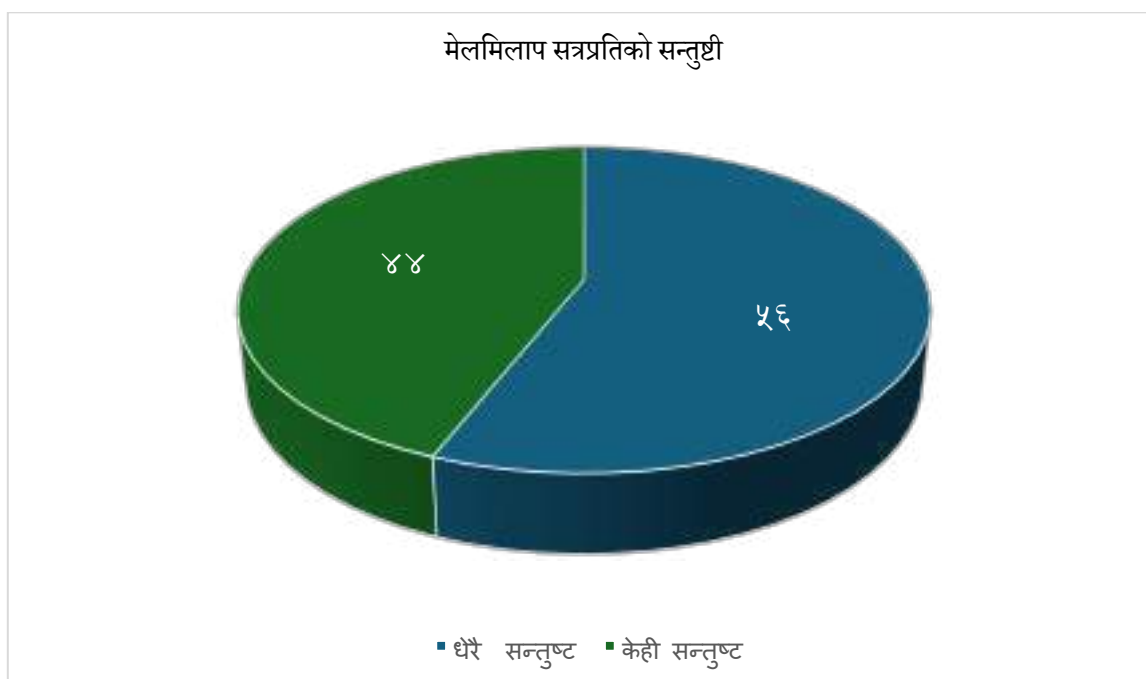
३१. मेलमिलापमा कतिको सन्तोष भयो

विवाद समाधानमा मेलमिलापबाट प्राप्त सन्तुष्टि प्रायः उच्च र दीर्घकालीन हुने गर्दछ, किनभने यो प्रक्रिया दुवै पक्षको सहभागिता, समझदारी र आपसी सहमतिमा आधारित हुन्छ। मेलमिलापले भावनात्मक सम्बन्ध बलियो बनाउदछ । जब समाधान उनीहरूकै सहभागितामा र आवश्यकताको आधारमा तय हुन्छ, तब त्यसप्रति स्वामित्वको भावना बलियो हुन्छ, जसले सन्तुष्टिको स्तर उच्च बनाउँछ। साथै, मेलमिलापले न्यायको औपचारिक प्रक्रियाभन्दा कम समय, कम खर्च र कम तनावमा विवाद समाधान गर्ने अवसर प्रदान गर्छ, जसले गर्दा सेवाग्राहीहरू यसप्रति सकारात्मक अनुभव व्यक्त गर्दछन्। यही अनुभवका कारण धेरैजसो व्यक्तिहरू मेलमिलापलाई प्रभावकारी र सन्तोषजनक समाधानको रूपमा लिन्छन्। विवाद समाधानका तपाईंले गरेको मेलमिलापबाट कतिको सन्तोष छ भन्ने प्रश्नमा प्रतिक्रिया तपशिलबमोजिम रहेको छ ।

तालिका नं. ३१: मेलमिलापबाट प्राप्त सन्तुष्टि

क्र.स.	धेरै सन्तुष्ट	केही सन्तुष्ट	असन्तुष्ट	पूर्ण रूपमा असन्तुष्ट
प्रतिशत	५६	४४	०	०

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण २०८१

मेलमिलाप सेवाबाट प्राप्त सन्तुष्टिका बारेमा अधिकांश उत्तरदाताले निकै सन्तुष्ट भएको भन्ने प्रतिक्रिया दिएको पाइयो । उत्तरदाताहरू मध्ये ५६ प्रतिशतले मेलमिलाप सेवाबाट निकै सन्तुष्ट भएको बताएका छन । त्यसैगरी ४४ प्रतिशतले केही मेलमिलापबाट विवाद समाधान गर्दा केहि सन्तुष्ट भएको भनेर बताए । तर मेलमिलाप सेवाबाट प्राप्त असन्तुष्ट भएको र पूर्ण रूपमा असन्तुष्ट भएको भनि कसैले पनि मत व्यक्त गरेको पाइएन ।

३.२ सरोकारवालासँग गरिएको अन्तरसंवादको सार निष्कर्षहरू

१. जिल्ला अदालत बार इकाइका प्रतिनिधीसंगको सम्वाद

न्यायिक समितिको प्रक्रिया र निर्णयहरूप्रतिको धारणा

बार प्रतिनिधिहरूले न्यायिक समितिलाई सैद्धान्तिक रूपमा उपयोगी ठान्दछन्, तर व्यावहारिक पक्षमा कार्यान्वयनको असमानता, निष्पक्षता, र कानुनी प्रक्रिया पालना नहुने हो कि भन्ने प्रमुख चिन्ताको बिषय बताएका छन्। सारमा न्यायिक समितिको प्रक्रिया र निर्णयहरूप्रति तपाईंको धारणा के हो भन्ने प्रश्नमा बारका प्रतिनिधिहरूबाट तपशिल बमोजिमको जवाफ प्राप्त भएको छ ।

- स्थानीय विवादहरू सुल्झाउन न्यायिक समितिको संरचना उपयोगी छ, तर प्रक्रियागत पारदर्शिता र निर्णयको गुणस्तरमा अझ सुधार गर्नुपर्छ।
- कानुनी प्रक्रियाको न्यूनतम मापदण्ड पालना नहुनाले कतिपय निर्णयहरू अपूर्ण र विवादास्पद छन्।
- न्यायिक समितिले अदालतको चाप कम गरेको छ, जुन सकारात्मक हो, तर कानुनी मर्मअनुसार प्रक्रिया संचालन हुन जरूरी छ ।

न्यायिक समितिसँग आवश्यक कानुनी ज्ञानको अवस्था

कानुन व्यवसायीहरूको नजरमा न्यायिक समितिको सबैभन्दा कमजोर पक्षको रूपमा कानुनी ज्ञानको अभावलाई मानिन्छ। उहाँहरूका अनुसार न्यायिक समितिका पदाधिकारीहरूलाई उचित तालिम, निरन्तर कानुनी सहजीकरण र परामर्श सेवाको आवश्यकता पर्दछ। न्यायिक समितिसँग आवश्यक कानुनी ज्ञानको अवस्था कस्तो छ भन्ने प्रश्नमा बारका प्रतिनिधिहरूबाट तपशिल बमोजिमको जवाफ प्राप्त भएको छ ।

- अधिकांश समितिका पदाधिकारीहरूसँग कानुनको आधारभूत ज्ञान कम हुन्छ जुन स्वाभाविक पनि हो, जसका कारण विवाद समाधानको गुणस्तरमा असर पर्दछ।
- स्थानीय प्रतिनिधिहरू जननिर्वाचित भए पनि कानुनी ज्ञान र उचित तालिम बिना उनीहरूले कानुनी मुद्दा व्याख्या गर्न गाह्रो हुन्छ।
- स्थानिय न्यायिक समितिमा स्थायी कानुनी सल्लाहकार वा परामर्शदाताको व्यवस्था गर्न सके निर्णयहरू थप सुदृढ हुने थिए ।

न्यायिक समितिको निर्णयले कानुन व्यवसायीको भूमिकामा पारेको प्रभाव

विशेष गरी प्रारम्भिक तहका मुद्दामा कानुन व्यवसायीहरूको परम्परागत भूमिकामा केही परिवर्तन आएको देखिन्छ । तर मुद्दाको पुनरावेदन, कानुनी सल्लाह, न्यायिक समितिका लागि तालिम र मेलमिलापमा कानुन व्यवसायीको भूमिका अझ बढ्न सक्छ। न्यायिक समितिको निर्णयले वकिलको भूमिकामा कस्तो परिवर्तन ल्याएको छ भन्ने प्रश्नमा बारका प्रतिनिधिहरूबाट तपशिल बमोजिमको जवाफ प्राप्त भएको छ ।

- समुदायका साना विवादहरू न्यायिक समितिमा जाने भएपछि कानुन व्यवसायीहरूको संलग्नता केही हदसम्म घटेको छ।
- केही कानुन व्यवसायीहरूले मेलमिलापमा सहजकर्ता वा न्यायिक समितिमा कानुनी सल्लाहकारको रूपमा नयाँ भूमिका निर्वाह गर्न थालेका छन्।
- न्यायिक समितिको निर्णयहरूको पुनरावेदनमा कानुन व्यवसायीहरूको भूमिका अझै महत्वपूर्ण रहेकोछ।

स्थानीय न्यायिक समितिलाई बार र कानुन व्यवसायिहरूको सहयोग

बार र कानुन व्यवसायीहरूको सक्रियतामा न्यायिक समितिको कार्यक्षमता सुधारमा निर्णायक हुन सक्दछ। कानुनी शिक्षा, तालिम, र अनुभवहरू सेयर गर्ने अवसरहरू विस्तार गर्नुपर्ने आवश्यकता प्रस्ट छ। स्थानीय न्यायिक समितिलाई बार र वकिलहरूले कसरी सहयोग गर्न सकिन्छ भन्ने प्रश्नमा बारका प्रतिनिधिहरूबाट तपशिल बमोजिमको जवाफ प्राप्त भएको छ ।

- बारले तालिम, कानुनी सल्लाह, नमुना निर्णय लेखन अभ्यासजस्ता सहयोग गर्न सक्छ।
- न्यायिक समिति र बारबीच समन्वय समिति बनाइ कार्यगत सहकार्य गर्न सकिन्छ।
- वकिलहरूले समुदायमा कानुनी साक्षरतासम्बन्धी अभियान चलाएर न्यायिक समितिको भूमिकालाई बलियो बनाउन सक्नेछन् ।

२. जिल्ला अदालतसँगको सम्वाद

जिल्ला अदालत प्रतिनिधिसँग गरिएको कुराकानीको विवरण तपसिल बमोजिमको रहेको छ ।

न्यायिक समितीका निर्णयले अदालतको कार्यप्रणालीमा पारेको प्रभाव

न्यायिक समितिका निर्णयहरूले अदालतको कार्यप्रणालीमा मिश्रित प्रभाव पार्ने गरेको देखिन्छ। एकातर्फ, स्थानीयस्तरका विवादहरू न्यायिक समितिबाट नै समाधान भएपछि अदालतमा दर्ता हुने मुद्दाको संख्या कम हुन गई कार्यभारमा उल्लेखनीय कमी आउने गरेको अनुभव गरिन्छ। यसले अदालतलाई जटिल र गम्भीर प्रकृतिका मुद्दाहरूमा ध्यान केन्द्रित गर्न सजिलो बनाएको छ। तर अर्कोतर्फ, कतिपय अवस्थामा केहि न्यायिक समितिबाट भएका निर्णयहरू कानुनी दृष्टिकोणले अस्पष्ट, अपुरो, लिखत मस्यौदामा अन्यौलता वा प्रक्रियागत त्रुटियुक्त देखिनाले ती निर्णयहरू विरुद्ध पुनरावेदन आउँदा अदालतमा उल्टै थप जटिलता सिर्जना हुने गरेको छ। यस्ता निर्णयहरूले अदालतको समय र स्रोतमा अनावश्यक दबाव पनि थप्ने गरेको सन्दर्भ श्रेतेदारहरूले उल्लेख गरेका छन्। त्यसैले, न्यायिक समितिको निर्णय गुणस्तरीय र कानुनी मापदण्ड अनुकूल भएमा मात्र यसको प्रभाव सकारात्मक हुने देखिन्छ।

- न्यायिक समितिले सामान्य प्रकृतिका धेरै विवादहरू समाधान गर्ने भएकाले अदालतमा दर्ता हुने साना मुद्दाहरूको संख्या केही घटेको छ।
- मेलमिलापबाट समाधान हुने मुद्दा बाहिरमै टुंगिने हुँदा अदालतको बोझ कम भएको अनुभव छ।
- कहिलेकाहीं अपूर्ण प्रक्रिया वा अस्पष्ट निर्णयका कारण विवाद फेरि अदालत आउँछन्, जसले दोहोरो काम बढाएको छ।

न्यायिक समितिले गरेका निर्णयहरूप्रति अदालतको धारणा

केही निर्णयहरू स्थानीय विवादको प्रकृति, सामाजिक सन्दर्भ र आपसी समझदारीका आधारमा प्रभावकारी ढंगले गरिएका देखिन्छन्, जसले समुदायमा तत्कालिक राहत र शान्त वातावरण सिर्जना गरेको छ। यस्ता निर्णयहरू सरल, सुलभ र व्यवहारिक देखिए पनि कतिपय अवस्थामा कानुनी आधार, प्रक्रियागत पारदर्शिता र निर्णयको स्पष्टता अभावका कारण विवाद बढ्ने वा पुनरावेदन हुँदै पुनः अदालतसम्म आइपुग्ने अवस्था सिर्जना हुने गरेको छ। यदि न्यायिक समितिका सदस्यहरूले कानुनी ज्ञानको सुदृढीकरण, प्रमाणको मुल्यांकन, र तर्कसँगत ढंगले निर्णय गर्न सकेमा यस्ता समितिका निर्णयहरू अझै विश्वसनीय र स्थायी समाधानको माध्यम बन्न सक्नेछन्।

- कानुनी जानकारीको कमीले गर्दा कहिलेकाहीं निर्णय कमजोर र कानुनी औचित्यविहीन हुने गरेको देखिन्छ।
- तर स्थानीय विवाद समाधानको प्रयास राम्रो हो, निर्णयमा पारदर्शिता र प्रक्रियागत स्पष्टता बढे अझ राम्रो हुने थियो।
- सुधार गर्नुपर्ने पक्ष भए पनि समितिको प्रयास सराहनीय छ।

जिल्ला अदालत र न्यायिक समितीबीचको समन्वय

दोलखा जिल्लाका स्थानीय न्यायिक समितिलाई अदालतबाट समय समयमा अनुगमन गरि कानुनी मार्गदर्शन दिने, आवश्यक परामर्श प्रदान गर्ने र न्यायिक प्रक्रियामा सहयोग गर्ने कार्यहरूमा समन्वय गरेको देखिन्छ। तर कहिलेकाँहि स्पष्ट कार्यविभाजन, सूचना आदान प्रदान, र अभिमुखीकरण कार्यक्रमहरूको अभावले गर्दा दोहोरो निर्णय, अधिकारक्षेत्र वा न्यायिक प्रक्रियागत अन्योलताको अवस्था सिर्जना हुने गरेको छ। श्रेस्तेदारका अनुसार, प्रभावकारी न्याय वितरण प्रणाली निर्माण गर्न स्थानीय तहका न्यायिक समितिहरू र जिल्ला अदालतबीच नियमित सम्वाद, तालिम र सहकार्यको संयन्त्र विकास गर्नु अपरिहार्य छ। यस्ता समन्वयले मात्र दुवै निकायको भूमिकालाई स्पष्ट, सशक्त र पूरक बनाउन सक्छ।

- अहिलेसम्म औपचारिक समन्वय न्यून छ, कुनै साझा कार्यविधि छैन।
- केही मेलमिलापकर्ताहरू अदालतबाट तालिम लिएका छन्, तर संस्थागत समन्वय अझै स्पष्ट छैन।
- दुवै निकायबीच प्रत्यक्ष सहकार्यको खाँचो छ, विशेष गरी मेलमिलाप हुन नसकेका र पुनरावेदनका लागि आएका विवादको दर्ता प्रक्रियामा।

न्यायिक समितीका निर्णयहरूको पुनरावेदन गर्नका लागि आएका पक्षहरूको अनुभव

भीमेश्वर नगरपालिकाबाट न्यायिक समितिले गरेको निर्णय चित्त नबुझि पुनरावेदन आएको निकै कम छ। आएका कतिपय पक्षहरू न्यायिक समितिको प्रक्रियाबाट सन्तुष्ट नभएर वा आफूले न्याय नपाएको महसुस गरेर अदालतमा पुनरावेदन लिएर आउने गर्दछन्। यस्ता पक्षहरूले प्रायः समितिको निर्णय प्रक्रियामा पक्षपात, कानुनी अस्पष्टता, वा पर्याप्त प्रमाणको मूल्याङ्कन नहुनुजस्ता कमजोरीहरूको गुनासो गर्ने गरेका छन्। विशेष गरी समितिबाट निर्णय गर्दा प्रक्रियागत पारदर्शिता, लिखित तर्क र कानुनी सन्तुलन नदेखिएको अनुभव गरिएका पक्षहरू पुनरावेदनको बाटो रोज्छन्। यद्यपि, केही पक्षहरू चाहिँ विवादको संवेदनशीलताका कारण स्थानीय रूपमा समाधान गर्न नचाहेर उच्च निकायको भर पर्ने उद्देश्यले अदालत नै आउने गर्छन्। श्रेस्तेदारहरूको अनुभवमा, न्यायिक समितिका निर्णयहरूमा यदि कानुनी मापदण्ड, प्रक्रियागत उचितता, र तर्कसंगतता कायम गरियो भने पुनरावेदनको संख्या घटाउन सकिन्छ।

- धेरैजसोले समितिमा आफ्नो पक्ष राम्रोसँग नसुनिएको गुनासो गर्छन्।
- केही मुद्दामा निर्णय स्पष्ट नहुँदा फेरि विवाद बढ्ने अवस्था देखिन्छ।
- तर केही अपील मुद्दाहरूमा समितिले प्रयास गरेको स्पष्ट देखिन्छ, जसले सुलह सम्भव बनाएको थियो।

३. जिल्ला प्रहरी कार्यालय दोलखाका प्रतिनिधिसँगको सम्वाद

जिल्ला प्रहरी कार्यालय दोलखाका प्रतिनिधिसँग गरिएको कुराकानीको विवरण तपशिलबमोजिम रहेको छ ।

न्यायिक समितिको निर्णयले प्रहरीको काममा पारेको प्रभाव

न्यायिक समितिको निर्णयले प्रहरीको काममा सकारात्मक प्रभाव पार्ने गरेको देखिन्छ। साना तथा आपसी विवाद, घरेलु झगडा, सामान्य कुटपिटजस्ता मुद्दाहरू स्थानीय तहमै न्यायिक समितिबाट समाधान हुँदा प्रहरीको कामको चाप घट्ने, समय र स्रोतको बचत हुने, र गम्भीर प्रकृतिका अपराधमा केन्द्रित हुन सहज हुने अनुभव गरिएको छ। यसले प्रहरी प्रशासनलाई अनुसन्धान र कानुनी कारबाहीमा प्रभावकारीता ल्याउन सहयोग पुर्याएको छ। तथापि, कतिपय अवस्थामा न्यायिक समितिले न्यायिक प्रक्रियाको परिधिभन्दा बाहिर गएर निर्णय गर्दा, त्यसको कार्यान्वयनमा समस्या उत्पन्न हुने र पुनः प्रहरीमा नै आउँन आवश्यक हुने अवस्था पनि देखिन्छ। त्यसैले, न्यायिक समितिले स्पष्ट अधिकार सीमाभित्र रही कार्य गरेमा प्रहरीको कामलाई सघाउने सशक्त संयन्त्र बन्न सक्छ।

- न्यायिक समितिले सामान्य प्रकृतिका झै-झगडा, कुटपिट, पारिवारिक विवाद आदि सुल्झाई दिँदा प्रहरीमा आउने उजुरी घट्ने गर्छ।
- प्रहरीको ध्यान गम्भीर अपराधतर्फ केन्द्रित गर्न सजिलो हुन्छ।
- तर कहिलेकाहीँ समितिले आफ्नै क्षेत्राधिकारभन्दा बाहिर गएर संवेदनशील मुद्दाहरू टुंग्याउन खोज्दा कानूनी समस्या आउँछ ।

स्थानीय न्यायिक समितिमा विवाद समाधान गर्न प्रहरीको भूमिका

जब कुनै विवाद कानुनी रूपमा गम्भीर अपराधको दायरा बाहिरको हुन्छ, प्रहरी कार्यालयले सो मुद्दाको प्रारम्भिक रूपमा मूल्याङ्कन गरी सम्बन्धित स्थानीय तहको न्यायिक समितिमा पठाउने वा सिफारिस गर्ने गर्छन्। यस क्रममा विवादका पक्षहरूलाई मेलमिलाप र वैकल्पिक समाधानको सम्भावनाबारे जानकारी दिने, न्यायिक समितिमा सम्पर्क गर्न प्रोत्साहित गर्ने, र आवश्यक पर्दा सुरक्षात्मक सहयोग प्रदान गर्ने भूमिका प्रहरीको हुन्छ। यस्ता समन्वयले अदालतमा जानुपर्ने साना विवादहरूको संख्या घटाउने, समुदायमा समस्या समाधानको स्थानीय संस्कृति विकास गर्ने, र प्रहरीको कामलाई थप प्रभावकारी बनाउने अपेक्षा गरिन्छ। यसर्थ, प्रहरी र न्यायिक समितिबीचको विश्वास, नियमित सम्वाद र संयोजन अझ मजबुत हुन जरुरी छ।

- सामान्य झै-झगडा भएमा हामी पक्षहरूलाई न्यायिक समितिमा जान सल्लाह दिन्छौं।
- कुन मुद्दा प्रहरीको हो र कुन न्यायिक समितिमा जानु पर्छ भन्ने छुट्याउन भूमिका हुन्छ।
- कतिपय अवस्थामा पहिलो संवाद हामी गराएर न्यायिक समितिमा सिफारिस पनि गरेका छौं।

न्यायिक समितिसँग सहकार्यको अनुभव

भीमेश्वर नगरपालिकाको न्यायिक समिति र प्रहरी कार्यालयकाबीच समन्वय राम्रो भएको पाइन्छ । जसबाट सामान्य विवादका विषयमा सूचनाको आदानप्रदान, विवादका पक्षहरूलाई उचित निकायमा लैजाने, र मेलमिलाप प्रक्रियामा आवश्यक सहयोग पुऱ्याउने काम प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन भइरहेको छ। यस्ता अनुभवले स्थानीय शान्ति सुरक्षा कायम गर्न र साना विवादहरू अदालतसम्म नलगी समाधान गर्न सहयोग पुऱ्याएको छ। तर, कतिपय स्थानीय न्यायिक समितिसँग भने समन्वयको औपचारिक संयन्त्रको अभाव, भूमिकाको अस्पष्टता जस्ता कारण आवश्यक समन्वयमा कमी देखिएको छ। यस्तो अवस्थामा विवादको दोहोरो दर्ता, निर्णय कार्यान्वयनमा समस्या, वा अपठ्यारा परिस्थितिको सिर्जना हुनसक्ने भएकाले, प्रहरी र न्यायिक समितिबीच निरन्तर संवाद, तालिम, र स्पष्ट कार्यविभाजन आवश्यक देखिन्छ।

- मेलमिलापका लागि बोलाउनु पर्दा वा त्यसका लागि सहजीकरण गर्नुपर्दा हामी सहयोग गछौं।
- न्यायिक समितिसँग प्रायः अनौपचारिक सहकार्य हुन्छ, तर अपचारिक कुनै समन्वय संरचना छैन।

४. नागरिक समाजका प्रतिनिधिहरूसँगको समुह केन्द्रित छलफलका सार र निष्कर्षहरू

नागरिक समाजका प्रतिनिधिहरू (स्थानीय संघसंस्था, मानव अधिकारकर्मी, विकास अभियन्ता र पत्राकार आदिका प्रतिनिधिहरू) सँग गरिएको समुह केन्द्रित छलफलमा उनीहरूको समुदायको अनुभव, सेवा प्रवाहको मूल्यांकन, र सामाजिक सरोकारका आधारमा निम्नलिखित सवालहरूमा केन्द्रित भइ छलफल भएको थियो।

स्थानीय न्याय प्रणालीमा न्यायिक समितिको भूमिका

नागरिक समाज प्रतिनिधिहरू न्यायिक समितिलाई न्यायमा पहुँच विस्तार गर्ने महत्वपूर्ण संयन्त्रका रूपमा लिइएको पाइयो। तर व्यावहारिक पक्षमा निष्पक्षता, लैंगिक समावेशीता, र स्थानीय जनताको विश्वास कायम राख्ने विषयमा शंका उत्पन्न भएको प्रतिक्रिया आएका छन्। नागरिक समाजका प्रतिनिधिहरूका लागि स्थानीय न्याय प्रणालीमा न्यायिक समितिको भूमिका कस्तो देखिन्छ भन्ने प्रश्नमा बारका प्रतिनिधिहरूबाट तपशिल बमोजिमको जवाफ प्राप्त भएको छ।

- न्यायिक समितिले गाउँघर स्तरमै विवाद समाधान गर्ने वातावरण प्रदान गरेको छ, जसले गरीब र सीमान्तकृत वर्गलाई न्यायमा सहजै पहुँच पुर्याएको छ।
- न्यायिक समितिको प्रक्रिया सरल र पहुँचयोग्य भए पनि कतिपय स्थानीय तहको न्यायिक समितिले भूमिका निष्पक्ष रूपमा निर्वाह गर्न नसकेको देखिन्छ।
- अधिकार सम्पन्न न्यायिक समिति भएर पनि कतिपय विषयमा न्यायिक समितिले पुरा गर्नुपर्ने जिम्मेवारीमा भने कमजोरी देखाएका छन्।

न्यायिक समितिका निर्णयहरूले स्थानीय समुदायमा पारेको प्रभाव

न्यायिक समितिको असर मिश्रित देखिन्छ। कतिपय निर्णय सकारात्मक रूपमा सामाजिक सद्भाव बढाउने, विवाद समाधानका लागि अदालत धाउँदा लाग्ने खर्च घटाउने र आपसमा नै संवादको वातावरण बनाउने देखिएको छ। त्यस्तै कतिपय निर्णयले विभेद, असन्तुलन, वा समाजमा पुनः विवाद जन्माउने स्थिति पनि बनाएको प्रतिक्रिया आएको छ। नागरिक समाजका प्रतिनिधिहरूका लागि न्यायिक समितिका निर्णयहरूले स्थानीय समुदायमा कस्तो प्रभाव पारेका छन् भन्ने प्रश्नमा बारका प्रतिनिधिहरूबाट तपशिल बमोजिमको जवाफ प्राप्त भएको छ।

- न्यायिक समितिको निर्णयहरूले विवाद छिटो छरितो रूपमा टुंगो लागेर सामुदायमा सद्भाव कायम भएको छ।
- तर कहिलेकाहीं समितिबाट भएको निर्णयमा पक्षपात भएको वा सामाजिक पदस्थापनको असरले समुदायमा असन्तुष्टि पनि देखिन्छ।

मेलमिलापमार्फत गरिएको विवाद समाधानले समुदायका कमजोर वर्गहरूलाई बोल्न पाउने अवसर दिएको छ, तर सबै निर्णयहरू भने समावेशी छैनन्।

४.१ सारांश

यस अध्ययनका क्रममा प्राप्त नतिजाहरूको सारांश देहायबमोजिम रहेको छ ।

- न्यायिक समितिका कार्यहरू व्यवस्थित हुँदै गएको र यसले सेवाग्राहीमा विश्वास बढ्दै गएको छ ।
- न्यायिक समितिमा पेश गर्ने निवेदन लेखन प्रक्रियाका बारेमा अधिकांस सेवाग्राहीमा अन्यौलता रहेको छ ।
- न्यायिक समितिमा पेश गर्नुपर्ने निवेदनको ढाँचा सम्बन्धी जानकारी धेरै सेवाग्राहीलाई नहुँदा प्रक्रियागत कठिनाइ देखिएको छ ।
- निवेदन दर्ता गर्ने प्रक्रिया समग्रमा सहज र पहुँचयोग्य भएको पाइए तापनि, सबैका लागि समान अनुभव भने देखिएको छैन ।
- अधिकांस सेवाग्राहीले दर्ता प्रक्रिया समयमै सम्पन्न भएको अनुभव गरेका छन्, जसले न्यायिक सेवाप्रवाहमा गति आएको बुझिन्छ ।
- समितिका कर्मचारीहरूले निवेदन दर्ताका क्रममा राम्रो सहयोग र मार्गदर्शन दिएको धेरै सेवाग्राहीले उल्लेख गरेका छन् ।
- न्यायिक समितिबाट सेवाग्राहीसँग पटक-पटक गरिएको सम्पर्कको गुणस्तरलाई सेवाग्राहीहरूले सामान्यतः सकारात्मक मानेका छन् ।
- विवाद दर्ता प्रक्रिया पारदर्शी र खुलापनयुक्त रहेको धेरैको धारणा छ, जसले नगरपालिका र स्थानीय न्यायिक समिति माथिको विश्वासलाई बलियो बनाएको छ । भविष्यमा विवाद आएमा पुनः न्यायिक समितिमा नै जान चाहने सेवाग्राहीको संख्या उल्लेखनीय रहेकाले पनि न्यायिक समिति माथिको नागरिकको विश्वासलाई बुझ्न सकिन्छ ।
- विवाद समाधानको प्रक्रिया स्पष्ट र बुझ्न सजिलो रहेको प्रतिक्रिया धेरै सेवाग्राहीबाट प्राप्त भएको छ ।
- न्यायिक समितिबाट भएका निर्णयहरू कतै स्पष्ट र तर्कयुक्त छन् भने कतै अस्पष्ट रहेको प्रतिक्रिया पनि आएको छ ।
- विवाद समाधान अघि समितिले गरेको छलफल प्रभावकारी देखिएको छ ।
- समितिको निष्पक्षताप्रति सेवाग्राहीमा सकारात्मक धारणा देखिएको छ, जसले नागरिकमा न्यायको अनुभूति दिलाएको छ ।
- विवाद समाधानको सम्पूर्ण प्रक्रिया र परिणामप्रति सेवाग्राहीको सन्तुष्टि औसतमा उच्च रहेको पाइन्छ ।
- समितिका पदाधिकारी तथा कर्मचारीले व्यवहारमा सम्मान र मर्यादा देखाएको प्रतिक्रिया उल्लेखनीय रूपमा आएको छ ।
- कानुनले तोकेको समयसीमा भित्र धेरै निर्णयहरू सम्पन्न भएका छन्, जसले कार्यसम्पादनको जवाफदेहिताको संकेत दिन्छ ।
- विवाद समाधान प्रक्रिया सम्बन्धी जानकारीको पहुँच प्रायः सेवाग्राहीमा रहेको पाइए तापनि अझ विस्तारको आवश्यकता देखिन्छ ।
- निर्णयअघि मेलमिलाप, वार्ता लगायतका वैकल्पिक उपायहरूबारे पर्याप्त जानकारी नपाएको गुनासो कतिपय सेवाग्राहीबाट आएको छ ।

- समितिबाट भएको निर्णयले सेवाग्राहीको व्यक्तिगत समस्यामा सकारात्मक प्रभाव पारेको अनुभव उल्लेखनीय रूपमा देखिन्छ ।
- न्यायिक समितिबाट भएका निर्णयहरूले समुदायमा सामाजिक सद्भाव र सहिष्णुता बढाएको संकेत प्राप्त भएको छ ।
- धेरै सेवाग्राहीले न्यायिक समितिको निर्णयप्रति पूर्ण विश्वास रहेको प्रतिक्रिया दिएका छन् ।
- न्यायिक समितिको समग्र कार्यप्रणालीलाई प्रायः सेवाग्राहीहरूले प्रभावकारी र उद्देश्य अनुरूपको रूपमा मूल्याङ्कन गरेका छन् ।
- अनुशन्धानमा छनौट भएका सहभागिहरू मध्येमा आधा सेवाग्राहीले मेलमिलाप प्रक्रिया अनुभव गरेका छन्, जसले वैकल्पिक विवाद समाधानप्रति आकर्षण देखाउँछ ।
- मेलमिलाप प्रक्रिया सहज र समावेशी रहेको अनुभव धेरै सेवाग्राहीले व्यक्त गरेका छन् ।
- मेलमिलापकर्ताले निष्पक्ष, सहयोगी र मार्गदर्शकको भूमिका सफलतापूर्वक निर्वाह गरेको प्रतिक्रिया प्राप्त भएको छ ।
- मेलमिलापपछि आएको निर्णय वा सहमति सकारात्मक, व्यवहारिक र दीर्घकालीन समाधानको आधार भएको देखिन्छ ।
- मेलमिलाप सेवाबाट सन्तुष्टि पाएपछि भविष्यमा पनि यस्ता प्रक्रियामा सहभागी हुन चाहने सेवाग्राही धेरै रहेका छन् ।
- मेलमिलापकर्ताको निष्पक्षता सम्बन्धी धारणा अत्यन्त सकारात्मक रहेको छ, जसले विश्वासको वातावरण सुदृढ पारेको छ ।
- मेलमिलाप सत्र समयमै सम्पन्न भई सन्तोषजनक रूपमा टुंगिएको अनुभव सेवाग्राहीले गरेका छन्, जसले प्रक्रिया सफल भएको संकेत दिन्छ ।
- जिल्ला अदालत बार इकाइका प्रतिनिधिहरूले न्यायिक समितिको उपयोगितालाई स्वीकार गरे तापनि निर्णयको गुणस्तर र निष्पक्षता सुनिश्चित गर्न कानुनी प्रक्रियाको कडाइका साथ पालना अनिवार्य हुनुपर्ने बताएका छन् ।

४.२ प्राप्ति

- न्यायिक समितिमा विवाद समाधानका लागि आएका सेवाग्राहीहरूमा विवाद दर्ताको सुरुवाती चरण निवेदन लेखन प्रक्रियामै अलमल र अन्यौलता रहेको पाइएको छ । ४४ प्रतिशत उत्तरदाताहरूले निवेदन लेखन प्रक्रियाका बारेमा यथोचित जानकारी, ज्ञान, सीप नभएको बताएका छन् ।
- निवेदन दर्ता गर्न आवश्यक ढाँचा तथा फारम सम्बन्धी जानकारीको अभाव पनि सेवाग्राहीमा व्यापक देखिएको छ। ३९ प्रतिशत सेवाग्राहीले ढाँचा बारे कुनै जानकारी नभएको भनेका छन् भने ११ प्रतिशतले धेरै कम जानकारी भएको जनाएका छन् ।
- निवेदन दर्ता प्रक्रिया प्रायः सहज रहेको पाइए तापनि सबै सेवाग्राहीले एकै किसिमको अनुभव गरेका छैनन् । १७ प्रतिशतले प्रक्रिया बुझ्न कठिन भएको र ‘थाहा छैन’ भन्ने प्रतिक्रिया दिएका छन् ।

- दर्ता प्रक्रिया समयमै सम्पन्न भए तापनि सबै सेवाग्राही स्पष्ट रूपमा दर्ता प्रक्रियामा सहभागी हुन सकेका छैनन् । ११ प्रतिशत सेवाग्राहीले दर्ता प्रक्रिया कसरी सम्पन्न भयो भन्नेबारे स्पष्ट जानकारी नपाएको जनाएका छन् ।
- कर्मचारीबाट निवेदन दर्ताका क्रममा पाइएको सहयोगप्रति अधिकांश सेवाग्राही सकारात्मक देखिएका छन् । ५० प्रतिशत सेवाग्राहीले ‘अत्यन्त राम्रो सहयोग’ पाएको बताएका छन् ।
- न्यायिक समितिबाट विवादका पक्षहरूसँग सम्पर्क कायम गर्ने प्रयास सन्तोषजनक देखिएको छ । ४४ प्रतिशतले सम्पर्कको गुणस्तर ‘धेरै राम्रो’ र ५० प्रतिशतले ‘ठीकै’ रहेको प्रतिक्रिया दिएका छन् ।
- दर्ता प्रक्रियामा पारदर्शिता कायम गरिएको अनुभव गरिएको छ । ६७ प्रतिशत सेवाग्राहीले ‘पारदर्शी र खुला’ प्रक्रिया भएको जनाएका छन् ।
- भविष्यमा पुन न्यायिक समितिमै विवाद दर्ता गर्ने सेवाग्राहीको रुचि उल्लेखनीय देखिएको छ । ६१ प्रतिशतले यही प्रक्रियालाई पुन अपनाउने इच्छा व्यक्त गरेका छन् ।
- विवाद समाधान प्रक्रिया अपेक्षाकृत स्पष्ट रहेको देखिन्छ । ५० प्रतिशतले प्रक्रिया पूर्ण रूपमा स्पष्ट भएको भनेका छन् भने ४४ प्रतिशतले आंशिक रूपमा मात्र स्पष्ट रहेको जनाएका छन् ।
- सुनुवाइमा थोरै ढिलासुस्ती देखिए पनि सेवा प्रवाहमा निरन्तरता रहेको देखिन्छ । ५६ प्रतिशत सेवाग्राहीले ‘थोरै ढिलाइ’ भएको बताएका छन् ।
- समितिबाट गरिने निर्णयहरूमा तर्कशीलता प्रष्ट रहेको पाइयो । ३३ प्रतिशतले निर्णय ‘केही मात्र तर्कयुक्त’ रहेको भनेका छन् भने २८ प्रतिशतले ‘तर्क बुझ्न नसकेको’ जनाएका छन् ।
- छलफल र संवाद प्रक्रिया कतिपय सेवाग्राहीका लागि सकारात्मक भए पनि सबैका लागि सन्तोषजनक भने देखिएन । ३९ प्रतिशतले ‘निकै राम्रो’ भनेका छन् भने ३३ प्रतिशतले ‘सन्तोषजनक थिएन’ भनेका छन् ।
- न्यायिक समितिको निष्पक्षता प्रतिको विश्वास बलियो रहेको देखिएको छ । ५६ प्रतिशत सेवाग्राहीले पूर्ण रूपमा निष्पक्ष व्यवहार भएको बताएका छन् ।
- विवाद समाधान प्रक्रिया र निर्णयप्रति सेवाग्राहीको सन्तुष्टि औसतमा सकारात्मक देखिएको छ । ३९ प्रतिशतले ‘निकै सन्तुष्ट’ रहेको बताए भने ३३ प्रतिशतले ‘ठिकै सन्तुष्ट’ रहेको जनाएका छन् ।
- समितिको व्यवहार सम्मानजनक र सेवाग्राही-मैत्री रहेको अनुभव गरिएको छ । ५० प्रतिशतले ‘अत्यन्तै राम्रो व्यवहार’ भएको बताएका छन् ।
- निर्णयको समयसीमा प्राय पालना भएको देखिन्छ । ५० प्रतिशत सेवाग्राहीले निर्णय ‘ठिकै समयमा’ आएको भनेका छन् ।
- सेवाग्राहीमा प्रक्रिया सम्बन्धी जानकारीको पहुँच उल्लेखनीय देखिएको छ । ५६ प्रतिशतले सम्पूर्ण जानकारी प्राप्त भएको जनाएका छन् ।
- निर्णय हुनु अघि उपलब्ध वैकल्पिक विकल्पहरूको जानकारी प्राय अपूर्ण देखिएको छ । केवल ३९ प्रतिशत सेवाग्राहीले मात्र ‘पूर्ण जानकारी’ पाएको जनाएका छन् ।
- समितिबाट भएको निर्णयले सेवाग्राहीको व्यक्तिगत समस्यामा उल्लेखनीय सकारात्मक प्रभाव परेको देखिएको छ । ३३ प्रतिशतले ‘ठूलो प्रभाव’ परेको भनेका छन् ।
- समुदायस्तरमा पनि न्यायिक समितिका निर्णयबाट केही परिवर्तन आएको जनाइएको छ । ५६ प्रतिशतले केही परिवर्तन भएको भनेका छन् ।

- न्यायिक समितिका निर्णयप्रति उच्च स्तरको विश्वास देखिएको छ । ५६ प्रतिशत सेवाग्राहीले निर्णयमा 'पूर्ण विश्वास' रहेको बताएका छन् ।
- न्यायिक समितिको कार्यप्रणाली औसतमा प्रभावकारी रहेको मूल्याङ्कन गरिएको छ । ७८ प्रतिशत सेवाग्राहीले 'ठिकै' रहेको जनाएका छन् भने २२ प्रतिशतले 'अत्यन्तै प्रभावकारी' भनेका छन् ।
- मेलमिलाप सेवा लिने सेवाग्राहीहरूको अनुपात आधाजति रहेको देखिन्छ । ५० प्रतिशतले सहभागिले मेलमिलाप सत्रमा सहभागी भएको जनाएका छन् ।
- मेलमिलाप प्रक्रिया सहज र समझदारीपूर्ण रहेको पाइएको छ । ६७ प्रतिशतले प्रक्रिया सहज रहेको बताएका छन् ।
- मेलमिलापकर्ताको भूमिका सकारात्मक र सहयोगी देखिएको छ । १०० प्रतिशत सेवाग्राहीले मेलमिलापकर्ताको भूमिका 'राम्रो' रहेको बताएका छन् ।
- मेलमिलाप सत्रमा मेलमिलापकर्ताबाट प्राप्त सहयोग उल्लेखनीय रहेको देखिन्छ । ६७ प्रतिशतले 'धेरै सहयोग' पाएको जनाएका छन् ।
- मेलमिलाप पछि आएको परिणाम समग्रमा सकारात्मक रहेको पाइयो । ४४ प्रतिशत सेवाग्राहीले 'सकारात्मक' परिणाम आएको बताएका छन् ।
- पुन मेलमिलापमा भाग लिने चाहना उल्लेखनीय देखिएको छ । ८९ प्रतिशत सेवाग्राहीले 'फेरि मेलमिलाप गर्न चाहन्छु' भनेका छन् ।
- मेलमिलापकर्ताको निष्पक्षता प्रति सेवाग्राहीमा विश्वास उच्च रहेको छ । ७८ प्रतिशतले मेलमिलापकर्ता 'पूर्ण रूपमा निष्पक्ष रहेको जनाएका छन् ।
- मेलमिलाप सत्रको समय व्यवस्थापन सन्तोषजनक देखिएको छ । ६७ प्रतिशत सेवाग्राहीले 'समयमै सम्पन्न' भएको बताएका छन् ।
- न्यायिक समितिले समुदाय तहका विवाद समाधान गरेर अदालत र प्रहरीको कार्यभार घटाउन उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याएको छ । यसले समुदायमा न्यायमा पहुँच विस्तार भएको देखिन्छ ।
- न्यायिक समितिहरूमा कानुनी प्रक्रिया र निष्पक्षताको पूर्ण पालना नभएकोमा नागरिक समाजको आशंका रहेको पाईन्छ । पदाधिकारीहरूमा पर्याप्त कानुनी ज्ञान र तालिमको आवश्यकता रहेको सरोकारवालाहरूको साझा पाईन्छ ।
- जिल्ला अदालत बार इकाइ र कानुन व्यवसायीहरूले तालिम, कानुनी परामर्श तथा निर्णय लेखनमा सहयोग पुऱ्याएर न्यायिक समितिको क्षमता अभिवृद्धि गर्न सक्ने सम्भावना पहिचान गरिएको छ । बार र न्यायिक समितिसंग समन्वय संयन्त्र आवश्यक देखिएको छ ।
- न्यायिक समितिबाट भएका समुदायका विवाद समाधानले अदालतको बोझ कम भएको पाईएको छ । तर कहिलेकाँही न्यायिक समितिको अस्पष्ट वा त्रुटिपूर्ण निर्णयका कारण दोहोरो काम र पक्षहरू पुनरावेदन आउँदा अदालतमा थप चुनौती उत्पन्न हुने गरेको छ । जिल्ला अदालतसंग नियमित रूपमा प्रभावकारी समन्वयको आवश्यकता देखिएको छ ।
- जिल्ला प्रहरी कार्यालय र न्यायिक समितिबीच विवाद समाधानमा राम्रो सहकार्य रहेको पाइयो, जसले गम्भीर अपराधमा प्रहरीलाई केन्द्रित हुन मद्दत गरेको छ । यद्यपि न्यायिक समिति र जिल्ला प्रहरी कार्यालयका बिचमा औपचारिक समन्वय संयन्त्रको विकास गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिएको छ ।

- न्यायिक समितिले विपन्न, सीमान्तकृत वर्गसम्म न्याय पुऱ्याएको देखिएको छ । तर केही विवादमा समितिले निष्पक्षता, समावेशिता र तार्किक निर्णयको गुणस्तरमा सुधार गर्नुपर्ने सुझाव आएको छ ।
- मेलमिलाप प्रक्रियाबाट छिटो, छरितो र कम खर्चमा विवाद समाधान गर्दा समुदायमा आपसी सद्भाव बढेको पाइयो । पक्षहरु अदालत धाउनुपर्ने समय र खर्च घटेको छ । यद्यपि, कतिपय निर्णयहरूले असन्तुष्टि र पुन विवाद उत्पन्न गर्ने अवस्थाको पनि संकेत गरिएको छ ।

४.३ सुझाव

- न्यायिक समितिले विवाद निरूपण गर्दा विवादका विषय, निवेदकका मागदावी तथा मौज्जुदा कानुनलाई आधार मान्नु पर्ने हुन्छ । यसका लागि निवेदकलाई परेको मर्का, यसबाट भएको क्षती र परिपूरण हुन पर्ने अधिकारका सन्दर्भमा निवेदनमा उल्लेख हुनु जरूरी हुन्छ । त्यसैले निवेदन लेखनका लागि नगरपालिकामा निर्दिष्ट डेस्कको व्यवस्थापन तथा समुदाय स्तरमा क्षमता विकास सम्बन्धी तालिम, गोष्ठी लगाएतका अभियानहरू सञ्चालन गर्नु पर्दछ ।
- निवेदन लेखन तथा निवेदन दर्ता प्रक्रियाको पहुँचलाई सहज र समावेशी बनाउन, आम नागरिकलाई लक्षित जानकारीमुलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु आवश्यक छ । यसमा रेडियो कार्यक्रम, सूचना पाटी, स्थानीय भाषामा पर्चा-पम्प्लेट, र वडास्तरीय अभिमुखीकरण कार्यक्रमहरू समावेश गर्न सकिन्छ । जसले विशेषतः ग्रामीण तथा अशिक्षित वर्गका सेवाग्राहीलाई न्यायिक प्रक्रियामा सहजीकरण हुनेछ ।
- न्यायिक समितिका पदाधिकारी तथा कर्मचारीहरूको व्यावसायिकता र कानुनी दक्षता अभिवृद्धिका लागि नियमित तालीम तथा पुनर्ताजगी तालीमहरूको आवश्यक पर्दछ । यस्ता तालीमहरूमा विवादमा प्रमाणको विश्लेषण र मुल्यांकन, कानुनी ढाँचामा लिखतहरू तयारी, सम्बद्ध कानुनका आधारमा निर्णय गर्न सक्षम, मेलमिलाप विधि तथा मानवीय व्यवहारको पक्षमा विशेष जोड दिनुपर्छ, जसले सेवाको गुणस्तरमा दीर्घकालीन सुधार ल्याउँछ ।
- न्यायिक समितिको पारदर्शिता र जवाफदेहिता अभिवृद्धिका लागि विवाद दर्तादेखि निर्णयसम्मको सम्पूर्ण प्रक्रिया दस्तावेजीकरण तथा डिजिटल ट्र्याकिङ प्रणालीमा आधारित हुनुपर्छ । यसले प्रक्रिया स्वच्छ, विश्वासिलो र तथ्यगत बनाउँछ, साथै सेवाग्राहीका गुनासोको समाधानमा समेत मद्दत पुग्छ ।
- मेलमिलाप प्रक्रियामा पहुँच बढाउन समुदायस्तरमा योग्य र विश्वासिलो व्यक्तिहरूलाई मेलमिलापकर्ताको रूपमा परिचालन गर्न सकिन्छ । उनीहरूलाई विशेष तालीम दिएर स्थानीय विवाद समाधान प्रक्रियामा संलग्न गराउँदा, समितिले धेरै मुद्दा समयमै र मैत्रीपूर्ण ढंगले टुंग्याउन सक्नेछ ।
- न्यायिक समितिबाट लिइने निर्णयको प्रभावकारी कार्यान्वयन सुनिश्चित गर्न नगरपालिकाबाट निर्णय कार्यान्वयन कार्यविधि बनाएर लागु गरि संस्थागत रूपमा बलियो बनाउनु आवश्यक छ ।

- न्यायिक समितिले सेवा गुणस्तर सुधारका लागि सेवाग्राहीबाट प्राप्त हुने सुझाव तथा गुनासोहरूलाई व्यवस्थित रूपमा संकलन र विश्लेषण गर्नु आवश्यक छ । प्रत्येक आर्थिक वर्षमा सेवा मूल्यांकन प्रतिवेदन प्रकाशित गरी, त्यसमार्फत सुधारात्मक कार्ययोजना तय गर्न सकिन्छ ।
- वैकल्पिक विवाद समाधान (ADR) प्रणालीप्रति नागरिकको ज्ञान र विश्वास अभिवृद्धिका लागि विशेष सचेतना कार्यक्रम आवश्यक छन् । मेलमिलाप, वार्ता, मध्यस्थता जस्ता विधिबारे जनचेतना फैलाउने अभियानले विवाद समाधानमा न्यायिक समितिको भर पर्ने झन्झट घटाउँछ र पक्षहरूको समेत सम्बन्ध सुधारमा सघाउँ पुर्याउँछ ।
- स्थानीय न्यायिक संयन्त्रको समन्वय तथा कार्ययोजनामा एकरूपता ल्याउन जिल्ला स्तरमा न्यायिक समन्वय समिति गठन गर्नु आवश्यक हुनेछ । यस्तो समिति मार्फत विभिन्न तहका न्यायिक निकायबीच सहयोग र सूचना आदानप्रदान सहज बनाइनेछ ।
- न्यायिक समितिको संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्न आवश्यक स्रोत, कानुनी परामर्शदाता, आवश्यक उपकरण तथा प्रविधि सुनिश्चित गर्नु जरूरी रहेको छ । जटिल प्रकृतिका विवाद समाधानका लागि विषय विशेषज्ञको परामर्श लिने व्यवस्था गर्दा समितिको निर्णय प्रक्रिया थप सशक्त बन्नेछ ।
- बार र न्यायिक समितिबीच औपचारिक समन्वय संयन्त्र स्थापना गरी साझा कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु उपयुक्त हुन्छ । तालिम, कानुनी सल्लाह, तथा सामुदायिक कानुनी साक्षरतामा बारको सक्रियता उपयोग गरी न्यायिक समितिको प्रभावकारिता विस्तार गर्न सकिन्छ ।
- न्यायिक समितिबाट हुने निर्णयहरूमा गुणस्तर, स्पष्टता र तर्कको आधार मजबुत बनाएर पक्ष अदालतमा पुनरावेदन जान नपर्ने अवस्था सिर्जना गर्न सकिन्छ ।
- जिल्ला अदालत र न्यायिक समितिबीच संस्थागत स्तरको समन्वय, नियमित संवाद मार्फत साझा कार्यक्रमको व्यवस्था गरेन सकिने छ । न्यायिक प्रक्रिया दोहोरिन नदिन र अधिकारक्षेत्र स्पष्ट पार्न दुबै निकायबीचको कार्यगत सहकार्य अपरिहार्य देखिन्छ ।
- प्रहरी र न्यायिक समितिबीच विवाद वर्गीकरण, प्रारम्भिक सहजीकरण, र कार्यक्षेत्र निर्धारणमा स्पष्टता ल्याउने सहकार्य र संवादको अभ्यास अझ मजबुत बनाइनु पर्छ । जिल्ला प्रहरी कार्यालयका अनुभव अनुसार, सामान्य प्रकृतिका विवाद समितिले समाधान गर्दा प्रहरीको कार्यबोझ घट्ने भएकाले यो साझेदारी औपचारिक संरचनामा रूपान्तरण गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।
- न्यायिक समितिको निर्णय प्रक्रियामा समावेशीता, लैंगिक समानता, र सामाजिक उत्तरदायित्वको सिद्धान्त आत्मसात गर्नुपर्छ । स्थानीय समुदायका प्रतिनिधिहरूबाट न्यायिक समितिको निष्पक्षता र पहुँचप्रति उठाइएका शंका समाधान गर्न निष्पक्ष संरचनाको रूपमा न्यायिक समितिलाई विकास गर्न सकिन्छ ।

५.१ निष्कर्ष

प्रस्तुत अध्ययनले स्थानीय तहमा न्याय प्रणालीको वर्तमान अवस्था, चुनौतीहरू र सुधारका सम्भावनाहरूबारे महत्त्वपूर्ण जानकारी प्रदान गर्दछ। विवादका पक्षहरू उत्तरदाता र न्यायिक समितिका सरोकारवालाहरूको प्रतिक्रियामा आधारित यो अध्ययनले न्यायिक प्रक्रियाको सकारात्मक पक्षहरू साथै गम्भीर चुनौतीहरू पनि उजागर गरेको छ। सर्वेक्षणका प्रमुख नतिजाहरूले देखाए अनुसार, धेरै नागरिकहरूले न्यायिक समितिको सेवा र निर्णय प्रक्रियाबाट सन्तुष्टि व्यक्त गरेका छन्, तर केही महत्त्वपूर्ण क्षेत्रहरूमा केहि सुधारको आवश्यकता रहेको देखिन्छ।

न्यायिक प्रक्रियाको सहजता र पारदर्शिताको विषयमा अध्ययनले मिश्रित नतिजा देखाएको छ। करिब ५५.६% उत्तरदाताहरूले निवेदन दर्ता प्रक्रिया सहज वा सामान्य भएको बताए भने ४४.४% ले यसलाई जटिल वा अस्पष्ट ठानेका छन्। यसले न्यायिक प्रक्रियामा सुधार गर्ने ठूलो सम्भावना रहेको संकेत गर्दछ। विशेष गरी ग्रामीण क्षेत्रका नागरिक, अशिक्षित व्यक्ति र महिलाहरूलाई यस प्रणालीले अझै पनि चुनौती दिँदै आएको देखिन्छ। यसको समाधानका लागि प्रक्रियाहरू सरलीकरण गर्नु र स्थानीय भाषामा जानकारी उपलब्ध गराउनु आवश्यक छ।

न्यायिक समितिको निष्पक्षता र निर्णयको गुणस्तरको विषयमा पनि अध्ययनले महत्त्वपूर्ण तथ्यहरू उजागर गरेको छ। करिब ७२.२% उत्तरदाताहरूले निर्णय तर्कसंगत र न्यायपूर्ण भएको बताए भने २२.२% ले यसमा आशंका व्यक्त गरेका छन्। यसले न्यायिक प्रणालीमा विश्वास बढाउन निष्पक्षतालाई अझ बलियो बनाउनुपर्ने आवश्यकता देखाउँछ। निर्णय प्रक्रियामा पारदर्शिता बढाउने, निर्णयका कारणहरू स्पष्ट रूपमा उल्लेख गर्ने र नागरिकहरूलाई यसबारे जानकारी दिने जस्ता उपायहरूले यस समस्याको समाधानमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्छन्।

मेलमिलाप प्रक्रियाको विषयमा अध्ययनले आशाजनक नतिजा देखाएको छ। ६६.७% उत्तरदाताहरूले यसबाट सकारात्मक परिणाम आएको बताएका छन् भने ५०% ले भविष्यमा पनि यस प्रक्रियामा सहभागी हुने इच्छा व्यक्त गरेका छन्। यसले विवाद समाधानको वैकल्पिक माध्यमको रूपमा मेलमिलाप प्रक्रियाको महत्त्व रहेको देखाउँछ। यसलाई अझ प्रभावकारी बनाउन स्थानीय स्तरमा मेलमिलापकर्ताहरूको क्षमता विकास गर्ने, मेलमिलाप सत्रहरू नियमित रूपमा आयोजना गर्ने र यसको बारेमा जनचेतना अभियान चलाउने जस्ता कदमहरू आवश्यक छन्।

अन्त्यमा, यस अध्ययनले स्थानीय न्यायिक समितिहरूको प्रगतिमा आधारभूत सुधारका लागि ठोस मार्गनिर्देशन प्रदान गरेको छ। न्याय प्रणालीलाई अझ समावेशी र प्रभावकारी बनाउन डिजिटल प्लेटफर्मको विकास र सञ्चालन, कर्मचारीहरूको क्षमता अभिवृद्धि र सामुदायिक सहभागिता बढाउने जस्ता दीर्घकालीन उपायहरू अपनाउनु आवश्यक छ। यी सुधारहरू कार्यान्वयन गर्न सकेमा न्याय प्रणालीप्रतिको नागरिकहरूको विश्वास बढ्ने र स्थानीय स्तरमा न्यायको पहुँच सुनिश्चित हुने अपेक्षा गर्न सकिन्छ। यसले गर्दा समाजमा शान्ति, स्थिरता र विकासको वातावरण निर्माण हुनेछ।

५.२ भविष्यको अनुसन्धानका लागि सुझाव

क) विधिगत सुधार:

१. नमूना छनौटमा विस्तार र विविधीकरण:

- कम्तीमा २००+ उत्तरदाताहरू समावेश गरी, जनसांख्यिकीय विविधता (जस्तै: उमेर, लिङ्ग, शिक्षा, भूगोल) सुनिश्चित गर्ने ।
- स्तरीकृत नमूनाकरण (Stratified Sampling) अपनाएर प्रत्येक समूहको प्रतिनिधित्व गराउने ।

२. मिश्रित-विधि अनुसन्धान:

- गुणात्मक अध्ययन (Qualitative Study): विवादका पक्षहरू, न्यायिक समितिका कर्मचारी, र स्थानीय नेताहरूसंग गहन अन्तर्वार्ता गरी "किन" र "कसरी" को विश्लेषण गर्ने ।
- कार्यान्वयनको समेत अध्ययन: निर्णय भएपछिको ६-१२ महिना सम्मको अनुगमन गरी प्रभाव मूल्यांकन समेत गर्ने ।

ख) प्राविधिक सुधार:

- डिजिटल डाटा संकलन: मोबाइल एप वा ईमेल मार्फत प्रतिक्रिया संकलन गरी पक्षपात कम गर्ने ।

ग) विषयगत विस्तार:

१. न्यायमा पहुँचको अध्ययन:

- महिला, दलित, र अल्पसंख्यक समूहहरूमा न्यायिक प्रक्रियाको बाधाहरू पत्ता लगाउने ।

२. तुलनात्मक अध्ययन:

- विभिन्न स्थानीय निकायहरूको न्यायिक प्रणालीको प्रदर्शन तुलना गर्ने ।

घ) नीतिगत सहयोग:

- सरकारी तथा गैरसरकारी सहभागिता: नतिजाहरू स्थानीय नीति निर्माताहरूसंग साझेदारी गरी कार्यान्वयन योजना बनाउने ।
- अन्तर्राष्ट्रिय मानकहरूको प्रयोग: UN को SDG 16 (Peace, Justice, and Strong Institutions) लाई आधार बनाएर मापन गर्ने ।

- नेपालको संविधान,
- स्थानीय प्रशासन संचालन ऐन २०७४
- मुलुकी देवानी कार्यविधि संहिता, २०७४
- मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४
- विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन २०४९
- नीजिकरण ऐन २०५०
- श्रम ऐन २०७४
- मेलमिलाप सम्बन्धि ऐन २०६८
- मेलमिलाप सम्बन्धि नियमावली २०७०
- नेपालमा न्यायिक समिति नजिकबाट नियाल्दा नेपाल कानून समाज
- भीमेश्वर नगरपालिका न्यायिक समिति (कार्यविधि सम्बन्धी) ऐन २०७४
- न्यायिक समिति सञ्चालन दिग्दर्शन २०७७ र परिमार्जन २०८०
- भीमेश्वर नगरपालिका न्यायिक समितिको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदनहरु

भीमेश्वर नगरपालिकाको न्यायिक समितिको सेवा प्रभावकारिता, नागरिक सन्तुष्टि, पारदर्शिता तथा कार्यसञ्चालनका विविध पक्षहरूबारे गरिएको अध्ययनमा सेवा लिएका १८ जना व्यक्तिहरूमाथि विस्तृत सर्वेक्षण, अन्तर्वार्ता तथा समूह छलफलमार्फत तथ्यांक संकलन गरिएको छ । अध्ययनबाट प्राप्त मुख्य निष्कर्ष निम्नानुसार छन्:

- निवेदन लेखन प्रक्रिया थाहा नभएको सेवा लिनेको ४४%ले बताएका छन् भने २८%ले जटिल रहेको जनाएका छन्। सहज पाउनेको संख्या मात्र ११% रहेको छ।
- निवेदनको ढाँचा बारे जानकारी नभएकोको प्रतिशत ३९% छ। पूर्ण जानकारी भएकोको संख्या २२% मात्र छ।
- निवेदन दर्ता प्रक्रिया ४४%ले सहज र सरल भएको जनाए भने १७%ले थाहा नभएको बताएका छन्।
- दर्ता प्रक्रियामा लाग्ने समय ४४%ले छिटो र सजिलै सकिएको भनेका छन्, ११%ले प्रक्रियाबारे जानकारी नभएको बताएका छन्।
- कर्मचारीबाट सहयोग अत्यन्त राम्रो भएको ५०%ले भनेका छन् भने १७%लाई सहयोगबारे थाहा थिएन।
- सम्पर्कको गुणस्तर ठिकै (५०%) वा धेरै राम्रो (४४%) रहेको मूल्यांकन गरिएको छ।
- दर्ता प्रक्रियामा पारदर्शिता भएको अनुभव ६७%ले गरेका छन् भने २२%ले प्रक्रिया बुझेनन्।
- भविष्यमा विवाद आएमा पुनः न्यायिक समितिमै जाने इच्छा ६१%ले देखाएका छन्; ६%ले नजाने बताए।
- विवाद समाधान प्रक्रियाको स्पष्टता राम्रो वा ठिकै पाउनेको संख्या ८४% रहेको छ।
- मुल्यांकन वा फैसलाको असर देखिएको प्रतिक्रिया ५६%ले दिएका छन्; १७%ले असर नपरेको भनेका छन्।
- विवाद समाधान प्रक्रिया निष्पक्ष (५०%) वा ठीकै (३३%) रहेको धारणा रहेको छ।
- मुल्यांकन वा फैसलाबाट असन्तुष्ट भएकाहरू २२% थिए, जबकि पूर्ण सन्तुष्ट ३३% मात्र थिए।
- न्यायिक समितिबाट प्राप्त सेवा अत्यन्त उपयोगी (५६%) वा उपयोगी (२२%) रहेको प्रतिक्रिया छ।
- मूल चासोको समाधान भएको ४४% र आंशिक समाधान भएको ३३% रहे।
- फैसलाको कार्यान्वयन पूर्ण रूपमा भएको ३३% र आंशिक रूपमा भएको २२%ले जनाएका छन्।
- न्यायिक समिति प्रति विश्वास ६१%ले कायम रहेको जनाएका छन् भने १७% लाई अझै अन्याय छ।

अध्ययनले निष्कर्ष निकालेको छ कि भीमेश्वर नगरपालिकाको न्यायिक समिति समग्रमा प्रभावकारी रूपमा कार्यरत देखिए पनि अझै पनि नागरिक शिक्षाको अभाव, प्रक्रियागत जटिलता, सूचनाको अभाव, मेलमिलाप प्रक्रियामा सीमित सहभागिता र निर्णय कार्यान्वयनको कमजोरीजस्ता चुनौतीहरू विद्यमान छन्। यसका लागि सुझावहरूमा न्यायिक समितिको प्रचारप्रसार, प्रक्रियागत सरलीकरण, डिजिटल सूचना प्रणालीको प्रयोग, कर्मचारी क्षमता अभिवृद्धि तथा मेलमिलाप प्रक्रियामा विश्वास निर्माण गर्न जोड दिइएको छ।

अनुसूचीहरू

अनुसूची १

सर्वेक्षणमा विवादका पक्षहरूसंग सोधिएका प्रश्नहरू:

- १) स्थानीय न्यायीक समितिमा पेश गर्ने निवेदन लेखन प्रक्रिया तपाईंलाई कस्तो लाग्यो ?
 - १) निवेदन लेखे प्रक्रिया सहज थियो ।
 - २) प्रक्रिया सामान्य रूपमा गर्न सकियो ।
 - ३) प्रक्रिया जटिल थियो ।
 - ४) प्रक्रिया अहिले पनि थाहा छैन ।
- २) निवेदन तयारिका लागि न्यायीक समितीको फरम्याटको आवश्यक जानकारीको पहुँच कस्तो थियो ?
 - १) मलाई आवश्यक सबै जानकारी उपलब्ध थियो ।
 - २) जानकारीको केही कमी थियो ।
 - ३) जानकारीको धेरै कमी थियो ।
 - ४) मसँग कुनै जानकारी थिएन ।
- ३) निवेदन दर्ताको प्रक्रिया कस्तो लाग्यो ?
 - १) दर्ताको प्रक्रिया सहज र सरल थियो ।
 - २) दर्ताको प्रक्रिया सामान्य थियो ।
 - ३) दर्ताको प्रक्रिया जटिल थियो ।
 - ४) दर्ताको प्रक्रिया थाहा छैन ।
- ४) निवेदन दर्तामा लाग्ने समय कस्तो थियो ?
 - १) दर्ता छिटो र सजिलै सम्पन्न भयो ।
 - २) दर्ता समयमै सम्पन्न भयो ।
 - ३) दर्तामा धेरै समय लाग्यो र कठिन भयो ।
 - ४) दर्ता भएको छैन ।
- ५) नयायीक समितिका कर्मचारीबाट निवेदन दर्तामा सहयोगको स्तर कस्तो थियो ?
 - १) दर्तामा सहयोग अत्यन्त राम्रो थियो ।
 - २) सहयोग ठीकै थियो ।
 - ३) सहयोग असंतोषजनक थियो ।
 - ४) सहयोगको बारेमा थाहा छैन ।
- ६) न्यायीक समितीबाट भएको पटक पटकको सम्पर्कको गुणस्तर कस्तो थियो ?
 - १) सम्पर्कको गुणस्तर धेरै राम्रो थियो ।
 - २) सम्पर्कको गुणस्तर ठीकै थियो ।
 - ३) सम्पर्कको गुणस्तर असंतोषजनक थियो ।
 - ४) सम्पर्क भएकै छैन ।
- ७) निवेदन दर्ता गर्दा लिइएको हरेक प्रकृत्यामा पारदर्शिता र खुलापन कस्तो पाउनुभयो ?
 - १) दर्तामा पारदर्शिता र खुलापन थियो ।
 - २) दर्तामा केही पारदर्शिता थियो ।
 - ३) दर्तामा पारदर्शिता थिएन ।

- 4) मलाइ पारदर्शिता थाहा छैन।
- ८) भविष्यमा यस्तो विवाद पुन भएमा न्यायीक समितिमा नै विवाद दर्ता गर्ने इच्छा कस्तो छ तपाइलाई ?
- 1) म भविष्यमा पनि दर्ता गर्न चाहन्छु।
 - 2) म दर्ता गर्न चाहन्छु, तर सर्तमा।
 - 3) म भविष्यमा दर्ता गर्न चाहन्न।
 - 4) म निश्चित छैन।
- 9) न्यायीक समितिबाट विवाद समाधान गर्ने प्रक्रियाको स्पष्टता कस्तो पाउनु भयो ?
- 1) प्रक्रिया स्पष्ट थियो।
 - 2) प्रक्रिया केही हदसम्म स्पष्ट थियो।
 - 3) प्रक्रिया अस्पष्ट थियो।
 - 4) प्रक्रिया पूर्ण रूपमा अस्पष्ट थियो।
- 10) विवादको सुनुवाइको समय तपाइलाई कस्तो लाग्यो ?
- 1) सुनुवाइ समयमा सम्पन्न भयो।
 - 2) सुनुवाइमा थोरै ढिलाइ भयो।
 - 3) सुनुवाइमा धेरै ढिलाइ भयो।
 - 4) सुनुवाइ भएको छैन।
- 11) न्यायीक समितिबाट भएको निर्णयको तर्कशीलता तपाइलाई कस्तो लाग्यो ?
- 1) निर्णय तर्कसंगत र न्यायपूर्ण थियो।
 - 2) निर्णय केही तर्कसंगत थियो।
 - 3) निर्णय तर्कसंगत छैन।
 - 4) निर्णयको तर्क बुझ्न सकिएन।
- 12) निर्णय गर्नुपूर्वको न्यायीक समितिले गरेको संवाद वा छलफल कस्तो लाग्यो ?
- 1) संवाद तथा छलफल निकै राम्रो थियो।
 - 2) संवाद तथा छलफल ठीकै थियो।
 - 3) संवाद तथा छलफल असंतोषजनक थियो।
 - 4) संवाद तथा छलफलमा मेरो कुनै सहभागिता थिएन।
- 13) न्यायिक समितीको निष्पक्षता कस्तो लाग्यो ?
- 1) समिती पूर्ण रूपमा निष्पक्ष थियो।
 - 2) समिती केही हदसम्म निष्पक्ष थियो।
 - 3) समिती निष्पक्ष थिएन।
 - 4) निष्पक्षता मापन गर्न सकिँदैन।
- 14) विवाद समाधानका लागि अवलम्बन गरेको सबै प्रकृया र परिमाणमा तपाईंको सन्तोषको स्तर के छ ?
- 1) म निकै सन्तुष्ट छु।
 - 2) म ठीकै सन्तुष्ट छु।
 - 3) म सन्तुष्ट छैन।
 - 4) म पूर्ण रूपमा असन्तुष्ट छु।

- 15) तपाइलाइ न्यायीक समितीले विवादका पक्षहरू र सरोकारवालाहरूसंग गर्ने व्यवहार कस्तो लाग्यो ?
- 1) समितीको व्यवहार अत्यन्तै राम्रो थियो ।
 - 2) समितीको व्यवहार ठीकै थियो ।
 - 3) समितीको व्यवहार असामान्य थियो ।
 - 4) समितीको व्यवहार अस्वीकार्य थियो ।
- 16) न्यायीक समितीले गरेको अन्तिम निर्णयको समयसीमा तपाईंलाई कस्तो लाग्यो ?
- 1) निष्कर्ष छिटो आयो ।
 - 2) निष्कर्ष ठीकै समयमा आयो ।
 - 3) निष्कर्षमा ढिलाइ भयो ।
 - 4) निष्कर्ष अझै आएको छैन ।
- 17) न्यायीक समितीले अवलम्बन गर्ने प्रकृयाका बारेमा तपाईंलाई जानकारीको पहुँच कस्तो थियो ?
- 1) मलाई आवश्यक सबै जानकारी उपलब्ध गराइयो ।
 - 2) जानकारीको केही कमी थियो ।
 - 3) जानकारीको कमी थियो र समस्यामा परेको छु ।
 - 4) जानकारी के लिन भन्ने मसँग कुनै जानकारी नै थिएन ।
- 18) निर्णय गर्नु भन्दा अन्य कुनै विकल्पहरूको बारेमा तपाइलाइ जानकारी थियो ?
- 1) मसँग अन्य विकल्पहरूको बारेमा पूर्ण जानकारी थियो ।
 - 2) मसँग केही जानकारी थियो ।
 - 3) मसँग धेरै थोरै जानकारी थियो ।
 - 4) मसँग कुनै जानकारी थिएन ।
- 19) न्यायीक समितीले गरेको निर्णयले तपाइको समस्यामा कस्तो प्रभाव परेको छ ?
- 1) समितीको निर्णयले मेरो समस्यामा ठूलो प्रभाव पार्यो ।
 - 2) समितीको निर्णयले केही प्रभाव पार्यो ।
 - 3) समितीको निर्णयले कुनै प्रभाव पारेन ।
 - 4) निर्णयको प्रभाव मापन गर्न सकिँदैन ।
- 20) त्यो निर्णयले समुदायमा कस्तो परिवर्तन गरेको पाउनु भएको छ ?
- 1) निर्णयले समाजमा सकारात्मक परिवर्तन ल्यायो ।
 - 2) निर्णयले केही परिवर्तन ल्यायो ।
 - 3) निर्णयले नकारात्मक प्रभाव पार्यो ।
 - 4) म परिवर्तनको बारेमा भन्न सकिँदैन ।
- 21) न्यायीक समितीको निर्णयप्रति तपाईंलाई कतिको विश्वास लाग्यो ?
- 1) म समितीको निर्णयमा पूर्ण विश्वास गर्छु ।
 - 2) म समितीको निर्णयमा केही विश्वास गर्छु ।
 - 3) म समितीको निर्णयमा विश्वास गर्दिन ।
 - 4) म निर्णयको बारेमा निश्चित छैन ।

22) न्यायीक समितीको कार्यप्रणाली तपाइलाइ कस्तो लाग्यो ?

- 1) समितीको कार्यप्रणाली अत्यन्तै प्रभावकारी थियो ।
- 2) समितीको कार्यप्रणाली ठीकै थियो ।
- 3) समितीको कार्यप्रणाली असंतोषजनक थियो ।
- 4) समितीको कार्यप्रणालीको बारेमा थाहा छैन ।

23) तपाईं मेलमिलाप सत्रमा सहभागी हुनु भयो ?

- 1) सहभागी भए । (भए प्रश्न नं. २४ बाट नियमित प्रश्न सोध्ने)
- 2) सहभागी भएन । (नभए तलका प्रश्न सोध्नस नपर्ने)
- 3) मलाई मेलमिलापको बारेमा थाहा नै थिएन ।
- 4) मलाई न्यायीक समितीले मेलमिलापमा जान सुझाव दिनु भएन ।

(२४ नं. देखिको प्रश्न यदि मेलमिलाप सत्रमा सहभागी भएको भए मात्र भर्ने, सहभागी नभएको भए परेन ।)

24) मेलमिलापको प्रक्रिया कस्तो थियो ?

- 1) मेलमिलाप प्रक्रिया सहज थियो ।
- 2) मेलमिलाप प्रक्रिया केही जटिल थियो ।
- 3) मेलमिलाप प्रक्रिया धेरै जटिल थियो ।
- 4) मेलमिलापको प्रक्रिया थाहा छैन ।

25) मेलमिलापकर्ताको भूमिका कस्तो पाउनु भयो ?

- 1) मेलमिलापकर्ताले राम्रो भूमिका खेल्नु भएको थियो ।
- 2) मेलमिलापकर्ताको भूमिका ठीकै थियो ।
- 3) मेलमिलापकर्ताको भूमिका असंतोषजनक थियो ।
- 4) मेलमिलापकर्ताको भूमिका थाहा छैन ।

26) मेलमिलापकर्ताले तपाईंलाई मेलमिलाप सत्रमा गरेको सहयोग कस्तो थियो ?

- 1) मेलमिलापकर्ताले धेरै सहयोग गरे ।
- 2) मेलमिलापकर्ताले केही सहयोग गरे ।
- 3) मेलमिलापकर्ताले सहयोग गरेनन् ।
- 4) सहयोगको स्तर थाहा छैन ।

27) मेलमिलाप भइसकेपछि आएको परिणाम तपाइलाई कस्तो लाग्यो ?

- 1) मेलमिलापले सकारात्मक परिणाम ल्यायो ।
- 2) मेलमिलापले केही सकारात्मक परिणाम ल्यायो ।
- 3) मेलमिलापले नकारात्मक परिणाम ल्यायो ।
- 4) परिणामको मूल्यांकन गर्न सकिँदैन ।

28) आगामी दिनमा पुनः मेलमिलापमा भाग लिने इच्छाशक्ति के छ ?

- 1) म भविष्यमा पनि मेलमिलापमा भाग लिन चाहन्छु ।
- 2) म भविष्यमा भाग लिन चाहन्छु, तर शर्तमा ।
- 3) म भविष्यमा मेलमिलापमा भाग लिन चाहन्न ।
- 4) म निश्चित छैन ।

29) सत्रमा रहँदा मेलमिलापकर्ताको निष्पक्षताको भुमिका कस्तो थियो ?

- 1) मेलमिलापकर्ता पूर्ण रूपमा निष्पक्ष थिए।
- 2) मेलमिलापकर्ता केही हदसम्म निष्पक्ष थिए।
- 3) मेलमिलापकर्ता निष्पक्ष थिएनन्।
- 4) निष्पक्षता थाहा छैन।

30) मेलमिलाप सत्रको समय व्यवस्थापन कस्तो लाग्यो ?

- 1) मेलमिलाप समयमा सम्पन्न भयो।
- 2) मेलमिलापमा थोरै ढिलाइ भयो।
- 3) मेलमिलापमा धेरै ढिलाइ भयो।
- 4) मेलमिलाप भएको छैन।

31) विवाद समाधानका तपाईंले गरेको मेलमिलापबाट कतिको सन्तोष छ ?

- 1) म मेलमिलापबाट निकै सन्तुष्ट छु।
- 2) म मेलमिलापबाट सन्तुष्ट नै छु।
- 3) म मेलमिलापबाट सन्तुष्ट छैन।
- 4) म पूर्ण रूपमा असन्तुष्ट छु।

अनुसुची २

अन्य सरोकारवालाहरूसंग गरिएको अन्तरसंवाद प्रश्नहरू

1) अदालतमा श्रेस्तेदारको प्रश्नहरू

- 1) न्यायीक समितीका निर्णयहरूको प्रभाव अदालतको कार्यप्रणालीमा कस्तो छ ?
- 2) न्यायीक समितीले गरेका निर्णयहरूप्रति तपाईंको धारणा के छ ?
- 3) जिल्ला अदालतसंग न्यायीक समितीसँगको समन्वयको अवस्था कस्तो छ ?
- 4) न्यायीक समितीका निर्णयहरूको अपील गर्नका लागि आएका पक्षाहरूबाट तपाईंले कस्तो अनुभव गर्नुभयो ?

2) प्रहरीका कार्यालयका मुद्दा फाँटलाइ प्रश्नहरू

- 1) न्यायीक समितीको निर्णयले प्रहरीको काममा कस्तो प्रभाव पार्दछ ?
- 2) स्थानीय न्यायीक समितीबाट नै विवाद समाधानको प्रक्रिया अघि बढाउन तपाईंको भूमिका के हुन्छ ?
- 3) न्यायीक समितीसँग सहकार्यको अनुभव कस्तो छ ?

3) जिल्ला अदालत बारका प्रतिनिधीका प्रश्नहरू

- 1) न्यायीक समितीको प्रक्रिया र निर्णयहरूप्रति तपाईंको धारणा के हो ?
- 2) न्यायीक समितीसंग आवश्यक कानूनी ज्ञानको अवस्था कस्तो छ ?
- 3) न्यायीक समितीको निर्णयले वकिलको भूमिकामा कस्तो परिवर्तन ल्याएको छ ?
- 4) स्थानीय न्यायीक समितीलाइ बार र वकिलहरूले कसरी सहयोग गर्न सकिन्छ ?

अनुसुची ३

नागरिक समाजका प्रतिनिधिहरूसंगको समुह केन्द्रित छलफलमा गरिएका प्रश्नहरू

१) नागरिक समाजका प्रतिनिधीहरूका लागि प्रश्नहरू

- 1) स्थानीय न्याय प्रणालीमा न्यायीक समितीको भूमिका कस्तो देखिन्छ ?
- 2) न्यायीक समितीका निर्णयहरूले स्थानीय समुदायमा कस्तो प्रभाव पारेका छन् ?
- 3) नागरिक समाजको दृष्टिकोणमा न्यायीक समितीको सुधारका लागि के सुझावहरू छन् ?

भीमेश्वर नगरपालिका
चरीकोट, दोलखा
बागमति प्रदेश, नेपाल ।

Website: www.renovationnepal.com
Email: info@renovationnepal.com
Email: info.renovationmp@gmail.com
Contact: 9826770675